

โครงการมหาวิทยาลัย สนับสนุนงานพัฒนาตามโครงการ
น้ำพระทัยจากในหลวง
เพื่อพัฒนาภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ตามแนวพระราชดำริ

การส่งเสริมการพัฒนาครบบมิติเพื่อเพิ่มคุณภาพชีวิต
ของประชาชนในหมู่บ้านด้อยโอกาส

307.72
ศ479ร

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร
ปีงบประมาณ 2533

รายงานการวิจัย

การส่งเสริมการพัฒนาครบมิติ เพื่อเพิ่มคุณภาพชีวิตของประชาชน

ในหมู่บ้านด้อยโอกาส

A Complete Development Promotion Program to Increase
the Quality of life of the People in the
Disadvantaged Villages

นางสาวศิริยุภา

พลสุวรรณ

หัวหน้าโครงการ

นายผดุง

อารยะวิญญู

ผู้ร่วมโครงการ

นาวาอากาศโทหญิงศิริพร

นิตะศิริ

ผู้ร่วมโครงการ

21 เม.ย. 2536

นางจาง

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร

ปีงบประมาณ 2533

* 112032

184075

ประกาศขอบคุณการ

ดร.นงลักษณ์ วิรัชชัย ที่ปรึกษาโครงการ ได้ให้คำแนะนำต่าง ๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อการวิจัย ศาสตราจารย์ ดร.สมพร บัวทอง คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย ได้กรุณาอ่านและวิจารณ์ให้ความคิดเห็นที่เป็นประโยชน์ต่อการปรับปรุงการเขียนรายงานการวิจัย คณะผู้วิจัย ขอขอบพระคุณเป็นอย่างสูง

ขอขอบคุณ คณะบุคคลที่มีส่วนสำคัญยิ่งที่ทำให้การวิจัยครั้งนี้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี ซึ่งได้แก่ คุณสมศักดิ์ ศรีสัมฤทธิ์ ผู้ช่วยพาณิชย์จังหวัดศรีสะเกษ ให้ความอนุเคราะห์ติดต่อประสานงานกับหน่วยงานในพื้นที่เพื่ออำนวยความสะดวกในการออกปฏิบัติงานภาคสนาม ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.นภาพร หะวานนท์ ดร.เสมอชัย พูลสุวรรณ นาวาอากาศโทหญิง ดร.ศิริพร นิตะศิริ รองศาสตราจารย์ ดร.ผดุง อารยะวิญญู คุณอังคณา ศรีสัมฤทธิ์ เป็นผู้มีส่วนสำคัญยิ่งในการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ในการวิจัยครั้งนี้ รวมทั้งมีส่วนร่วมในการเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัย ดร.พนมพร ชันธวิไชย ช่วยดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลจากการจัดกิจกรรมกลุ่มสนทนา ดร.วิสุทธิ์ ราษฎร์ คุณสุพิศ สันติตระกูล คุณชานาญ แก้วคะตา ช่วยดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูล คุณเจริญ บันทอง ดำเนินการจัดพิมพ์รายงานการวิจัย

คณะแพทย์ พยาบาล สาธารณสุข จากโรงพยาบาลยางชุมน้อย ผู้ให้บ้านกันทรอมน้อย คณะวิทยากรจากหน่วยงานต่าง ๆ ในพื้นที่ ช่วยดำเนินการทำให้กิจกรรมในโครงการลุล่วงไปได้ด้วยดี ประชาชนในพื้นที่ผู้เข้าร่วมโครงการ มีส่วนสำคัญยิ่งที่ทำให้งานนี้ประสบความสำเร็จ และยังมีบุคคลอีกหลายท่านที่ไม่สามารถนำมากล่าวไว้ ณ ที่นี้ได้หมด คณะผู้วิจัย ขอขอบพระคุณมา ณ โอกาสนี้

ศิริภา พูลสุวรรณ

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการภาคสนาม มีพื้นที่ปฏิบัติการที่ บ้านบอน หมู่ที่ 9 และหมู่ที่ 3 ตำบลยางชุมน้อย อำเภอยางชุมน้อย จังหวัดศรีสะเกษ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อจัดทำ ทดลองใช้ และประเมินผลโครงการส่งเสริมการพัฒนาครอบครัว การดำเนินการมี 4 ขั้นตอน คือ การสำรวจข้อมูลพื้นฐานของหมู่บ้านเพื่อเป็นข้อมูลพื้นฐานสำหรับการจัดทำโครงการส่งเสริม การพัฒนาครอบครัว การจัดทำโครงการส่งเสริมการพัฒนาครอบครัว การทดลองใช้โครงการส่งเสริม การพัฒนาครอบครัว และการประเมินผลโครงการส่งเสริมการพัฒนาครอบครัว ซึ่งแยกเป็นการประเมิน เนื้อหาของโครงการฯ และการประเมินประสิทธิภาพของโครงการฯ

ผลการดำเนินการจัดทำโครงการส่งเสริมการพัฒนาครอบครัว ประกอบด้วย การฝึกอบรม ประชาชนและจัดตั้งองค์กรเพื่อเป็นแกนนำในการพัฒนา เนื้อหาและกิจกรรมประกอบด้วย การจัด กิจกรรมกลุ่มสัมพันธ์ การให้ความรู้ด้านการพัฒนาหมู่บ้านการเกษตร สาธารณสุข และ การทัศนศึกษาหมู่บ้านดีเด่น

การประเมินเนื้อหาของโครงการ ใช้วิธีการจัดกลุ่มสนทนา โดยให้ผู้เข้าร่วมโครงการฯ เป็นผู้ประเมิน พบว่า เนื้อหาในการอบรมเป็นประโยชน์ แต่ในการปฏิบัติจริงอาจทำได้ยาก เนื่องจากขาดความรู้พื้นฐานที่ดีพอ ส่วนการไปทัศนศึกษามีประโยชน์ ทำให้เห็นแนวทางในการ พัฒนาหมู่บ้านของตน

การประเมินประสิทธิภาพของโครงการ ดำเนินการในช่วงระหว่างเดือนเมษายน- สิงหาคม 2533 โดยประเมินจากโครงการพัฒนาที่เกิดขึ้นในหมู่บ้านบอน และเปรียบเทียบกับหมู่บ้านโนน ซึ่งกำหนดเป็นหมู่บ้านเปรียบเทียบ พบว่า หมู่บ้านบอน มีโครงการพัฒนาเกิดขึ้น 4 โครงการ คือ โครงการจัดตั้งกองทุนฯและเวชภัณฑ์ประจำหมู่บ้าน โครงการประกวดบ้าน สะอาด โครงการแปลงสวนครัวรวม และโครงการพัฒนาถนนในหมู่บ้าน ส่วนที่บ้านโนน ไม่มี กิจกรรมการพัฒนาใด ๆ ในช่วงระยะเวลาที่คณะผู้วิจัยเข้าไปประเมินผลโครงการ ซึ่งแสดง ให้เห็นว่า โครงการส่งเสริมการพัฒนาครอบครัวมีประสิทธิภาพ

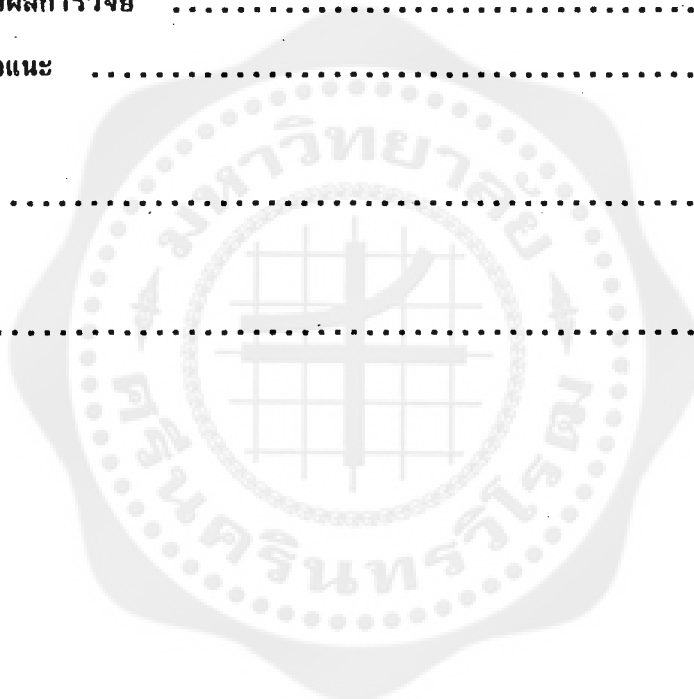
สารบัญ

บทที่

หน้า

1	บทนำ	1
	ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	1
	วัตถุประสงค์ของการวิจัย	2
	ขอบเขตของการวิจัย	2
	ข้อจำกัดของการวิจัย	3
๑๗๗๗ ๒	→ รายงานเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องและกรอบความคิดในการวิจัย	4
	ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	19
2	วิธีดำเนินการวิจัย	20
	ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง	20
	เครื่องมือและวิธีการรวบรวมข้อมูลสำหรับการวิจัย	23
	ขั้นตอนการดำเนินการวิจัย	27
	การเสนอผลการดำเนินการวิจัย	30
3	ผลการวิจัย : ข้อมูลพื้นฐานของหมู่บ้านและการเตรียมชุมชน	31
	การสำรวจข้อมูลพื้นฐานของหมู่บ้าน	31
	การจัดทำโครงการส่งเสริมการพัฒนาครบมิติ	45
	การทดลองใช้โครงการส่งเสริมการพัฒนาครบมิติ	47
	การประเมินผลโครงการส่งเสริมการพัฒนาครบมิติ	50
	การประเมินเนื้อหาของโครงการส่งเสริมการพัฒนาครบมิติ	50
	การประเมินประสิทธิภาพของโครงการส่งเสริมการพัฒนาครบมิติ	59
	การเปรียบเทียบการดำเนินการในการพัฒนาระหว่างหมู่บ้านเพื่อศึกษา	
	ประสิทธิภาพของการดำเนินงานขั้นเตรียมชุมชน	77

4	สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ	78
	ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง	79
	เครื่องมือและการเก็บรวบรวมข้อมูล	79
	วิธีดำเนินการวิจัย	79
	สรุปผลการวิจัย	80
	อภิปรายผลการวิจัย	83
	ข้อเสนอแนะ	85
	บรรณานุกรม	87
	ภาคผนวก	90

บัญชีตาราง

ตาราง

หน้า

1	แสดงเนื้อหา/กิจกรรม โครงการส่งเสริมการพัฒนา และผลที่คาดว่าจะได้รับ ..	46

บัญชีภาพประกอบ

ภาพประกอบ

หน้า

1	การสัมภาษณ์เป็นกลุ่ม	32
2	ปฏิทินการทำงานของชาวบ้าน	38
3	การอบรมประชาชนผู้ร่วมโครงการฯ	48
4	การไปทัศนศึกษาที่หมู่บ้านกันทรอมน้อย	49
5	การสนทนากลุ่ม	50
6	การให้บริการหน่วยแพทย์เคลื่อนที่	54

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

แนวทางการพัฒนาประเทศไทย เท่าที่ผ่านมาตามที่ปรากฏในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 - 4 มุ่งเน้นการพัฒนาความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ โดยวัดจากการเพิ่มขึ้นของรายได้ประชาชาติในส่วนรวม แนวคิดของการพัฒนาที่เน้นเฉพาะด้านวัตถุ และการขยายตัวทางเศรษฐกิจในระดับมหภาค ก่อให้เกิดความไม่สมดุลย์ขึ้นในกระบวนการพัฒนาหลายประการ สภาพแวดล้อมทางนิเวศน์ถูกทำลายลง พร้อมกับการปรับโครงสร้างภายใน (Infra Structure) เช่น การตัดถนน การสร้างเขื่อน ระบบวัฒนธรรมดั้งเดิมของหมู่บ้านชนบทไทย เช่นความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ และระบบการผลิต แบบพึ่งพาตนเองต้องแตกสลายลงพร้อมกับการขยายตัวของเครือข่ายระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม ที่ถูกกำหนดด้วยพ่อค้าคนกลางเข้าสู่หมู่บ้านชนบทอย่างทั่วถึง ชาวชนบทสูญเสียอำนาจในการตัดสินใจทั้งในด้านการผลิตและการพัฒนาท้องถิ่นของตนเอง การพัฒนาถูกกำหนดนโยบายจากส่วนกลาง ซึ่งบ่อยครั้งมิได้ตอบสนองความจำเป็น และความต้องการของชาวชนบทอย่างแท้จริง ผลที่ติดตามมาคือ สภาพความเป็นอยู่ทางเศรษฐกิจ และสังคมของชาวชนบทส่วนใหญ่กลับเลวร้ายลง ขณะที่ตัวเลขรายได้ประชาชาติเพิ่มขึ้น และผลกำไรจากการผลิตทางการเกษตรส่วนใหญ่ตกอยู่กับพ่อค้าคนกลาง ประชาชนส่วนใหญ่ล้มลงมัวเมาในการบริโภคทางวัตถุ ขาดความยับยั้งชั่งใจ และติดนิสัยรอรับความช่วยเหลือโดยไม่พึ่งพาตนเอง ก่อให้เกิดปัญหาทางสังคมติดตามานานับประการ เช่น ปัญหาความยากจนปัญหาการเคลื่อนย้ายแรงงานเข้าสู่เมืองหลวง เป็นต้น

จากสภาพปัญหาดังกล่าว รัฐบาลจึงได้มีการเปลี่ยนแปลงแนวคิดและหลักการในการพัฒนาชนบทใหม่ในช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 5 และสืบเนื่องมาจนถึงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 6 (พ.ศ. 2529-พ.ศ. 2534) โดยสาระสำคัญของการพัฒนาชนบท เน้นที่ปัญหาของประชาชนในชนบท โดยการวางแผนการพัฒนาต้องเริ่มต้น จากความต้องการของท้องถิ่นอย่างแท้จริง โดยให้ประชาชนได้วิเคราะห์ปัญหาของชุมชนและหาทางแก้ปัญหาด้วยตนเอง รัฐบาลเป็นผู้สนับสนุน และชี้แนะมากกว่าจะเป็นผู้ดำเนินการให้ ดังนั้น "การพัฒนาชนบท จึงควรจะเป็นกระบวนการที่มุ่งส่งเสริมความเป็นอยู่ของประชาชนให้ดีขึ้น โดยความร่วมมืออย่างจริงจัง ของประชาชน

และเคารพเป็นความริเริ่มของประชาชนเองด้วยกัน แต่ถ้าประชาชนไม่รู้จักริเริ่ม ก็ให้ใช้เทคนิค กระตุ้นเตือนให้เกิดความคิดริเริ่มขึ้น ทั้งนี้เพื่อให้กระบวนการนี้ได้รับการตอบสนองจากประชาชน ด้วยความกระตือรือร้นอย่างจริงจัง"¹

✧ การพัฒนาครบมิติ เป็นการพัฒนาที่มุ่งเน้นการพัฒนาคน ควบคู่ไปกับการพัฒนาสิ่งแวดล้อม โดยเน้นการอบรมในด้านความรู้ที่จะช่วยให้ประชาชนชนบทที่มีความเป็นอยู่ดีขึ้น ทั้งในด้านการประกอบอาชีพ สุขภาพอนามัย และจิตลักษณะที่เอื้อต่อการพัฒนาสามารถคิดริเริ่ม และร่วมมือในการพัฒนาชนบท โดยให้คงระบบวัฒนธรรมดั้งเดิมของหมู่บ้านชนบทไทยไว้ได้

คณะผู้วิจัย ตระหนักถึงความสำคัญของการพัฒนาชนบท ที่มีพื้นฐานมาจาก ความต้องการ และความริเริ่มของท้องถิ่นอย่างแท้จริง ตลอดถึงการที่ประชาชนในพื้นที่มีส่วนร่วมในการดำเนินการพัฒนาชุมชน ในทุกขั้นตอน จึงได้เสนอโครงการส่งเสริมการพัฒนาครบมิติซึ่งเป็นการวิจัยปฏิบัติการขึ้น เพื่อกระตุ้นและส่งเสริมให้ประชาชนเกิดความคิดริเริ่มและมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่นของตน และคาดหวังว่าหลังจากที่ได้ดำเนินการทดลองในโครงการแล้วจะมีส่วนกระตุ้นให้ประชาชนชนบท ได้คิดริเริ่มและดำเนินการจัดทำโครงการพัฒนาชุมชนของตน และผลจากการดำเนินการดังกล่าว จะช่วยแก้ปัญหาในการพัฒนาชนบท และเพิ่มคุณภาพชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนชนบทได้อีกทางหนึ่ง

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อจัดทำ ทดลอง ใช้ และประเมินผล โครงการส่งเสริมการพัฒนาครบมิติ เพื่อเพิ่มคุณภาพชีวิตของประชาชน

ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการภาคสนาม (Action Field Research) ดำเนินการที่บ้านบอน หมู่ที่ 3 และหมู่ที่ 9 ตำบลยางชุมน้อย อำเภอยางชุมน้อย จังหวัดศรีสะเกษ โดยเริ่มดำเนินการปฏิบัติงานภาคสนาม ระหว่างช่วงเดือนธันวาคม 2532 - กันยายน 2533

¹ไพรัตน์ เดชะรินทร์. การบริหารงานพัฒนาชนบท. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2524.

ข้อจำกัดของการวิจัย

1. เนื่องจากโครงการวิจัยนี้ ดำเนินการภายใต้การสนับสนุนของ โครงการมหาวิทยาลัยเพื่อพัฒนาภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ตามโครงการนำพระทัยจากในหลวงฯ ดังนั้น คณะผู้วิจัยจึง ไม่สามารถกำหนดพื้นที่เป้าหมายที่เหมาะสมกับลักษณะของ โครงการวิจัยนี้ได้ เกณฑ์การกำหนดพื้นที่เป้าหมายของส่วนโครงการมหาวิทยาลัย พิจารณา โดยให้มีหลายโครงการ ลงไปดำเนินการในพื้นที่เดียวกัน ซึ่งทำให้เกิดข้อจำกัด ในการวิจัยครั้งนี้ กล่าวคือ ในการดำเนินการวิจัยตามโครงการมหาวิทยาลัยฯ คณะผู้วิจัยหลายโครงการลง ไปปฏิบัติงานในพื้นที่ ในช่วงระยะเวลาเดียวกัน ในขณะที่ผู้ที่จะสามารถเข้าร่วมโครงการได้นั้นเป็นชนกลุ่มเดียวกัน ก่อให้เกิดปัญหาแก่ประชาชนในพื้นที่ ทำให้คณะผู้วิจัยต้องสับหลักช่วงเวลาปฏิบัติงานในพื้นที่ จึงมี ปัญหาในเรื่องข้อจำกัดของเวลา แต่อย่างไรก็ตาม โครงการวิจัยนี้ ได้พยายามดำเนินการ ให้สัมพันธ์กับโครงการวิจัยอื่น ๆ ที่ลงปฏิบัติงานในพื้นที่เดียวกัน

2. ลักษณะของ โครงการวิจัยนี้ มุ่งเน้นที่จะกระตุ้นให้ประชาชนในชนบทได้เกิดความคิด ริเริ่มและร่วมมือกันพัฒนาหมู่บ้านของตน ซึ่งจำเป็นต้องใช้ระยะเวลานาน แต่ในสภาพความเป็นจริง ประชาชนมีเวลาว่างจากงานเพียงช่วงระยะเวลาประมาณ เดือนเศษในหนึ่งปี เวลาที่นอกเหนือไปจากนี้ หากเข้าร่วมกิจกรรมของ โครงการก็จะต้องละทิ้งงานประจำของตน ซึ่งก่อให้เกิดการสูญเสียรายได้ ดังนั้น ในช่วงฤดูกาลเพาะปลูกและเก็บเกี่ยว ประชาชนส่วนใหญ่จะ ไม่มีเวลาว่างสำหรับการมาร่วมกิจกรรมอื่น ๆ เลย

3. เนื่องจากหมู่บ้านที่ถูกกำหนดเป็นพื้นที่เป้าหมายในการวิจัยครั้งนี้ กำหนดขึ้นโดย พิจารณาจากการกระจายของ โครงการวิจัยต่าง ๆ ที่เข้าร่วมโครงการมหาวิทยาลัยฯ มิได้คำนึง ถึงลักษณะความเป็นตัวแทนของหมู่บ้านในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ หรือหมู่บ้านในภูมิภาคอื่น ๆ ของประเทศ และการเลือกผู้เข้าร่วมโครงการในการวิจัยครั้งนี้ ก็ใช้วิธีการอาสาสมัคร เพราะ เป็นโครงการที่ต้องอาศัยความร่วมมือจากชาวบ้านค่อนข้างสูง หมู่บ้านในการวิจัยนี้จึงมีอาจนับได้ ว่าเป็นตัวแทนที่แท้จริงของประชากร หมู่บ้านชนบทในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตามหลักทฤษฎี การสุ่มตัวอย่าง แต่อย่างไรก็ตามจากการสำรวจข้อมูลพื้นฐานเบื้องต้น คณะผู้วิจัยพบว่า ลักษณะของหมู่บ้านนี้ มีลักษณะคล้ายคลึงกับหมู่บ้านในชนบท ภาคอีสานโดยทั่ว ๆ ไป กล่าวคือ เป็นหมู่บ้านยากจน ต้องโอกาสจำเป็นที่จะต้องจัดทำโครงการ เพื่อส่งเสริมให้มีการพัฒนาขึ้น

4. การประเมินผลโครงการวิจัยนี้ ดำเนินการในเดือนสิงหาคม 2533 เนื่องจาก ระยะเวลาของโครงการ สิ้นสุดในเดือนกันยายน 2533 ดังนั้นผลการพัฒนาที่เกิดขึ้นจากโครงการ นี้�าจยังไม่เกิดผลอย่างสมบูรณ์ และคณะผู้วิจัย ได้ใช้ช่วงเวลาระหว่าง เดือนเมษายน ถึง เดือน สิงหาคม เป็นช่วงที่ติดตามผลการพัฒนาในหมู่บ้านเปรียบเทียบกับ

รายงานเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และกรอบความคิดในการวิจัย

การเสนอรายงานในหัวข้อนี้ คณะผู้วิจัยแยกเสนอเป็น 3 ตอน คือ ตอนที่หนึ่ง เป็นเรื่อง ที่ว่าด้วยทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาตามหลักสังคมศาสตร์ ตอนที่สอง เป็นเรื่องที่ว่า ด้วยแนวคิด เกี่ยวกับการพัฒนาชนบท และตอนที่สาม เป็นการนำความรู้จากสองตอนแรกมาสรุปเป็นกรอบ ความคิดในการวิจัย

1. ทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาหลักสังคมศาสตร์

นักสังคมศาสตร์ ได้สร้างทฤษฎี เกี่ยวกับการพัฒนาเพื่ออธิบายลักษณะของสังคม และการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เพื่อให้ทราบว่ามีปัจจัยอะไร เกี่ยวข้องกับการพัฒนา สามารถ วางแผนการพัฒนา และคาดการณ์ล่วงหน้าได้ว่าจะเกิดปัญหาอะไรจากการพัฒนาสังคม ทฤษฎี ที่สำคัญมี 7 ทฤษฎี คือ ทฤษฎีทางประวัติศาสตร์ (Historical Theory) ทฤษฎีวิวัฒนาการ (Evolutionary Theory) ทฤษฎีทางเศรษฐศาสตร์ (Economic Theory) ทฤษฎี โครงสร้างหน้าที่ (Structural - Functional Theory) ทฤษฎีทางจิตวิทยา (Psychological Theory) ทฤษฎีการแพร่กระจายหรือทฤษฎีนวัตกรรม (Diffusion of Innovation Theory) และทฤษฎีแบบรวบยอดหรือสหวิทยาการ (Eclectic or Interdisciplinary Theory) แต่ละทฤษฎี มีสาระสำคัญ และการนำทฤษฎีมาใช้อธิบาย การพัฒนาของชนบทไทย ดังต่อไปนี้

1.1 ทฤษฎีทางประวัติศาสตร์²

สาระสำคัญของทฤษฎีทางประวัติศาสตร์ กล่าวว่า สังคมมนุษย์ ก็เช่นเดียวกับปรากฏการณ์ทั้งหลายในโลก คือเป็นสิ่งที่มือดีต เป็นสิ่งที่ปรากฏขึ้นในกาลเวลา มีเวลา เกิด มีเวลาเปลี่ยนแปลง และมีเวลาสิ้นสุด เช่นเดียวกับปรากฏการณ์ทั่ว ๆ ไป เหตุการณ์สำคัญ

²สนิท สมัตถการ. วิธีการศึกษาสังคมมนุษย์กับตัวแปรสำหรับสังคมไทย.

ที่เกิดขึ้นในอดีต เป็นเนื้อหา เป็นข้อมูล และข้อเท็จจริงที่ช่วยให้มนุษย์ได้เรียนรู้ถึงสภาพของสังคม การเปลี่ยนแปลงของสังคม และช่วยให้มนุษย์คาดคะเนเหตุการณ์ล่วงหน้าที่จะเกิดขึ้นในสังคม ได้อย่างดี

นอร์มัน เจคอบส์ (Norman Jacobs)³ เป็นนักสังคมวิทยาคนแรก ที่ใช้ หลักทฤษฎีทางประวัติศาสตร์ศึกษาการเปลี่ยนแปลงสังคมไทย เจคอบส์ กำหนดนิยามคำว่า ความทันสมัย (Modernization) ว่าหมายถึง การเปลี่ยนแปลงสังคมโดยเฉพาะในด้าน โครงสร้างและวัตถุให้เต็มตามศักยภาพ ภายใต้เงื่อนไขของลักษณะพื้นฐานทางสังคมนั้น และได้ กำหนดนิยามคำว่า การพัฒนา (Development) ว่า หมายถึง การเปลี่ยนแปลงสังคมทั้ง ด้านคุณภาพและปริมาณให้เต็มตามศักยภาพบรรลุถึงเป้าหมายการพัฒนาโดยไม่คำนึงถึงข้อจำกัด เนื่องจากลักษณะพื้นฐานทางสังคมจากนิยามดังกล่าว และจากข้อมูลทางประวัติศาสตร์ เจคอบส์ สรุปว่า ประเทศไทยเป็นประเทศที่มีความทันสมัยโดยไม่มีการพัฒนาอย่างจริงจัง และเมื่อ เปรียบเทียบกับประเทศญี่ปุ่นซึ่งมีสภาพทางสังคมในช่วงศตวรรษที่ 19 คล้ายคลึงกับสังคมไทย ปรากฏว่า ประเทศญี่ปุ่นมีทั้งความทันสมัยและการพัฒนา สาเหตุที่เป็นเช่นนั้นเพราะข้อมูล ทางประวัติศาสตร์แสดงว่า สังคมไทยเป็นแบบ มิตรอปัทัมภ์ (Patrimonial Society) ส่วน สังคมญี่ปุ่นเป็นแบบ เจ้านคร (Feudal Society) ระบบสังคมแบบมิตรอปัทัมภ์ มีระเบียบ แบบแผนตายตัวที่ถูกกำหนดโดยกลุ่มผู้นำผู้กุมอำนาจปกครอง เช่น ผู้นำ เจ้าหน้าที่ของรัฐ ข้าราชการระดับสูง มีสิทธิและความผูกพันทางการเมืองที่จะจัดการในเรื่องการผลิต และ การดำเนินการทางเศรษฐกิจ กลุ่มผู้นำต้องมีความรอบรู้ มีคุณธรรม ส่วนชาวไร่ชาวนาต้องเป็น ผู้ผลิตที่ยั่งยืนแข็ง การจัดลำดับชั้นชั้นในสังคม แบ่งแยกจากกันชัดเจน ตามลักษณะชนชั้น ผู้นำ และผู้ผลิต เป็นต้น เจคอบส์ สรุปว่า สังคมแบบนี้ พัฒนายากกว่าระบบสังคมแบบเจ้านคร

ผลงานของ เจคอบส์ เกี่ยวกับการศึกษาสังคมไทยนี้ นักสังคมวิทยา หลายคน ไม่เห็นด้วย เนื่องจากสภาพสังคมแบบมิตรอปัทัมภ์ในหลายประเทศ ก็มีการพัฒนาได้ นอกจากนี้ หลักฐานข้อมูลที่ เจคอบส์ศึกษา ก็ไม่มีความลึกซึ้งเพียงพอและข้อสรุปส่วนใหญ่ก็อิงจาก หลักฐานทางประวัติศาสตร์เพียงด้านเดียว ซึ่งยังขาดความสมบูรณ์ที่จะศึกษาสังคมไทยอย่างมี ประสิทธิภาพ

³Norman, Jacobs. Modernization Without Development :

Thailand as as Asian Case Study. Praeyer, New York : 1971.

1.2 ทฤษฎีวิวัฒนาการ

ชาร์ล ดาร์วิน (Charles Darwin) เป็นบิดาของทฤษฎีวิวัฒนาการ ได้เสนอสาระของทฤษฎีว่า สิ่งมีชีวิตทั้งหลายวิวัฒนาการมาจากแบบชีวิตที่มีโครงสร้างง่าย ๆ และทวีความซับซ้อนมากขึ้นไปเรื่อย ๆ ธรรมชาติจะเป็นผู้เลือกสรรชีวิตที่แข็งแรงและเหมาะสมที่จะดำรงชีวิตอยู่ให้อยู่รอด และคงอยู่ต่อไป จากแนวคิดของ ดาร์วิน นักสังคมวิทยา เช่น ไทเลอร์ (E.P. Tyler) และสเปนเซอร์ (H. Spencer) ได้นำมาอธิบายการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในระยะแรก ๆ และได้รับการพัฒนาให้ดีขึ้น ในระยะหลัง ๆ สาระสำคัญของทฤษฎีสรุปได้ว่า สังคมมนุษย์มีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลาสาเหตุแห่งการเปลี่ยนแปลงอาจเนื่องมาจากปัจจัยภายใน หรือปัจจัยภายนอก ผลของการเปลี่ยนแปลง ก่อให้เกิดวิวัฒนาการของสังคม ซึ่งเป็นผลรวมของสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ สภาพแวดล้อมทางสังคม และบุคลิกลักษณะของสมาชิกในสังคมด้วยเหตุนี้สังคมแต่ละสังคม จึงอาจมีวิวัฒนาการแตกต่างกันไปตามสภาพของสมาชิก และสิ่งแวดล้อมในสังคมนั้น แนวทางหลักของการพัฒนาตามทฤษฎีวิวัฒนาการ คือการเปลี่ยนแปลงจากสังคมเกษตรกรรม เป็นสังคมอุตสาหกรรม

เฟรด ดับบลิว ริกส์ (Fred W. Riggs)⁴ ได้ศึกษาสังคมไทย และสรุปว่า สังคมไทยอยู่ในระยะการเปลี่ยนแปลงจากสังคมเกษตรกรรม ไปสู่สังคมอุตสาหกรรมโดยพิจารณาจากลักษณะ 4 ประการ คือ ชุมชน การแบ่งชนชั้น องค์กร และค่านิยม กล่าวคือ ประการแรก ในอดีตสังคมไทยเป็นแบบเกษตรกรรม มีชุมชนใหญ่ชุมชนเดียวเป็นศูนย์กลางของวัฒนธรรมและความเจริญ และมีชุมชนขนาดเล็กหรือชนบท ซึ่งไม่มีการกล่าวถึงในเชิงวัฒนธรรม แต่ปัจจุบันมีแนวโน้มที่จะเข้าผสมผสาน และได้รับความสนใจเท่าเทียมกัน ประการที่สอง ลักษณะชนชั้นในสังคมเกษตรกรรม สมาชิกในสังคมแบ่งชั้นชัดเจน และมีระเบียบแบบแผนแตกต่างกัน ปัจจุบัน มีการเลื่อนชั้นและความแตกต่างระหว่างชนชั้นลดลง ประการที่สาม ลักษณะองค์กรในสังคมเกษตรกรรม ยังยึดติดในระบบความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และโชคลาง ในขณะที่ค่านิยมดังกล่าวจะมีน้อยลง ในสังคมอุตสาหกรรม

⁴อ้างอิงใน สนิท สัมครการ Primatic Society : A Paradoxical Model and Financial Administration. NIDA ; Memimograph.

1.3 ทฤษฎีทางเศรษฐศาสตร์

นักสังคมศาสตร์ สาขาเศรษฐศาสตร์ ได้ศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางสังคม โดยกำหนดเอาปัจจัยทางเศรษฐกิจ เป็นเครื่องวัดระดับการพัฒนาทางสังคม ปัจจัยที่สำคัญ ได้แก่ รายได้ต่อหัวต่อปีของประชากรแต่ละสังคม และได้แบ่งระดับการพัฒนาของประเทศต่าง ๆ ในโลก เป็น 3 กลุ่ม คือ ประเทศที่พัฒนาแล้ว ประเทศที่กำลังพัฒนา และประเทศด้อยพัฒนา ฮาร์มิสัน (F.Haribison) ได้จัดระดับการพัฒนาของประเทศไทย ไว้ในกลุ่มประเทศกำลังพัฒนา ซึ่งจะก้าวไปสู่ประเทศที่พัฒนาแล้วในอนาคต

ทฤษฎีทางเศรษฐศาสตร์ มีจุดอ่อนคือ เป็นการมองปัจจัยของการพัฒนาทางสังคมจากปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจเพียงด้านเดียว ต่อมา นักเศรษฐศาสตร์รุ่นหลัง เช่น อายาล (E.B. Ayal)⁵ ได้พิจารณาถึงปัจจัยด้านอื่น ๆ ด้วย โดยได้ศึกษาสังคมไทย และพยายามหาเหตุผลมาอธิบายว่าเหตุใดจึงไม่พัฒนาเท่าที่ควร ทั้ง ๆ ที่มีปัจจัยทางเศรษฐกิจที่ได้เปรียบอยู่หลายประการ ผลการศึกษาสรุปว่า ระบบค่านิยมของสังคมไทย ผูกพันกับคำสอนของพุทธศาสนาที่เน้นค่านิยมให้ความสำคัญในเรื่องของปัจเจกบุคคล มากกว่าความสำคัญของสังคมโดยรวม จึงทำให้ไม่มีการนำปัจจัยทางเศรษฐกิจมาพัฒนาสังคมเท่าที่ควร การพัฒนาทางเศรษฐกิจ เกิดขึ้นเฉพาะชนชั้นผู้นำกลุ่มน้อย หรือปัจเจกบุคคล เป็นส่วนใหญ่

1.4 ทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่

สัจฉา สัจฉาวิวัฒน์⁶ ได้สรุปสาระสำคัญของทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่ไว้ว่า สังคมมนุษย์มีโครงสร้างที่ประกอบด้วยลักษณะต่าง ๆ ที่ผสมผสานเข้าด้วยกันและมีความคงทน องค์ประกอบแต่ละส่วนมีหน้าที่เฉพาะ ซึ่งเอื้ออำนวยให้เกิดความดำรงอยู่ของสังคม และหน้าที่ต่าง ๆ ขององค์ประกอบทุกหน่วยในสังคม ต้องสอดคล้อง ไม่ขัดแย้งกับค่านิยมของสมาชิกในสังคม นั้น ๆ องค์ประกอบในสังคม ได้แก่ ระบบเกี่ยวกับครอบครัว ระบบการให้การศึกษาอบรม ระบบ

⁵Ayal, E.B. "Value Systems and Economic Development in Japan and Thailand," Journal of Social Issues. Vol. 19. No 1. p. 35 - 51.

⁶สัจฉา สัจฉาวิวัฒน์. การพัฒนาชุมชน. ไทยวัฒนาพานิช, 2526. หน้า 39 - 41.

สุขภาพอนามัย ระบบเศรษฐกิจ ระบบการเมือง การปกครอง และระบบความเชื่อและศาสนา การเปลี่ยนแปลงในสังคมอาจเกิดจากปัจจัยภายนอกหรือปัจจัยภายใน ทำให้ระบบต่าง ๆ ขาดดุลยภาพ ซึ่งแต่ละระบบจะมีการปรับเปลี่ยนเพื่อคงดุลยภาพไว้ ทำให้สังคมอยู่ได้ ทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่ มุ่งอธิบายดุลยภาพของโครงสร้างและหน้าที่ของระบบต่าง ๆ ในสังคม มากกว่าจะอธิบายการพัฒนาสังคม

จอห์น เอฟ เอ็มบริ (John F. Embree)⁷ ได้ศึกษาวิเคราะห์สังคมไทย โดยใช้ทฤษฎีโครงสร้างและหน้าที่ และสรุปว่า โครงสร้างสังคมไทย เป็นโครงสร้างหลวม ไม่มีระเบียบแบบแผนชัดเจน คนไทยส่วนใหญ่ขาดระเบียบวินัย ขาดความสม่ำเสมอ ลักษณะเช่นนี้ทำให้เกิดผลดีในการปรับตัวเข้ากับสถานการณ์ภายนอกที่เปลี่ยนแปลง โดยไม่กระทบกระเทือนมากนัก สามารถเปลี่ยนแปลงและรับเอาแนวคิด หลักการใหม่ ๆ ได้ง่าย โดยไม่ต้องสูญเสียโครงสร้าง หรือวัฒนธรรมเดิม ในขณะเดียวกันก็มีผลเสียเพราะการขาดความจริงจังทำให้ไม่สามารถเข้าถึงแก่น หรือหลักการของสิ่งที่ดี ๆ มีคุณค่าได้ และไม่ทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงไปเท่าที่ควร

1.5 ทฤษฎีทางจิตวิทยา

จิตวิทยาและจิตวิทยาสังคม เป็นสังคมศาสตร์ที่ศึกษาเรื่องของปัจเจกบุคคล สารสำคัญของทฤษฎีทางจิตวิทยาจึง ไม่สามารถอธิบายลักษณะการเปลี่ยนแปลงทางสังคมได้ หลักการของทฤษฎีนี้⁸ อยู่ที่ว่าสังคมจะพัฒนาได้ สมาชิกของสังคมหรือบุคคลในสังคมนั้นต้องมีการพัฒนาก่อน การพัฒนาคุณลักษณะของบุคคลที่จะเอื้อต่อการพัฒนาสังคม ได้แก่ ความเป็นผู้นำ (Leadership) การมีแรงจูงใจ (Motivation) ที่จะกระทำการให้บังเกิดประโยชน์ต่อตนเอง และส่วนรวม ความเป็นผู้ประกอบการ (Entrepreneur) เป็นผู้มีคุณลักษณะที่เอื้อต่อการพัฒนา เช่น มีความรับผิดชอบ มีความขยันหมั่นเพียร มีความสามัคคี และมีมนุษยสัมพันธ์อันดี เป็นต้น ดังนั้นการจะพัฒนาสังคมให้ไปในทิศทางที่ต้องการ ต้องให้การศึกษาอบรมให้บุคคลที่เป็นสมาชิกของสังคมมีการพัฒนาก่อน

⁷Embree, John F. Loosely Structured Social System : Thailand in Comparative Perspective. Yale University Cultural Report. No. 17. 1968.

⁸สัญญา สัญญาวิวัฒน์. อ้างแล้ว หน้า 48 - 49.

นักสังคมวิทยา ที่ศึกษาตามแนวทางทฤษฎีทางจิตวิทยา เช่น มีด เบเนดิก และ ฟิลลิปส์ (Margaret Mead, Ruth Benedict, Herbert Phillips) นอกจากจะได้ศึกษาคุณลักษณะทางจิตวิทยาแล้ว ยังศึกษาครอบคลุมไปถึงบุคลิกภาพ และวัฒนธรรมด้วย ลักษณะรวมนี้เรียกว่า ลักษณะประจำสังคม หรือเอกลักษณ์ของสังคมนั้น ๆ จากการศึกษาของ ฟิลลิปส์⁹ สรุปได้ว่า เกษตรกรไทย มีความอ่อนน้อม เชื่อฟังต่อข้าราชการ เจ้าหน้าที่ มีความผูกพันอันดีกับเครือญาติในครอบครัว ความสัมพันธ์เกี่ยวข้องและการร่วมทำงาน อาศัยความสัมพันธ์อันดีกับเครือญาติ วัฒนธรรม การแสดงออก ไม่นิยมความก้าวร้าวรุนแรง ไม่นิยมการเรียกร้อง ห่วงใจในสิ่งที่ตนมีอยู่ รักความสบาย อยากรับรู้ข่าวสารและมีความสุข ไม่กระตือรือร้น คุณลักษณะเหล่านี้เมื่อเปรียบเทียบกับประเทศที่พัฒนาแล้ว หรือเทียบกับกลุ่มสังคมที่เจริญแล้ว เช่น กลุ่มข้าราชการ และพ่อค้า พบว่าแตกต่างกัน โดยเฉพาะในเรื่องของการต่อสู้เรียกร้อง ความพอใจในสิ่งที่ตนมีอยู่ และความกระตือรือร้น

1.6 ทฤษฎีการแพร่กระจาย หรือทฤษฎีนวัตกรรม

หลักการของทฤษฎีการแพร่กระจาย หรือทฤษฎีนวัตกรรม เชื่อว่าการแพร่กระจายของนวัตกรรม จากสังคมหนึ่ง ไปสู่อีกสังคมหนึ่ง เป็นปัจจัยสำคัญที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคม โรเจอร์¹⁰ (Everett M. Rogers) เป็นนักทฤษฎีนวัตกรรมคนสำคัญที่เสนอแนวคิดว่า นวัตกรรมประกอบด้วยส่วนที่เป็นความคิด (Idea) และส่วนที่เป็นวัตถุ (Object) ซึ่งเป็นของใหม่สำหรับสังคมนั้น นวัตกรรมที่จะเป็นที่ยอมรับได้ ต้องให้ประโยชน์มากกว่าของเดิม มีลักษณะสอดคล้องกับนวัตกรรมเดิมของสังคมนั้น และคนในสังคมนั้นสามารถทำความเข้าใจ และทดลองได้ กระบวนการยอมรับนวัตกรรมประกอบด้วย ขั้นตอน 6 ขั้นตอนคือการตระหนักในนวัตกรรม (Awareness) การสนใจในนวัตกรรม (Interest) การประเมินค่านวัตกรรม (Evaluation) การทดลองใช้นวัตกรรม (Trial) การตัดสินใจรับหรือไม่รับนวัตกรรม (Adoption / Rejection) และการยืนยันการตัดสินใจ กระบวนการยอมรับ

⁹Phillips, Herbert P. Thai Peasant Personality. Berkley, University of California Press, 1965.

¹⁰Rogers, Everett M. Diffusion of Innovation. New York : Free Press, 1983.

นวัตกรรมดังกล่าวนี้ ต้องอาศัยการสื่อสารเป็นปัจจัยสำคัญ เพราะถ้าสมาชิกของสังคมไม่มีโอกาสได้รับข่าวสาร ก็ย่อมไม่มีโอกาสได้เรียนรู้ที่จะยอมรับนวัตกรรมนั้น บุคคลสำคัญที่จะเป็นปัจจัยทำให้เกิดการยอมรับนวัตกรรม คือผู้นำของสังคมนั้น ถ้าผู้นำมีคุณลักษณะที่ยอมรับนวัตกรรมได้ง่าย ย่อมชักนำทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในสังคมนั้นได้ง่ายขึ้นด้วย

1.7 ทฤษฎีแบบรวบยอด หรือสหวิทยาการ

ทฤษฎีนี้เกิดจากแนวคิดที่ว่า สังคมมนุษย์ประกอบด้วยลักษณะโครงสร้างและระบบที่ซับซ้อนเกี่ยวข้งกัน การศึกษาวิเคราะห์ทำความเข้าใจสังคมแต่ด้านใดด้านหนึ่ง โดยใช้ทฤษฎีใดทฤษฎีหนึ่ง ย่อมไม่เพียงพอ วิธีการที่ดีที่สุดคือ การนำแนวคิดและหลักการของทุกทฤษฎีมาใช้ผสมผสานกัน ให้เกิดประโยชน์มากที่สุด เพราะทฤษฎีแต่ละทฤษฎีต่างก็มีจุดอ่อน และแต่ละทฤษฎีไม่สามารถอธิบายลักษณะ และการเปลี่ยนแปลงทางสังคมได้โดยตัวเอง การผสมผสานทุกทฤษฎีเข้าด้วยกันย่อมทำให้การทำความเข้าใจลักษณะการเปลี่ยนแปลงทางสังคม และการพัฒนาได้ชัดเจนขึ้น

จากทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาตามหลักสังคมศาสตร์ทั้ง 7 ทฤษฎี ที่กล่าวมาข้างต้นนี้ สรุปได้ว่า สังคมมนุษย์มีโครงสร้างที่มีองค์ประกอบชัดเจน ประกอบเป็นระบบย่อย ๆ ในสังคม แต่ละระบบมีหน้าที่ซึ่งเอื้ออำนวยให้สังคมดำรงอยู่ได้ สมาชิกของสังคมเป็นหน่วยย่อยในแต่ละระบบ และเป็นกำลังสำคัญที่ผสมผสานอิทธิพลจากแรงผลักดันภายนอก เข้ากับสภาพแวดล้อมในสังคม ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงภายในสังคม และทำให้สังคมมีการพัฒนาไปตามทิศทางที่สมาชิกของสังคมนั้นกำหนดขึ้น การที่จะศึกษาถึงกระบวนการพัฒนา และผลักดันให้เกิดกระบวนการพัฒนาขึ้นในสังคม ต้องพิจารณาปัจจัยจากทุกระบบย่อยในสังคม โดยใช้ทฤษฎีทางสังคมศาสตร์ทั้งหมด ผสมผสานเข้าด้วยกัน แนวความคิดตามหลักทฤษฎีดังกล่าว นอกจากจะเป็นประโยชน์ในการพิจารณาจัดทำแผนการพัฒนา แล้วยังเป็นประโยชน์ในการประเมินผลการพัฒนา ว่ามีปัญหาลุप्तสร้อย่างไร และประเมินว่า การพัฒนาให้ผลตามเป้าหมายอย่างไรด้วย

2. แนวความคิดเกี่ยวกับการพัฒนาสังคมชนบท

สังคมชนบทเป็นองค์กรทางสังคมประเภทหนึ่ง ที่มีอาณาเขตครอบคลุมพื้นที่ที่กำหนดให้สมาชิกในสังคมมีบทบาทหน้าที่ที่มีการจัดระเบียบไว้ และเมื่อทุกคนได้ปฏิบัติหน้าที่ของตน สังคมชนบทก็จะดำเนินไปอย่างมีระเบียบ สมาชิกในสังคมทุกคนรับผิดชอบดูแลจัดการแก้ไขปัญหา และดำเนินการให้เป็นไปตามเป้าหมายประสงค์ของตนได้ ในประเทศไทย สังคมชนบทอาจเทียบเคียง

ได้กับหมู่บ้าน ครอบคลุมอาณาเขตทางภูมิศาสตร์ และประชากร จำนวนหนึ่ง มีองค์กรทางสังคม เช่น ครอบครัว กลุ่มสหกรณ์ กลุ่มสนใจต่าง ๆ คณะกรรมการพัฒนาหมู่บ้าน ฯลฯ เป็นต้น การปฏิบัติหน้าที่ของสมาชิก และองค์กรทางสังคม อย่างเป็นระบบระเบียบ ก่อให้เกิดวัฒนธรรม วิถีชีวิต และเอกลักษณ์เฉพาะหมู่บ้านซึ่งแต่ละหมู่บ้าน อาจมีลักษณะปลีกย่อยแตกต่างกันไป

สังคมชนบท หรือหมู่บ้านแต่ละหมู่บ้าน เมื่อรวมกันเข้าและรวมกับสังคมเมือง ประกอบกันขึ้นเป็นประเทศ หรือสังคมขนาดใหญ่ โดยที่หมู่บ้านหรือสังคมชนบทมีจำนวนมาก กระจัดกระจายอยู่ทั่วประเทศ การพัฒนาประเทศก็คือการพัฒนาชนบท หรือการพัฒนาหมู่บ้านนั่นเอง เมื่อเปรียบเทียบความสำคัญของการพัฒนาชนบท และการพัฒนาเมืองแล้ว การพัฒนาชนบทมีความสำคัญเป็นอันดับแรก เพราะประชาชนส่วนใหญ่ที่เป็นผู้ยากไร้ ชดสน ชาดแคลน ต้องการความช่วยเหลือแนะนำอย่างรีบด่วนนั้น ล้วนแต่เป็นผู้อาศัยอยู่ในชนบททั้งสิ้น เห็นได้จากสถิติของกรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย ซึ่งระบุว่าหมู่บ้านในชนบทของไทย ครอบคลุมพื้นที่ประมาณร้อยละ 85 ของพื้นที่ทั้งหมด และประชาชนส่วนใหญ่ล้วนแต่อาศัยอยู่ในชนบท ด้วยเหตุนี้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ระยะหลังจึงมุ่งเน้นการพัฒนาชนบทเป็นสำคัญ โครงการอีสานเขียว ก็เป็นโครงการหนึ่ง ที่จะช่วยพัฒนาหมู่บ้านชนบท ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

จากทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาตามหลักสังคมศาสตร์ ที่คณะผู้วิจัยได้สรุปไว้ในตอนต้น และจากการศึกษาของนักพัฒนา พบว่า สภาพชนบทของไทยมีลักษณะสำคัญคือประชากรส่วนใหญ่ มีอาชีพเกษตรกรรม การเพิ่มขึ้นของประชากรมีมากกว่าเขตเมือง เพราะขาดความรู้เรื่องการวางแผนครอบครัว การย้ายถิ่นของประชากรในวัยทำงานในระยะหลังมีเพิ่มมากขึ้น เพราะสมาชิกของสังคมต้องดิ้นรนหารายได้เพิ่มขึ้น เนื่องจากผลิตผลจากการเกษตรไม่พอเพียง เพราะปริมาณพื้นที่ทำกินลดน้อยลง เนื่องจากต้องถูกแบ่งสรรระหว่างพี่น้อง ในรุ่นต่อ ๆ มา สภาพทางสังคม มีความสำคัญฉันทฤตทั้งหมู่บ้าน มีความเคร่งครัดในขนบธรรมเนียมประเพณี และศาสนา มีการรวมกลุ่มกันทำกิจกรรมอย่างหลวม ๆ ตามแรงกระตุ้นของเจ้าหน้าที่ หรือพนักงานฝ่ายปกครอง ที่ชาวบ้านนิยมยกย่อง สภาพการศึกษาของคนในหมู่บ้านส่วนใหญ่ จะได้รับการศึกษาตามเกณฑ์บังคับ ผู้ใหญ่ที่จบการศึกษาภาคบังคับมานาน ๆ ก็ลืม ไม่สามารถอ่านและเขียนได้ เพราะขาดแรงจูงใจที่จะศึกษาเพิ่มเติม สภาพทางสาธารณสุข สุขภาพอนามัยค่อนข้างต่ำ คนในหมู่บ้านไม่มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการรักษาความสะอาด และสุขลักษณะ ตลอดจนการรักษาโรค สภาพทางจิตวิทยาของคนในชนบท ไม่เอื้อต่อการพัฒนา ไม่กล้าเสี่ยง คิดว่ามีความรู้น้อย ฐานะเศรษฐกิจไม่ดี

จึงไม่กล้าลงทุน หรือยอมรับนวัตกรรม มีความเชื่อถือ โศกลางและอำนาจภายนอกตนมากกว่า อำนาจภายในตน ชาวบ้านส่วนใหญ่ขาดลักษณะความเป็นผู้นำ และมีแนวโน้มที่จะคล้อยตามผู้มีอำนาจแม้ว่าจะไม่เห็นด้วย ทั้งนี้เพราะชาวบ้านเคยชินกับสภาพความเป็นอยู่และการปกครองอย่างที่เคยเป็นมาในอดีต โดยทั่วไปชาวบ้านส่วนใหญ่ขาดความกระตือรือร้น และมักจะไม่สนใจแก้ปัญหาความเดือดร้อนในหมู่บ้าน มักจะยอมรับสภาพและปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อม มากกว่าที่จะแก้ไขสภาพแวดล้อมให้ดีขึ้น ในด้านนันทนาการ การพักผ่อนหย่อนใจ ชาวบ้านจะร่วมเล่นสนุก และร่วมกิจกรรมตามประเพณีทั้งหมด ชอบความสนุกสนาน และไม่ค่อยจริงจังกับสิ่งที่เป็นการเป็นการเท่าที่ควร ทั้งนี้อาจเป็นเพราะวัฒนธรรมดั้งเดิมของหมู่บ้านในชนบท ซึ่งชาวบ้านมีความเป็นอยู่สุขสบาย เพราะมีทรัพยากรอุดมสมบูรณ์มากกว่าในปัจจุบัน

จากสภาพของหมู่บ้านในชนบทดังกล่าวข้างต้น ถ้าจะใช้ดัชนีการพัฒนาเข้าไปวัดระดับการพัฒนาของหมู่บ้าน จะพบว่า ดัชนีระดับสังคมอยู่ในระดับต่ำ เช่น ปริมาณรายได้ต่อหัวอยู่ในระดับต่ำ ปริมาณผลผลิตเฉลี่ยต่ำกว่าค่าเฉลี่ยของประเทศ เนื่องจากมีแหล่งน้ำไม่เพียงพอ และสภาพแห้งแล้งของอากาศ จำนวนคนย้ายถิ่นไปทำงานทำในเขตเมืองมีมาก ระดับการศึกษาโดยเฉลี่ยต่ำ สภาพหมู่บ้านมีเส้นทางคมนาคมเชื่อมกับสังคมเมืองน้อย จำนวนบุคลากรทางการแพทย์ และปริมาณการรักษาพยาบาลอยู่ในเกณฑ์ต่ำ ขนาดของครอบครัวใหญ่ เป็นต้น และเมื่อศึกษาในระดับบุคคล จะพบว่า คนในหมู่บ้านชนบทขาดความทันสมัย มีจิตลักษณะที่เอื้อต่อการพัฒนาน้อย กล่าวคือ เป็นผู้ยอมรับนวัตกรรมใหม่ ๆ ยาก ยึดมั่นในเรื่องไสยศาสตร์มากกว่า วิทยาศาสตร์ รักสนุกรักสบาย เป็นผู้ไม่กระตือรือร้นที่จะแก้ไขปัญหา มักยอมรับสภาพการสัต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น ขาดความเป็นผู้นำ เป็นต้น ลักษณะเหล่านี้จัดว่าเป็นหมู่บ้านที่ด้อยโอกาส จำเป็นต้องได้รับการพัฒนาโดยรีบด่วน เพื่อจะก่อให้เกิดการพัฒนาหมู่บ้าน อันจะส่งผลถึงการพัฒนาประเทศโดยรวม

ตามหลักทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาตามหลักสังคมศาสตร์ การพัฒนาหมู่บ้านก็เช่นเดียวกับการพัฒนาสังคมทั่วไป คือต้องมีการพัฒนาครบถ้วนทุกระบบย่อยในสังคมไปพร้อม ๆ กัน การพัฒนาแต่ละด้านก็ต้องพัฒนาทั้งคนและสภาพแวดล้อมควบคู่กันไป ระบบย่อยที่จะต้องได้รับการพัฒนา ได้แก่ ระบบการเมือง เศรษฐกิจ การศึกษา สังคม ศาสนา วัฒนธรรม การวางแผน ประชากร สุขภาพอนามัย ครอบครัว ตลอดจนนันทนาการ กระบวนการพัฒนาอาจทำได้โดยใช้อิทธิพลจากภายนอก กระตุ้นให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมของหมู่บ้าน หรือใช้แรงผลักดันให้สมาชิกในสังคม เกิดแรงจูงใจที่จะแก้ปัญหาในหมู่บ้าน และยกระดับคุณภาพชีวิตให้สูงขึ้น

การดำเนินการพัฒนาหมู่บ้าน ตามแนวทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาตามหลักสังคมศาสตร์ ดังกล่าวข้างต้น และจากการค้นคว้าที่นักพัฒนาทั่วโลกได้พยายามทดลองใช้นั้น เท่าที่ยอมรับกันในปัจจุบัน ได้แก่ การดำเนินการตามแนวคิดของแบทเทน (T.R. Batten)¹¹ ซึ่งกล่าวว่า การพัฒนาชนบทจะได้ผลดี ทั้งในระยะสั้น และระยะยาว ต้องเป็นการดำเนินการแบบอ้อม (Non - Directive Approach) แทนที่นักพัฒนาจะเป็นผู้สั่งการ กำหนดหรือดำเนินการพัฒนา โดยบุคคลนอกหมู่บ้าน นักพัฒนาจะต้องดำเนินการร่วมกับประชาชนในหมู่บ้าน ให้มีโอกาสร่วมคิด ตัดสินใจ วางแผน และดำเนินการด้วยตนเอง นักพัฒนามีบทบาทเป็นเพียงผู้คอยอำนวยความสะดวก ช่วยเหลือแนะนำเมื่อชาวบ้านต้องการเท่านั้น ดังนั้นการดำเนินการตามโครงการพัฒนา จะต้องเป็นไปตามหลักการต่อไปนี้

2.1 หลักการช่วยตนเอง นักพัฒนาที่ดีควรส่งเสริมให้ชาวบ้านได้ช่วยตนเอง ให้มากที่สุด โดยให้เริ่มพัฒนาจากเรื่องเล็ก ๆ น้อย ๆ ไปหาเรื่องยาก ไม่เร่งรัดดำเนินงาน แต่ให้ชาวบ้านค่อย ๆ ทำ และเรียนรู้ไปเองจากการทำงาน รวมทั้งพยายามชักนำให้มีการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรในหมู่บ้านมากที่สุด

2.2 หลักการให้ประชาชนมีส่วนร่วม นักพัฒนาที่ดีจะต้องหาโครงการส่งเสริมให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมอย่างเต็มที่ในการจัดทำโครงการพัฒนาหมู่บ้านของตนตั้งแต่ขั้นเห็นปัญหา วางแผน ร่างโครงการ ดำเนินงาน และประเมินผล

2.3 หลักการพัฒนาความเป็นผู้นำ ผู้นำมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการเปลี่ยนแปลง และการพัฒนาสังคม หมู่บ้านที่มีผู้นำเข้มแข็ง มีคุณลักษณะความเป็นผู้นำที่มีคุณธรรม และความทันสมัย หมู่บ้านนั้นจะมีการพัฒนาได้เร็วมาก ด้วยเหตุนี้โครงการพัฒนาที่ดี ต้องใช้ประโยชน์จากผู้นำท้องถิ่น รวมทั้งต้องมีส่วนช่วยในการพัฒนาฝึกความเป็นผู้นำให้กับสมาชิกในหมู่บ้านด้วย เพราะถ้าหมู่บ้านมีทรัพยากรบุคคลที่มีความเป็นผู้นำมากเท่าไร จะสามารถแบ่งเบาภาระงานของหัวหน้าหมู่บ้าน และดำเนินการในระบบย่อย ให้ลุล่วงไปได้

2.4 หลักความสอดคล้องกับวัฒนธรรม และความเป็นอยู่ของชาวบ้าน โครงการพัฒนาที่ดีต้องสอดคล้องกับวัฒนธรรม และความเป็นอยู่ของชาวบ้าน ไม่ขัดกับความเชื่อถือ หรือ ค่านิยมของชาวบ้านอย่างรุนแรง เพราะจิตลักษณะของชาวบ้านนั้นยอมรับสิ่งใหม่ ๆ ได้ยาก

¹¹ สัตยญา สัตยญาวิวัฒน์. อ่างแล้ว หน้า 89.

ลักษณะโครงการพัฒนาที่เป็นการเปลี่ยนแปลงอย่างค่อยเป็นค่อยไป จะประสบผลสำเร็จได้ดีกว่า ในหลักการข้อนี้ หากนักพัฒนาได้ร่วมพิจารณาสภาพปัญหา และวางโครงการพัฒนาร่วมกับชาวบ้าน ปัญหาเรื่อง โครงการจะขัดกับวัฒนธรรม และความเป็นอยู่ของชาวบ้าน จะลดน้อยลง

2.5 หลักการให้ความรู้ เนื่องจากชาวบ้านอยู่ในหมู่บ้านที่ห่างไกลจากความเจริญ และขาดความรู้ทั้งในเรื่อง นวัตกรรม สุขภาพอนามัย เกษตรกรรม การสหกรณ์ โภชนาการ การผลิตการถนอมอาหาร และอื่น ๆ นักพัฒนาควรจะต้องจัดกิจกรรมเตรียมชาวบ้านให้มีความรู้ในเรื่องต่าง ๆ ดังกล่าว การให้ความรู้อาจทำได้โดยการให้การอบรม การนำไปทัศนศึกษา การสาธิต การจัดนิทรรศการ การให้ข่าวสารผ่านทางสื่อมวลชน การประชุม อภิปราย เป็นต้น

2.6 หลักการพัฒนาทุกระบบย่อยของสังคม การพัฒนาที่ดีควรจะดำเนินการพัฒนาพร้อมกันทุกด้าน เพื่อให้เกิดดุลยภาพของระบบย่อยในสังคม ตามหลักทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่ ด้วยเหตุนี้การกำหนดโครงการพัฒนา ควรกำหนดกิจกรรมต่าง ๆ ให้ครอบคลุมการพัฒนาทุกด้าน จากแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาชนบททั้งหมดนี้ ประกอบกับทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาตามหลักสังคมศาสตร์ คณะผู้วิจัยได้สร้างกรอบความคิดสำหรับการวิจัยครั้งนี้ ซึ่งจะได้เสนอในตอนต่อไป

3. กรอบความคิดในการวิจัย

การพัฒนาชนบท เป็นกระบวนการที่มุ่งส่งเสริมความเป็นอยู่ของประชาชนทั้งทางด้านบุคคล และสภาพแวดล้อม ให้ประชาชนในชนบทมีคุณภาพชีวิตสูงขึ้น เป้าหมายของการพัฒนาชนบท จำเป็นต้องมีการพัฒนาทุกด้านพร้อมกัน ทั้งในด้านการเมือง เศรษฐกิจ การศึกษา สังคม วัฒนธรรม ครอบครัว สุขภาพอนามัย ตลอดจนการพักผ่อนนันทนาการ การพัฒนาชนบทนั้น อาจเกิดขึ้นเองตามสภาพการเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อมของชนบท หรืออาจเกิดขึ้นโดยจงใจ มีแผนงานหรือโครงการที่จัดทำโดยภาครัฐ หรือเอกชน เข้าแทรกแซงทำให้ชนบทเกิดการเปลี่ยนแปลง ไปในแนวทางที่พึงประสงค์ การวิจัยครั้งนี้เป็นการจัดทำโครงการเข้าแทรกแซง กระตุ้นให้เกิดการพัฒนา โดยให้โครงการที่เกิดขึ้นมีลักษณะเป็นโครงการที่เกิดขึ้นเอง ตามสภาพของสิ่งแวดล้อมชนบท ให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ ทั้งนี้เพื่อให้ได้ผลในบั้นปลายว่า เมื่อคณะผู้วิจัยเสร็จสิ้นโครงการแล้ว ชนบทจะยังคงสามารถพัฒนาต่อไปได้ โดยไม่ต้องมีการแทรกแซงอื่นใด

กรอบความคิดในการดำเนินการวิจัย ที่คณะผู้วิจัยพัฒนาขึ้นสำหรับการวิจัยครั้งนี้ ประกอบด้วยแนวคิดในการดำเนินงานที่สำคัญ 5 ขั้นตอน คือ

3.1 การสำรวจสภาพหมู่บ้าน คณะผู้วิจัยในฐานะนักพัฒนา จะต้องทราบสภาพหมู่บ้าน ทั้งด้านความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ อาณาเขตของหมู่บ้าน สภาพทั่วไป ลักษณะประชากร สภาพเศรษฐกิจ โครงสร้างอาชีพ ระดับการศึกษา สภาพทางการแพทย์ สาธารณสุข วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี ลักษณะโครงสร้างและหน้าที่ขององค์กรในหมู่บ้าน ตลอดจนปัญหาและความเดือดร้อนในหมู่บ้าน ในขั้นตอนนี้ นอกจากคณะผู้วิจัยในฐานะนักพัฒนาจะต้องทราบแล้ว คณะผู้วิจัยจะต้องจัดกิจกรรมให้ชาวบ้านตระหนักถึงข้อมูลสภาพทั่วไป และปัญหาของหมู่บ้าน ร่วมกันด้วย

3.2 การเตรียมชุมชน โดยการจัดทำและทดลองใช้โครงการส่งเสริมการพัฒนา ครอบคลุม เป็นการเตรียมความพร้อมในหมู่บ้านที่จะพัฒนา หลักการในการเตรียมชุมชน เป็นการกระตุ้นให้ชาวบ้านเกิดความรู้ มีความต้องการที่จะพัฒนาหมู่บ้านตนเอง กิจกรรมสำคัญ ได้แก่ การให้ความรู้เรื่องนวัตกรรมและความรู้เกี่ยวกับเกษตรกรรม สุขภาพอนามัย การสาธารณสุข สหกรณ์ อาชีพเสริมรายได้ ลักษณะความเป็นผู้นำ ลักษณะของกิจกรรมและวิธีการพัฒนาของหมู่บ้าน ที่พัฒนาแล้ว การประชุมอภิปราย การสาธิต การตรวจรักษาพยาบาลโดยหน่วยแพทย์เคลื่อนที่ และการจัดตั้งองค์กรเพื่อพัฒนาหมู่บ้าน

ในขั้นตอนการเตรียมชุมชนนี้ คณะผู้วิจัยได้วางหลักการในการจัดทำโครงการส่งเสริมพัฒนาให้สอดคล้องกับทฤษฎีการพัฒนา และแนวคิดในการพัฒนาชนบท ดังนี้

3.2.1 โครงการ มีลักษณะเป็นโครงการที่พัฒนาคนไปพร้อม ๆ กับการพัฒนาสิ่งแวดล้อม โดยทฤษฎี นักวิชาการแบ่งการพัฒนาชนบทเป็น 2 ด้าน คือ การพัฒนาคน และการพัฒนาสิ่งแวดล้อม และให้ความสำคัญต่อการพัฒนาคนเป็นอันดับแรก เนื่องจากเชื่อว่า หากคนในชนบทได้พัฒนาแล้ว จะมีความรู้ความสามารถไปพัฒนาสิ่งแวดล้อมของตนได้ แต่ในทางปฏิบัติ การพัฒนาคนและการพัฒนาสิ่งแวดล้อมต่างก็เอื้ออำนวยซึ่งกันและกัน เมื่อมีการพัฒนา ด้านหนึ่ง ก็ส่งผลให้อีกด้านหนึ่งได้รับการพัฒนาไปด้วย การพัฒนาคนโดยให้การศึกษาอบรม เป็นการนำเอาความรู้ และเทคโนโลยี เข้าไปในชุมชน และมีผลทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง สภาพแวดล้อมด้วยในขณะเดียวกัน

3.2.2 โครงการ มีลักษณะเป็นโครงการแนะนำนวัตกรรมที่มีประโยชน์ และให้ความรู้ใหม่ที่สอดคล้องกับสภาพโครงสร้างวัฒนธรรม และความเป็นอยู่ของประชาชนใน ชนบท ตามทฤษฎีนวัตกรรม สรุปว่า สังคมจะมีการพัฒนาได้ถ้าสมาชิกของสังคมมีการยอมรับ นวัตกรรมที่มีประโยชน์ต่อสังคมนั้น และสอดคล้องกับสภาพสังคม คณะผู้วิจัยจึงได้จัดกิจกรรม ขึ้นเตรียมชุมชนให้มีโอกาสได้รับข่าวสาร และสัมผัสนวัตกรรมและเปิดโอกาสให้สมาชิกของชุมชน ได้มีโอกาสตัดสินใจ ที่จะเลือกยอมรับหรือปฏิเสธนวัตกรรมนั้น ๆ และเมื่อยอมรับแล้วจะดัดแปลง ให้เหมาะสมกับสภาพของชุมชนของตนเอง ได้โดยเสรี คณะผู้วิจัยเพียงแต่ให้การช่วยเหลือแนะนำ เมื่อสมาชิกของชุมชนต้องการความช่วยเหลือ การดำเนินการเตรียมชุมชนครั้งนี้ คณะผู้วิจัย จะไม่ชี้นำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง โดยเด็ดขาด ทั้งนี้เพราะตามทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่ และทฤษฎี ทางจิตวิทยาระบุชี้ว่า คุลยภาวะในสังคมที่เปลี่ยนแปลงจากแรงผลักดันของบุคคลภายนอกจะ ไม่เกิดการทำการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากแรงจูงใจของสมาชิกในสังคมเอง ที่ต้องการให้เกิด การเปลี่ยนแปลง

3.2.3 โครงการ มีลักษณะเป็นโครงการที่จะช่วยพัฒนาจิตลักษณะและ วัฒนธรรมของประชาชนในชนบท ไปในทิศทางที่เอื้อต่อการพัฒนา ตามทฤษฎีทางจิตวิทยาสังคม การพัฒนาทางจิต ความรู้และวัฒนธรรม จะบรรลุเป้าหมายโดยการจัดการศึกษาอบรม คณะผู้วิจัย จึงกำหนดให้มีกิจกรรมการอบรมประชาชนเพื่อเป็นแกนนำในการพัฒนา เป็นส่วนหนึ่งของการ เตรียมชุมชน นอกจากนี้คณะผู้วิจัยยังกำหนดให้มีกิจกรรมการศึกษานอกสถานที่ เพื่อให้ประชาชน มีโอกาสได้ทำความรู้จัก เรียนรู้ลักษณะผู้นำที่ดี เพื่อเป็นแบบอย่างในการพัฒนาผู้นำของชุมชนต่อไป

3.2.4 โครงการ มีลักษณะกระตุ้นให้ประชาชนในชนบทได้มีส่วนร่วม ในการพัฒนาชุมชน การพัฒนาชนบท เป็นกระบวนการที่มุ่งส่งเสริมความเป็นอยู่ของประชาชน ให้ดีขึ้น โดยความร่วมมืออย่างจริงจังและควรเป็นความคิดริเริ่มของประชาชนด้วยกัน ถ้าประชาชนไม่รู้จักริเริ่มก็ควรมีวิธีการกระตุ้นให้เกิดความคิดริเริ่ม ทั้งนี้เพื่อให้กระบวนการนี้ ได้รับการตอบสนองจากประชาชนด้วยความกระตือรือร้นอย่างจริงจัง แนวคิดในการมีส่วนร่วม พัฒนาชุมชน ดำเนินการตามแนวของ อคิน รพีพัฒน์ และเจิมศักดิ์ ปิ่นทอง ซึ่งเป็นแนวคิดที่ได้

จากประสบการณ์ภาคปฏิบัติในประเทศไทย และมีความสอดคล้องกับบริบททางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม ของประเทศไทย โดยมีขั้นตอนการมีส่วนร่วมของประชาชน 4 ขั้นตอน ดังนี้¹²

ขั้นที่ 1 การมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหา ของชาวชนบท ซึ่งเป็นขั้นตอนที่สำคัญที่สุด เพราะถ้าชาวชนบทยังไม่สามารถเข้าใจปัญหา และ ค้นหาสาเหตุของปัญหาด้วยตัวเองกิจกรรมต่าง ๆ ที่ตามมา ก็ไร้ประโยชน์ เพราะชาวชนบท จะขาดความเข้าใจ และมองไม่เห็นความสำคัญของกิจกรรมนั้น ๆ สิ่งที่น่าพอใจที่สุดก็คือ ชาวชนบท เป็นผู้อยู่กับปัญหา และรู้จักปัญหาของตนเองดีที่สุด แต่มนุษย์ย่อมจะยังมองปัญหาของตนเอง ไม่ชัดเจน จนกว่าจะมีคนมาช่วยให้เขาวิเคราะห์ถึงปัญหาและสาเหตุของปัญหาของเขา ได้เด่นชัด ยิ่งขึ้น

ขั้นที่ 2 การมีส่วนร่วมในการวางแผนดำเนินการกิจกรรม ซึ่งเป็น ขั้นตอนที่ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายและวัตถุประสงค์ของ โครงการ และ กำหนดแนวทางการดำเนินการด้วยตนเอง

ขั้นที่ 3 การมีส่วนร่วมในการลงทุนและปฏิบัติงาน เป็นขั้นที่ ประชาชนเข้ามาทำประโยชน์ให้แก่โครงการ เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ในการดำเนินการอย่าง ใกล้ชิด เมื่อเห็นประโยชน์ก็จะเกิดแรงจูงใจในการทำกิจกรรมนั้นต่อไปได้

ขั้นที่ 4 การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผลงานเป็นขั้น ที่ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการประเมินว่า โครงการที่ดำเนินการมานั้น บรรลุวัตถุประสงค์ หรือไม่ งานนั้นได้รับประโยชน์อย่างไรหรือไม่

กล่าวโดยสรุป แนวคิดในโครงการส่งเสริมการพัฒนา นี้ มุ่งเน้นการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนของประชาชนในท้องถิ่น โดยคณะผู้วิจัยจะจัดทำ โครงการส่งเสริมการพัฒนาศรภูมิเพื่อกระตุ้นให้เกิดความคิดริเริ่ม สังเกต และสนับสนุน โครงการพัฒนาที่ประชาชนในชุมชนได้ร่วมกันคิดริเริ่ม วางแผนดำเนินการ ร่วมกิจกรรม และประเมินผลโครงการ

¹² ทรายละเอียดใน บัณฑิต แก้วส่อง. รูปแบบทางสังคม-จิตวิทยา สำหรับการอธิบาย การมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการพัฒนา. 2531. หน้า 15 - 17.

3.3 การประเมินผลการดำเนินงานขั้นการเตรียมชุมชน หลังจากได้ดำเนินการเตรียมชุมชนเสร็จเรียบร้อยแล้ว งานขั้นต่อไปเป็นการประเมินผลการดำเนินงานเตรียมชุมชน เพื่อให้ทราบว่า การเตรียมชุมชนได้ผลตามเป้าหมายมากน้อยเพียงใด ชาวบ้านมีความรู้และได้รับการกระตุ้นให้เกิดความต้องการที่จะแก้ไขปัญหาในหมู่บ้านของตนเอง มากน้อยเพียงใด วิธีการประเมินผลอาจทำได้โดยการประเมินของคณะผู้วิจัย และการประเมินจากประชาชนผู้เข้าร่วมกิจกรรม ผลจากการประเมินนอกจากจะได้ทราบว่า การเตรียมชุมชน บรรลุผลอย่างไรแล้ว ยังได้ข้อมูลเป็นเนื้อหาสาระความต้องการและความคิดของประชาชนที่จะคิดวางแผนดำเนินการพัฒนาหมู่บ้านของตนเองต่อไปได้อีกด้วย

3.4 การให้ประชาชนในชนบทเป็นผู้วางแผนและการดำเนินการพัฒนาชุมชนของตน ขั้นตอนนี้เป็นขั้นตอนที่คณะผู้วิจัย จะถอยออกมา มีบทบาทเป็นเพียงผู้อำนวยความสะดวก ผู้สนับสนุน และที่ปรึกษาในการดำเนินการพัฒนาหมู่บ้านเท่านั้น ตามทฤษฎีการพัฒนา เมื่อประชาชนได้รับการเตรียมชุมชนเป็นอย่างดี ตระหนักถึงปัญหา มีความรู้ และทราบถึงแนวทางการแก้ปัญหา มุ่งองค์ที่ประชาชนร่วมกันพัฒนาขึ้นเป็นแกนในการทำโครงการพัฒนาต่อไป ย่อมจะริเริ่มคิดโครงการพัฒนาแก้ปัญหาในหมู่บ้านของตน วางแผน และดำเนินการตามแผน โดยมีคณะผู้วิจัยให้ความช่วยเหลือ แนะนำ สนับสนุนอยู่ห่าง ๆ

3.5 การประเมินผลการดำเนินการตามโครงการพัฒนา ขั้นตอนนี้เปรียบเสมือนผลผลิตของโครงการวิจัยนี้ว่า จากการแทรกแซงของคณะผู้วิจัย แบบให้ประชาชนเป็นผู้ริเริ่มร่วมแรง กำหนดโครงการพัฒนาหมู่บ้านด้วยตนเอง เป็นผลให้เกิดโครงการพัฒนาจำนวนเท่าใด ลักษณะโครงการพัฒนาเป็นไปตามหลักการของการพัฒนาชนบทหรือไม่ ประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนมากน้อยเพียงใด และมีปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงานอย่างไร หัวข้อคำถามดังกล่าวนี้เป็นข้อบ่งชี้ที่คณะผู้วิจัย จะทำการประเมินโครงการในขั้นตอนสุดท้าย ประกอบกับการประเมินผลจากประชาชนเองด้วย

กล่าวโดยสรุป แนวคิดในการวิจัยครั้งนี้ เป็นการแทรกแซงกระบวนการพัฒนาตามธรรมชาติในสังคมชนบท โดยการจัดทำและทดลองใช้โครงการส่งเสริมการพัฒนาครบมิติ โดยมีหลักการว่า ประชาชนในชนบทจะรับรู้ถึงการแทรกแซงในกระบวนการพัฒนาชนบทได้น้อยที่สุด แต่ผลของการแทรกแซง จะกระตุ้นให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในชนบท โดยประชาชนจะได้เรียนรู้ สัมผัสนวัตกรรมที่เป็นประโยชน์ ได้รับการอบรมให้มีจิตลักษณะที่พึงปรารถนา

และได้รับการส่งเสริมให้ร่วมกันจัดทำโครงการพัฒนา เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตของตนเอง โดยที่ทุกคนได้มีส่วนร่วมในการริเริ่ม วางแผน ร่วมแรงดำเนินการ และประเมินผลโครงการ ผลจากการแทรกแซงจะก่อให้เกิดการพัฒนาชุมชน ซึ่งจะสอดคล้องกับความต้องการของชุมชนนั่นเอง

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. โครงการวิจัยนี้ เป็นการกระตุ้นให้ประชาชนในชนบทได้มีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนของตน ซึ่งผลการวิจัยจะช่วยให้ผู้เกี่ยวข้องในการพัฒนาชนบทได้ทราบปัญหา และแนวทางการพัฒนาที่สอดคล้องกับความต้องการของประชาชนในชนบท อย่างแท้จริง
2. ผลจากการทดลองใช้โครงการส่งเสริมการพัฒนาศรรมิติในครั้งนี้ จะทำให้ได้รูปแบบของการพัฒนาชนบทในแนวใหม่ ที่สอดคล้องกับนโยบายการพัฒนาชนบทของรัฐบาล
3. ลักษณะพิเศษเฉพาะของ โครงการส่งเสริมการพัฒนาศรรมิติ โดยให้ประชาชนเป็นแกนนำในการพัฒนา คณะผู้วิจัยเป็นเพียงผู้ให้ข้อมูล และอำนวยความสะดวก จะทำให้สังคมชนบทได้รับอรรถประโยชน์จากภายนอกน้อยที่สุด เมื่อเสร็จสิ้นโครงการ ประชาชนจะเรียนรู้วิธีการจัดทำโครงการพัฒนาด้วยตนเอง และสามารถดำเนินการพัฒนาได้ต่อไป แม้ว่าจะไม่มีคณะผู้วิจัยกล่าวโดยย่อคือ การวิจัยครั้งนี้จะเป็นการพัฒนาคนในชนบทได้เรียนรู้วิธีการพัฒนาอย่างมีประสิทธิภาพ
4. การวิจัยนี้ เป็นประโยชน์ในเชิงวิชาการในการสร้างจุดเชื่อมโยงความคิดตามทฤษฎี และการปฏิบัติการในท้องถิ่น อันจะส่งผลให้เห็นชัดว่าทฤษฎีสหวิทยาการสามารถใช้ประโยชน์ในทางปฏิบัติได้ดีมากน้อยเพียงใด

บทที่ 2

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อจัดทำ ทดลองใช้ และประเมินผลโครงการส่งเสริม การพัฒนาครมิตี เพื่อเพิ่มคุณภาพชีวิตของประชาชนในชนบท โดยการวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิง ปฏิบัติการภาคสนาม (Action Field Research) มีพื้นที่ปฏิบัติการที่ บ้านบอน หมู่ที่ 9 และหมู่ที่ 3 ตำบลยางชุมน้อย อำเภอยางชุมน้อย จังหวัดศรีสะเกษ ซึ่งมีวิธีดำเนินการดังต่อไปนี้

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

1. ประชากร

ประชากรในการวิจัยครั้งนี้ เป็นหมู่บ้านชนบทในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่ง เข้าอยู่ในโครงการมหาวิทยาลัย เพื่อพัฒนาภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ตามโครงการนำพระทัย จากในหลวง ฯ ซึ่งมีจำนวนทั้งหมด 112 หมู่บ้าน จาก 102 พื้นที่ใน 17 จังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ลักษณะของหมู่บ้านซึ่งเป็นพื้นที่เป้าหมายของโครงการมหาวิทยาลัยฯ มีสภาพเช่น เดียวกันคือ เป็นหมู่บ้านในชนบท ประชาชนในหมู่บ้านมีลักษณะทางวัฒนธรรมเหมือนคนชนบทโดย ทัว ๆ ไป คือสภาพทางวัฒนธรรมที่จะทำให้เกิดความริเริ่มในการพัฒนามีน้อย ขาดผู้นำในการ พัฒนา

2. กลุ่มตัวอย่าง

การเลือกหมู่บ้านมาเป็นกลุ่มตัวอย่างในการวิจัยครั้งนี้ เป็นการเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sample) เนื่องจากเป็นความประสงค์ของส่วนโครงการมหาวิทยาลัยฯ ที่ต้องการ ให้มีการกระจายของโครงการหลายลักษณะ ในพื้นที่เป้าหมายเดียวกัน สำหรับโครงการวิจัยนี้ ถูกกำหนดให้ดำเนินการที่ บ้านบอน หมู่ที่ 9 ซึ่งเป็นหมู่บ้านในพื้นที่เป้าหมาย ของส่วนโครงการ มหาวิทยาลัยฯ และผู้วิจัยใช้ข้อมูล กชช 2 ค เป็นเกณฑ์เลือกหมู่บ้านใกล้เคียง ที่มีขนาดของ หมู่บ้าน สภาพเศรษฐกิจ สภาพการปกครอง และสภาพการพัฒนาใกล้เคียงกัน เข้าร่วมโครงการ อีก 1 หมู่บ้านซึ่งได้แก่ บ้านบอน หมู่ที่ 3 และเลือกบ้านโนน หมู่ที่ 5 ซึ่งเป็นหมู่บ้านอยู่ใกล้เคียง

มีสภาพทางภูมิศาสตร์ และสภาพทางเศรษฐกิจและสังคมคล้ายคลึงกัน เป็นหมู่บ้านเปรียบเทียบ
ลักษณะทั่วไปของหมู่บ้านทั้งสาม¹ มีสภาพดังต่อไปนี้

2.1 สภาพหมู่บ้านที่เข้าร่วมโครงการ

2.1.1 บ้านบอน หมู่ที่ 3

1) ขนาดของหมู่บ้าน เป็นหมู่บ้านขนาดปานกลาง ตั้งอยู่นอกเขต
สุขาภิบาล มีจำนวนหลังคาเรือนทั้งหมด 208 ครัวเรือน มีประชากร 1,190 คน แยกเป็น
เพศชาย 583 คน เพศหญิง 617 คน

2) สภาพเศรษฐกิจ เป็นหมู่บ้านที่มีสภาพเศรษฐกิจในระดับ
ปานกลาง อาชีพหลักของประชาชนในหมู่บ้านคือ การทำนา และทำสวน โดยปลูก หอม กระเทียม
และพริก ประชาชนจึงมีงานทำตลอดทั้งปี การอพยพย้ายถิ่นทำงานนอกฤดูกาลทำนาจึงมีน้อย
ประชาชนส่วนใหญ่มีที่ดินถือครองเป็นของตนเอง จำนวน 203 ครัวเรือน และในจำนวนนี้มี
10 ครัวเรือน ที่มีที่ดินมากกว่า 50 ไร่ สำหรับผู้ไม่มีที่ดินเป็นของตนเองมีจำนวน 5 ครัวเรือน

3) สภาพการปกครอง ภายในหมู่บ้าน แบ่งการปกครองออกเป็น
คุ้มต่าง ๆ แต่ละคุ้มจะมีหัวหน้คุ้ม และกรรมการดูแลปกครอง ในระดับหมู่บ้านมีคณะกรรมการ
หมู่บ้าน (กม.) ปกครองดูแลหมู่บ้าน ปัจจุบัน มีผู้ใหญ่บ้านชื่อนายทองบน ชาตินันตรี

4) สภาพการพัฒนา หมู่บ้านนี้เป็นหมู่บ้านพัฒนาน้อย มีปัญหา
ทางด้านบริการสาธารณสุข เคยมีการจัดตั้งกองทุนยาของหมู่บ้านซึ่งประสบความล้มเหลวในการ
บริหารงาน และได้ล้มเลิกไปแล้ว ภายในหมู่บ้านมีไฟฟ้าใช้ การคมนาคมในหมู่บ้านมีถนนดิน
ตัดผ่านบ้านเรือนหลายสาย การคมนาคมจากหมู่บ้านไปถึงอำเภอใช้เวลาประมาณ 15 นาที

2.1.2 บ้านบอน หมู่ที่ 9

1) ขนาดของหมู่บ้าน เป็นหมู่บ้านขนาดปานกลาง ตั้งอยู่บริเวณ
เดียวกับหมู่ที่ 3 โดยมีถนนเป็นเส้นกั้นแบ่งเขต มีจำนวนหลังคาเรือนทั้งหมด 204 ครัวเรือน มี
ประชากร 1,058 คน แยกเป็น เพศชาย 523 คน เพศหญิง 535 คน

¹ข้อมูลจาก กชช 2 ค สํารวจเมื่อเดือนตุลาคม - ธันวาคม 2531.

2) สภาพเศรษฐกิจ เป็นหมู่บ้านที่มีสภาพเศรษฐกิจในระดับปานกลาง อาชีพหลักของประชาชนในหมู่บ้านคือ การทำนา และทำสวน โดยปลูกหอม กระเทียม และพริก ประชาชนจึงมีงานทำตลอดทั้งปี ประชาชนส่วนใหญ่มีที่ดินถือครองเป็นของตนเอง คือมีถึง 190 ครัวเรือน สำหรับผู้ที่ไม่มีที่ดินทำกิน มีจำนวน 11 ครัวเรือน

3) สภาพการปกครอง ภายในหมู่บ้านแบ่งการปกครองออกเป็นคุ้มต่าง ๆ แต่ละคุ้มมีหัวหน้าคุ้มและกรรมการปกครองดูแล ในระดับหมู่บ้าน มีคณะกรรมการหมู่บ้านปกครองดูแลหมู่บ้าน ปัจจุบัน มีผู้ใหญ่บ้านชื่อ นายแก้ว ชาติมนตรี ซึ่งเป็นกำนันตำบลยางชุมน้อยด้วย

4) สภาพการพัฒนา มีสภาพเช่นเดียวกับ หมู่ที่ 3

2.2 สภาพหมู่บ้านเปรียบเทียบ (บ้านโนน หมู่ที่ 5)

2.2.1 ขนาดของหมู่บ้าน เป็นหมู่บ้านขนาดปานกลาง ตั้งอยู่นอกเขตสุขาภิบาลบนถนนสาย กัษตรารมย์ - ยางชุมน้อย ห่างจากบ้านบอน ประมาณ 3 กิโลเมตร มีจำนวนหลังคาเรือนทั้งหมด 146 ครัวเรือน มีประชากร 897 คน แยกเป็น เพศชาย 462 คน เพศหญิง 435 คน

2.2.2 สภาพเศรษฐกิจ เป็นหมู่บ้านที่มีสภาพเศรษฐกิจ ในระดับปานกลาง ใกล้เคียงกับหมู่บ้านส่วนใหญ่ อาชีพหลักของประชาชนในหมู่บ้านคือ การทำนา และการทำสวน ประชาชนมีงานทำตลอดทั้งปี การอพยพย้ายถิ่นนอกฤดูการทำนามีน้อย ประชาชนทั้งหมดมีที่ดินถือครองเป็นของตนเอง และในจำนวนนี้มีถึง 68 ครัวเรือน ที่มีที่ดินอยู่ระหว่าง 21 - 50 ไร่ และอีก 10 ครัวเรือน มีที่ดินมากกว่า 50 ไร่

2.2.3 สภาพการปกครอง ภายในหมู่บ้านแบ่งการปกครองเป็นคุ้มต่าง ๆ แต่ละคุ้มจะมีหัวหน้าคุ้มและกรรมการดูแลปกครอง ในระดับหมู่บ้าน มีคณะกรรมการหมู่บ้านปกครองดูแลหมู่บ้าน ปัจจุบันมีผู้ใหญ่บ้านชื่อ นายแก้ว วันยาว

2.2.4 สภาพการพัฒนา หมู่บ้านนี้เป็นหมู่บ้านพัฒนาน้อย มีสภาพพื้นฐานในระดับปานกลาง การคมนาคมในหมู่บ้าน มีถนนดินตัดผ่านเรือนหลายสาย การคมนาคมจากหมู่บ้านไปถึงอำเภอยางชุมน้อย ใช้เวลาประมาณ 20 นาที

เครื่องมือและวิธีการรวบรวมข้อมูลสำหรับการวิจัย

เครื่องมือและวิธีการรวบรวมข้อมูลที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ประกอบด้วย แบบสัมภาษณ์ ชุมชน แบบสัมภาษณ์ผู้เข้าร่วมโครงการ โครงการส่งเสริมการพัฒนาครบมิติ แนวทางการสนทนากลุ่ม แบบประเมินผลการปฏิบัติงานในโครงการพัฒนา ซึ่งมีรายละเอียดในการดำเนินการ ดังนี้

1. แบบสัมภาษณ์ชุมชน เป็นเครื่องมือที่ใช้ในการสำรวจข้อมูลพื้นฐานของหมู่บ้าน โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์ระดับลึก (Indepth Interview) และการสัมภาษณ์เป็นกลุ่ม (Group Interview) เพื่อให้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของหมู่บ้าน โครงสร้างของหมู่บ้าน การจัดระเบียบทางสังคมในหมู่บ้าน ลักษณะอาชีพ เครือข่ายทางสังคม ขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรมที่สำคัญของหมู่บ้าน เพื่อเป็นข้อมูลพื้นฐานสำหรับการจัดทำโครงการฝึกอบรม ซึ่งเป็นขั้นตอนหนึ่งของการดำเนินงาน ขั้นเตรียมชุมชน

2. แบบสัมภาษณ์ผู้เข้าร่วมโครงการ เป็นแบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (Structured Interview) เพื่อให้ทราบถึงลักษณะข้อมูลพื้นฐานของผู้เข้าร่วมโครงการ สถานภาพเศรษฐกิจ สถานภาพทางสังคม สถานภาพทางการศึกษา และประสบการณ์ในการเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน

3. โครงการส่งเสริมการพัฒนาครบมิติ เป็นส่วนหนึ่งของการดำเนินงานขั้นเตรียมชุมชน เพื่อการพัฒนา โดยมีวัตถุประสงค์ เพื่อเตรียมความพร้อมให้กับหมู่บ้าน สำหรับการริเริ่มพัฒนาหมู่บ้าน ของตนเอง-หลักสูตรนี้มีเนื้อหาครอบคลุมในด้านการดำรงชีวิตอยู่อย่าง เป็นคุณภาพ และการกระตุ้นให้เกิดความร่วมมือในการดำเนินการพัฒนา มีขั้นตอนดำเนินการดังนี้

3.1 การศึกษาข้อมูลพื้นฐานของหมู่บ้าน เพื่อเป็นพื้นฐานในการพัฒนาหลักสูตรฝึกอบรม โดยในขั้นตอนนี้จะเป็นการศึกษาสภาพทั่วไปของหมู่บ้าน ประวัติความเป็นมา โครงสร้าง เครือข่ายทางสังคม การจัดระเบียบทางสังคม ลักษณะอาชีพ ขนบธรรมเนียม ประเพณี และวัฒนธรรมที่สำคัญของหมู่บ้าน และนำข้อมูลนี้มาเป็นแนวทางในการกำหนด วัตถุประสงค์ และเนื้อหา ของหลักสูตรฝึกอบรม

3.2 การพัฒนาหลักสูตรฝึกอบรม เป็นขั้นตอนการสร้างหลักสูตรจาก ข้อมูลพื้นฐานที่ได้จากการสำรวจในข้อ 3.1 โครงสร้างของหลักสูตร ประกอบด้วย วัตถุประสงค์ เนื้อหา กิจกรรม และการประเมินผล

3.3 การใช้หลักสูตรฝึกอบรม ขั้นตอนนี้ เป็นการนำหลักสูตรไปใช้กับ ผู้เข้าร่วมโครงการในหมู่บ้านพื้นที่เป้าหมาย

3.4 การประเมินหลักสูตรฝึกอบรม ดำเนินการโดยให้ผู้เข้ารับการอบรมเป็นผู้ประเมิน โดยใช้กิจกรรมการจัดกลุ่มสนทนา (Focus Group Technique)

4. แนวทางการสนทนากลุ่ม เป็นเครื่องมือในการประเมินผลการดำเนินงานขั้นเตรียมชุมชน ซึ่งจัดในรูปของกิจกรรมการจัดกลุ่มสนทนา เพื่อศึกษาความคิดเห็นของผู้เข้าร่วมโครงการ เกี่ยวกับหลักสูตรฝึกอบรม การไปทัศนศึกษาหมู่บ้านตัวอย่าง และการนำประโยชน์ที่ได้มาเป็นแนวทางในการพัฒนาหมู่บ้าน การศึกษาโดยวิธีการจัดกลุ่มสนทนา เป็นวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลแบบหนึ่งของการวิจัยเชิงคุณภาพ ซึ่งเป็นวิธีการที่ค่อนข้างใหม่ สำหรับวงการวิจัยของประเทศไทยในปัจจุบัน ดังนั้น จึงขอกล่าวถึงวิธีการนี้พอสังเขป ดังต่อไปนี้

วิธีการศึกษาแบบการจัดกลุ่มสนทนา²

การจัดการศึกษาแบบการจัดกลุ่มสนทนา เป็นวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มบุคคล โดยใช้พลวัตของกลุ่ม (Group Dynamic) เป็นสิ่งกระตุ้นให้คนแสดงความคิดเห็นและทัศนะของตนออกมาอย่างเปิดเผยและจริงใจ ในการดำเนินการสนทนา จะมีผู้ร่วมสนทนาประมาณ 6 - 12 คน ผู้ร่วมสนทนานี้ควรจะมีภูมิหลังและคุณลักษณะบางประการคล้ายคลึงกัน โดยเฉพาะลักษณะที่เกี่ยวข้องกับประเด็นหรือหัวข้อที่ต้องการศึกษาโดยตรง ในการสนทนาจะมีผู้ดำเนินการสนทนา (Moderater) เป็นผู้จุดประเด็นการสนทนา เพื่อชักจูงให้ผู้สนทนาแสดงความคิดเห็นต่อประเด็นคำถามต่าง ๆ อย่างกว้างขวางและลึกซึ้งให้มากที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้

ในการจัดกลุ่มสนทนา สิ่งที่ผู้วิจัยจะต้องดำเนินการคือ การวางแผนการจัดกลุ่มสนทนา การเตรียมการและการจัดกลุ่มสนทนา การวิเคราะห์ข้อมูลซึ่งจะได้กล่าวพอสังเขปตามลำดับต่อไปนี้

การวางแผนการจัดกลุ่มสนทนา เริ่มต้นจากการกำหนดตัวผู้เข้าร่วม สนทนา และกำหนดจำนวนกลุ่มสนทนา การเลือกผู้เข้าร่วมสนทนา ผู้วิจัยจะต้องกำหนดเกณฑ์ในการเลือกไว้ล่วงหน้า โดยเกณฑ์ดังกล่าวจะขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ในการวิจัย ส่วนการจัดคน

²ดูรายละเอียดใน นภาพร หะวานนท์. "การศึกษาความคิดเห็นและทัศนะของคนจากการจัดกลุ่มสนทนา," เอกสารประกอบการประชุมปฏิบัติการ : วิธีการรวบรวมข้อมูลบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ 2534. หน้า 1 - 17.

เข้ากลุ่มสนทนานั้น ภายในกลุ่มแต่ละกลุ่มผู้ร่วมสนทนาควรมีกุญแจและคุณลักษณะบางประการ คล้ายคลึงกัน เพื่อให้ผู้ร่วมสนทนารู้สึกสบายใจและแสดงความคิดเห็นสนับสนุนหรือโต้แย้งกัน อย่างเปิดเผย ส่วนการกำหนดจำนวนกลุ่มสนทนา ขึ้นอยู่กับลักษณะปัญหาวิจัย นั่นคือ ถ้าประชากร ที่ผู้วิจัยต้องการจะศึกษา มีกุญแจและประสบการณ์ในเรื่องที่ต้องการจะศึกษาแตกต่างกันมากเท่าใด จำนวนกลุ่มสนทนา จำเป็นจะต้องมีให้ครบจำนวนตามความแตกต่างของคุณลักษณะนั้น ๆ

การเตรียมและการจัดกลุ่มสนทนา ในการเตรียมจัดกลุ่มสนทนา สิ่งที่ผู้วิจัย จะต้องจัดเตรียม ได้แก่ การกำหนดแนวทางการสนทนา (Discussion Guideline) การฝึกอบรมผู้เกี่ยวข้อง ได้แก่ ผู้ดำเนินการสนทนา ผู้จดบันทึกการสนทนา (Note taker) และผู้ให้บริการทั่วไป (Provider) รวมทั้งการเตรียมสถานที่ที่จะใช้ในการจัดกลุ่มสนทนา

การกำหนดแนวทางในการสนทนา เป็นขั้นตอนที่ผู้วิจัยต้องกำหนดให้แน่ชัดว่า มีเรื่องอะไรที่ผู้วิจัยต้องการทราบจากการสนทนาในกลุ่ม และนำมาเรียบเรียงจัดลำดับคำถาม ให้มีขั้นตอนที่เหมาะสม คำถามที่ตั้งนั้นเป็นเพียงแนวทางสำหรับให้ผู้ดำเนินการสนทนาจุดประเด็น การสนทนาในกลุ่ม ดังนั้นลักษณะคำถามจึงควรเป็นคำถามกว้าง ๆ เพื่อเปิดโอกาสให้ผู้ร่วมสนทนา ได้แสดงความคิดเห็นและทัศนะของตน โดยอิสระ ไม่ถามนำหรือชี้แนะคำตอบให้กับผู้ร่วมสนทนา การสนทนาแต่ละครั้งควรใช้ระยะเวลาประมาณ 1 - 2 ชั่วโมง ผู้วิจัยจึงไม่ควรบรรจุคำถาม ไว้ในแนวทางการสนทนามากเกินไป เพราะจะทำให้การสนทนาใช้เวลานานกว่าที่ควร หรืออาจ ทำให้ผู้ดำเนินการสนทนา ต้องพยายามตัดการสนทนาในแต่ละหัวข้อให้สั้นลง

การฝึกอบรมผู้เกี่ยวข้อง เป็นขั้นตอนสำคัญที่ผู้วิจัยต้องเตรียมให้พร้อมก่อนที่จะเริ่ม สนทนาจริง โดยเฉพาะผู้ดำเนินการสนทนา และผู้จดบันทึกการสนทนา ผู้ดำเนินการสนทนา ต้อง เป็นผู้มีความเข้าใจเกี่ยวกับปัญหาการวิจัย และเข้าใจเหตุผลหรือที่มาของคำถามแต่ละข้อเป็น อย่างดี มีความสามารถที่จะดล่อมถามผู้เข้าร่วมสนทนา เพื่อให้ได้คำตอบหรือความคิดเห็นที่ลึกซึ้ง ผู้จดบันทึกการสนทนา ควรได้รับการฝึกอบรมพร้อมกับผู้ดำเนินการสนทนา เพื่อให้เข้าใจคำถาม ต่าง ๆ อย่างถูกต้อง ผู้จดบันทึกการสนทนาจะต้องจดบันทึกว่าใครเป็นผู้พูดประโยคใด โดยจด คำพูดเมื่อเริ่มต้นประโยคแรกของผู้สนทนาทุกคน เมื่อถอดเทปจะได้ทราบว่าใครเป็นผู้พูดประโยค ใดส่วนผู้ให้บริการทั่วไป ไม่จำเป็นต้องได้รับการอบรมเกี่ยวกับแนวทางการสนทนา เพราะเป็น ผู้ให้บริการเครื่องดื่มและอาหารว่างแก่ผู้เข้าร่วมสนทนา ดูแลการอัดเทป และกันไม่ให้ผู้ที่ได้ รับเชิญ ข้ามารบกวนวงสนทนาสำหรับสถานที่จัดกลุ่มสนทนา ควรเป็นที่ที่ไม่มีเสียงรบกวนต่าง ๆ มีอากาศเหมาะสมและคนไม่พลุกพล่าน

การจัดกลุ่มสนทนา ผู้วิจัยจะต้องสร้างบรรยากาศที่เป็นกันเองในการสนทนา ผู้จัดบันทึกการสนทนา ควรเขียนแผนผังการนั่งของกลุ่มสนทนาไว้ ผู้ดำเนินการสนทนา อาจเริ่มต้น โดยการคุยเรื่องใกล้ตัวเพื่อสร้างบรรยากาศที่เป็นกันเองก่อนเริ่มการสนทนาจริง ๆ ผู้นำสนทนา ควรแสดงบทบาทเป็นเพียงผู้จุดประเด็นการสนทนาเท่านั้นมีบทบาทในการสนทนาให้น้อยที่สุด และพยายามตัดบทอย่างสุภาพในกรณีที่มีผู้ร่วมสนทนาบางคนผูกขาดการสนทนาไว้เป็นส่วนใหญ่ เมื่อ การสนทนาสิ้นสุดลง ผู้นำการสนทนาควรกล่าวขอบคุณและมอบของที่ระลึกแก่ผู้ร่วมสนทนา หลังจากนั้น ผู้วิจัยและผู้เกี่ยวข้องควรประชุมเพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็นเกี่ยวกับผลการจัดกลุ่ม สนทนา เพื่อเป็นแนวทางในการปรับปรุงการสนทนาในกลุ่มต่อ ๆ ไป

การวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยจะต้องจัดเตรียมข้อมูลที่ได้จากการจัดบันทึกและถอดเทป เป็นคำพูดคำต่อคำ หน่วยของการวิเคราะห์ข้อมูลจากกลุ่มสนทนาคือ กลุ่มสนทนาแต่ละกลุ่ม ไม่ใช่ปัจเจกบุคคล การวิเคราะห์ดำเนินการโดยการจัดหมวดหมู่ตามเค้าโครงการวิเคราะห์ที่ผู้วิจัย กำหนดไว้แต่ต้น และพิจารณาความคล้ายคลึงและความแตกต่างกันของทัศนะและความคิดเห็น ต่าง ๆ ที่ปรากฏในคำสนทนาแต่ละกลุ่ม และพยายามหาคำอธิบายว่ามีปัจจัยอะไรบ้างที่ทำให้ผู้ร่วม สนทนาแต่ละกลุ่มมีความคิดเห็นคล้ายคลึงกันหรือแตกต่างกัน และสิ่งนี้เกิดขึ้นในกลุ่มอื่น ๆ ด้วย หรือไม่

กล่าวโดยสรุป การจัดกลุ่มสนทนามีจุดเด่นคือ การนำเอาพลวัตรของกลุ่มเป็นตัว กระตุ้นให้ผู้ร่วมสนทนาแสดงความคิดเห็นและทัศนะของตนออกมา แต่วิธีการนี้มีข้อจำกัดในตัวเอง นั่นคือ ในการสนทนาผู้ร่วมสนทนาจะต้องแสดงความคิดและทัศนะของตนต่อผู้ร่วมสนทนาคนอื่น ๆ เรื่องที่เป็นเรื่องส่วนตัวหรือเป็นความลับ จึงไม่เหมาะที่จะนำมาจัดกลุ่มสนทนา นอกจากนั้นการจัด กลุ่มสนทนายังเหมาะสมสำหรับการศึกษาที่มีลักษณะเฉพาะที่ผู้วิจัยทราบว่าตนต้องการจะศึกษา เรื่อง อะไรบ้าง เพราะในการวางแผนการสนทนาจะต้องเตรียมการล่วงหน้า ลักษณะข้อมูลจึงเป็นแบบ Researcher Directed Information อย่างไรก็ตาม การจัดกลุ่มสนทนาสามารถนำไปใช้ เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัย ที่จะเสริมให้การวิจัยนั้นได้คำตอบที่มีคุณค่าและลึกซึ้งขึ้น

5. แบบประเมินผลการดำเนินการพัฒนา เป็นแบบประเมินที่ให้ผู้เข้าร่วมโครงการ ประเมินผลการปฏิบัติงาน ซึ่งเป็นการประเมินในระหว่างการทำงาน และการประเมินเมื่อ เสร็จสิ้นโครงการ

อนึ่ง แนวคิดในการประเมินผลในโครงการวิจัยนี้ คณะผู้วิจัยได้ดำเนินการเป็น 2 ขั้นตอน ขั้นตอนแรกเป็นการประเมินผลการดำเนินงานขั้นเตรียมชุมชน หลังจากทดลองใช้โครงการส่งเสริมการพัฒนาครอบครัว เพื่อเป็นข้อมูลในการพิจารณาว่า-การดำเนินงานเป็นไปตามแผนที่ได้วางไว้หรือไม่ รวมทั้งประสิทธิผลของการดำเนินงานในแต่ละขั้นตอน เพื่อเป็นข้อมูลเบื้องต้นสำหรับการเตรียมการดำเนินงานในโครงการพัฒนาของประชาชนในหมู่บ้านเป้าหมาย ส่วนการประเมินผลสรุปรวมนั้น ผู้เข้าร่วมโครงการและคณะผู้วิจัยร่วมกันประเมิน โดยผู้เข้าร่วมโครงการประเมินความสำเร็จของโครงการพัฒนา ส่วนคณะผู้วิจัย เป็นผู้ประเมินผลสรุปรวมของโครงการพัฒนาแต่ละโครงการว่าบรรลุวัตถุประสงค์ที่วางไว้หรือไม่ โดยพิจารณาจากการมีส่วนร่วมของผู้เข้าร่วมโครงการในขั้นตอนต่าง ๆ ได้แก่การมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหา การมีส่วนร่วมในการวางแผนดำเนินการมีส่วนร่วมในการลงทุนและปฏิบัติงาน การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผลงานและประเมินผลการดำเนินงาน โดยมีกรอบในการประเมิน 2 ขั้น คือ ขั้นการรับรู้และเรียนรู้และขั้นการริเริ่มและร่วมแรง และนอกจากนี้ในการประเมินผลสรุปรวมคณะผู้วิจัยยัง ได้พิจารณาถึงประโยชน์ที่เกิดขึ้นต่อชุมชนด้วย

ขั้นตอนการดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ดำเนินการ 4 ขั้นตอนคือ การสำรวจข้อมูลพื้นฐานของหมู่บ้าน การจัดทำโครงการส่งเสริมการพัฒนาครอบครัว การทดลองใช้โครงการส่งเสริมการพัฒนาครอบครัว การประเมินผลโครงการส่งเสริมการพัฒนาครอบครัว ซึ่งมีรายละเอียดในการดำเนินการดังนี้

1. การสำรวจข้อมูลพื้นฐานของหมู่บ้าน

ขั้นตอนนี้ดำเนินการโดยสัมภาษณ์ผู้นำชุมชน ได้แก่ ผู้ใหญ่บ้าน พระสงฆ์ ครู ผู้อาวุโส และผู้รู้ในหมู่บ้าน โดยใช้เทคนิคการสัมภาษณ์ระดับลึกการสัมภาษณ์เป็นกลุ่มเพื่อให้ได้ข้อมูลพื้นฐานสำหรับการจัดทำโครงการส่งเสริมการพัฒนาครอบครัว โดยสัมภาษณ์เกี่ยวกับประวัติ ความเป็นมาของหมู่บ้าน โครงสร้างของหมู่บ้าน การจัดระเบียบทางสังคมในหมู่บ้าน ลักษณะอาชีพ เครือข่ายทางสังคมขนบธรรมเนียมประเพณี และวัฒนธรรมที่สำคัญของหมู่บ้าน ขอบข่ายการสัมภาษณ์ กำหนดตามแนวคิด ทฤษฎีทางประวัติศาสตร์ ทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่ทางสังคม และทฤษฎีทางจิตวิทยา

2. การจัดทำโครงการส่งเสริมการพัฒนาครอบครัว

โครงการส่งเสริมการพัฒนาครอบครัว เป็นโครงการที่มุ่งเน้นการพัฒนาคนควบคู่ไปกับการพัฒนาสิ่งแวดล้อม โดยการอบรมให้ความรู้ ในด้านที่จะช่วยให้ประชาชนชนบทมีความเป็นอยู่ดีขึ้น ซึ่ง ได้แก่ การให้ความรู้เรื่อง นวัตกรรม ความรู้เกี่ยวกับเกษตรกรรมที่จะส่งเสริมการประกอบอาชีพให้ดีขึ้น สุขภาพอนามัย การสาธารณสุขมูลฐาน สหกรณ์ การพัฒนาลักษณะความเป็นผู้นำ และจิตลักษณะที่เอื้อต่อการพัฒนา เพื่อกระตุ้นให้ชาวบ้านเกิดความรู้ ตระหนักถึงปัญหาของหมู่บ้าน และมีความมุ่งมั่นที่จะช่วยพัฒนาหมู่บ้าน

คณะผู้วิจัย ได้ศึกษาทฤษฎีเอกสาร เกี่ยวกับการพัฒนาชนบทการสัมภาษณ์ผู้มี

ประสบการณ์สำรวจวิถีการดำเนินชีวิตของหมู่บ้านที่มีการพัฒนาสูงประกอบกับการสำรวจข้อมูลพื้นฐานของหมู่บ้านเป้าหมาย นำมา^๕เป็นแนวทางในการจัดทำโครงการส่งเสริมการพัฒนาครอบครัว ซึ่งประกอบด้วยการจัดเตรียมบุคคลเพื่อเป็นแกนนำในการพัฒนา โดยการอบรม ทัศนศึกษาดูงานหมู่บ้านดีเด่น

3. การทดลองใช้โครงการส่งเสริมการพัฒนาครอบครัว

ขั้นตอนนี้ เป็นการนำโครงการส่งเสริมการพัฒนาครอบครัวไปใช้เพื่อเตรียม

ความพร้อมให้กับหมู่บ้านในพื้นที่เป้าหมาย ก่อนที่ประชาชนในหมู่บ้านจะเริ่มโครงการพัฒนาหมู่บ้านของตน โดยลักษณะของโครงการ ประกอบด้วยการจัดอบรมประชาชน กระตุ้นให้เกิดการรวมตัวกันเพื่อเป็นแกนนำในการพัฒนาหมู่บ้าน และการทัศนศึกษาหมู่บ้านดีเด่น ซึ่งมีรายละเอียดในการดำเนินการดังนี้

3.1 รับสมัครประชาชนเข้ารับการอบรมเพื่อเตรียมคนสำหรับเป็นแกนนำ

ในการพัฒนา โดยกำหนดช่วงการรับสมัครระหว่างวันที่ 13 - 22 มีนาคม 2533 และคณะผู้วิจัยได้สัมภาษณ์ผู้สมัครเข้าร่วมโครงการในวันที่ 24 มีนาคม 2533 ระหว่างเวลา 8.00 - 12.00 น. เพื่อทราบข้อมูลพื้นฐานของผู้เข้าร่วมโครงการ

3.2 ดำเนินการอบรมผู้สมัครเข้าร่วมโครงการทั้งสองหมู่บ้าน ตามโครงการ

ฝึกอบรมระหว่างวันที่ 24 - 26 มีนาคม 2533 คณะผู้วิจัย ได้จัดทำหลักสูตรฝึกอบรม โดยให้ครอบคลุม เนื้อหาที่จำเป็นสำหรับการดำรงชีวิตอยู่ในหมู่บ้านเป้าหมาย ได้อย่างมีประสิทธิภาพนั้น คือ มีคุณลักษณะที่เอื้อต่อการพัฒนา มีความรู้และความสามารถในการผลิตและดำเนินการจัดการกับผลผลิตอย่างมีประสิทธิภาพ ตลอดจนมีความเป็นอยู่อย่างถูกสุขลักษณะเพื่อกระตุ้นให้เกิดความ

ร่วมมือในการดำเนินการโครงการพัฒนา ตามกรอบความคิดในการวิจัยเนื้อหาการอบรม
มีดังนี้

3.2.1 การจัดกิจกรรมกลุ่ม เพื่อพัฒนาคุณลักษณะในด้านความมีน้ำใจ
ความตั้งใจมุ่งมั่น ความริเริ่ม และความสามัคคี

3.2.2 การให้ความรู้ในด้านการปรับปรุงผลผลิต การจัดการตลาด
การรวมกลุ่ม และการจัดอาชีพเสริม

3.2.3 การปรับพฤติกรรมอนามัย โดยให้ความรู้ในด้านสาธารณสุข
มูลฐาน และให้บริการทางการแพทย์ โดยมีหน่วยแพทย์เคลื่อนที่ไปดำเนินการตรวจสอบสภาพ
อนามัย ให้แก่ประชาชนในหมู่บ้าน

3.3 การจัดตั้งองค์การเพื่อพัฒนาหมู่บ้าน หลังเสร็จสิ้นการอบรม คณะผู้วิจัย
จัดให้มีการประชุม ในวันที่ 26 มีนาคม 2533 ระหว่างเวลา 18.00 - 20.00 น. เพื่อ
หาแนวทางในการจัดตั้งองค์การเป็นแกนนำในการพัฒนาหมู่บ้าน ซึ่งประชาชนผู้เข้าร่วม โครงการ
ได้ตกลงรวมกลุ่มกันเป็นแกนนำในการพัฒนาหมู่บ้านของตน เรียกว่า กลุ่ม "อาสาพัฒนาหมู่บ้าน"
(อสพม.)

3.4 การทัศนศึกษาหมู่บ้านดีเด่น คณะผู้วิจัย ได้นำสมาชิกกลุ่ม อสพม.
ไปทัศนศึกษา ที่หมู่บ้านกันทรมน้อย อำเภอยะหริ่ง จังหวัดศรีสะเกษ ซึ่ง เป็นหมู่บ้านพัฒนาดีเด่น
ในวันที่ 27 มีนาคม 2533

4. การประเมินผลโครงการส่งเสริมการพัฒนาครบมิติ

หลังจากทดลองใช้ โครงการส่งเสริมการพัฒนาครบมิติแล้ว คณะผู้วิจัยได้ประเมิน
ผลโครงการ ฯ โดยแยกประเมินเป็น 2 ขั้นตอน คือ ขั้นตอนแรก เป็นการประเมินเนื้อหา
(Contents) ของโครงการ-ขั้นตอนที่สอง เป็นการประเมินประสิทธิภาพของโครงการฯ
ซึ่งมีรายละเอียดในแต่ละขั้นตอนดังนี้

4.1 การประเมินเนื้อหาของโครงการส่งเสริมการพัฒนาครบมิติ คณะผู้วิจัยได้
ดำเนินการประเมินเนื้อหาของโครงการฯ หลังจากการทดลองใช้โครงการโดยการจัดกิจกรรม
กลุ่มสนทนา ในวันที่ 29 มีนาคม 2533 เพื่อให้สมาชิกกลุ่ม อสพม. ได้แสดงความคิดเห็น

เกี่ยวกับ ความเหมาะสมและประโยชน์ ของเนื้อหาสาระ กิจกรรม ในโครงการฯ ซึ่งได้แก่ การอบรม การไปทัศนศึกษาหมู่บ้านดีเด่น

4.2 การประเมินประสิทธิภาพของโครงการส่งเสริมการพัฒนาครอบครัว

คณะผู้วิจัยได้เข้าไปสังเกตการประชุมวางแผนดำเนินการพัฒนาหมู่บ้านของสมาชิกกลุ่ม อสพ. ของทั้งสองหมู่บ้าน ระหว่างวันที่ 11 - 15 พฤษภาคม 2533 และติดตามผลการดำเนินการ พัฒนาระหว่างเดือนพฤษภาคม ถึงเดือน สิงหาคม 2533 และได้ประเมิน โดยมีดัชนีที่บ่งชี้ ประสิทธิภาพของโครงการฯ 2 ประการ ประการแรก พิจารณาผลที่เกิดขึ้น จากเนื้อหาสาระและ กิจกรรมของ โครงการที่ส่งผลต่อ สมาชิกกลุ่ม อสพ. ซึ่งมีกรอบการประเมิน 2 ชั้น คือ ชั้นการรับรู้และเรียนรู้ และชั้นการริเริ่มและร่วมแรง ในชั้นการรับรู้และเรียนรู้เป็นการประเมิน ว่า สมาชิกกลุ่ม อสพ. ได้เรียนรู้เนื้อหาสาระมากน้อยเพียงใด และรับรู้ว่านวัตกรรมนั้นจะเป็น ประโยชน์อย่างไร ในชั้นการริเริ่ม และร่วมแรงเป็นการประเมินว่า สมาชิกกลุ่ม อสพ. ได้ พัฒนาคุณลักษณะในด้านความริเริ่ม ความสามัคคี ความตั้งใจมุ่งมั่นที่จะร่วมมือกันมากน้อยเพียงใด ประการที่สอง พิจารณาจากโครงการพัฒนาที่เกิดขึ้นว่า หลังจากการทดลองใช้โครงการส่งเสริม การพัฒนาครอบครัว แล้ว ในหมู่บ้านเป้าหมายมีโครงการพัฒนาที่สมาชิกกลุ่ม อสพ. มีส่วนร่วม เกิดขึ้นหรือไม่ มากน้อยเพียงใดโดยเปรียบเทียบกับหมู่บ้านโนน ซึ่งเป็นหมู่บ้านเปรียบเทียบ

การเสนอผลการดำเนินการวิจัย

การดำเนินการวิจัยทั้ง 4 ขั้นตอน ที่กล่าวมาแล้ว มีความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกันโดย ตลอดการนำเสนอผลการดำเนินงานในขั้นตอนแรก ๆ จะได้ข้อมูลพื้นฐานสำหรับการดำเนินงานขั้น ต่อไปด้วย ผลของการดำเนินงานแต่ละขั้นตอนจะมีประสิทธิภาพเพียงใด ขึ้นอยู่กับผลการ ดำเนินงานในขั้นตอนแรกด้วย การศึกษาทำความเข้าใจผลการวิจัยครั้งนี้ จึงต้องศึกษาผลการ ดำเนินงานวิจัยทุกขั้นตอน ด้วยเหตุนี้ คณะผู้วิจัยจึงเสนอผลการดำเนินการวิจัยแยกตามหัวข้อการ ดำเนินงาน โดยนำเสนอผลการวิจัยไว้ในใบบทที่ 3

บทที่ 3

ผลการวิจัย

การเสนอผลการวิจัยในบทนี้ แบ่งเป็น 4 ตอน คือ ตอนแรกเป็นรายงานผลการสำรวจสภาพของหมู่บ้านในโครงการฯ ตอนที่ 2 เป็นผลการพัฒนาโครงการส่งเสริมการพัฒนาครอบครัว ตอนที่ 3 เป็นผลการทดลองใช้โครงการส่งเสริมการพัฒนาครอบครัว และตอนที่ 4 เป็นการประเมินผลโครงการส่งเสริมการพัฒนาครอบครัว รายละเอียดแต่ละตอน มีดังนี้

ตอนที่ 1 การสำรวจข้อมูลพื้นฐานของหมู่บ้าน

1. ประวัติความเป็นมาของหมู่บ้านบอน¹

บ้านบอน เป็นชุมชนของกลุ่มชาติพันธุ์ลาว สืบเชื้อสายมาจากทางเวียงจันทน์ (ลาวเวียง) จากการสอบถามผู้เฒ่าผู้แก่แต่ละคนในหมู่บ้าน ทำให้พอจะทราบประวัติการอพยพ โดยสังเขปว่า ชาวบ้านกลุ่มแรกที่เข้ามาตั้งหลักฐานที่บ้านบอนโยกย้ายมาจากบ้านกระท่อม โนนบัว ซึ่งปัจจุบันอยู่ในเขตอำเภอเมือง จังหวัดศรีสะเกษ ผู้นำกลุ่มในครั้งนั้นเป็นพระภิกษุชื่อ ฤาจารย์ ในบรรดาผู้ที่อพยพมามีครอบครัวน้องสาวของฤาจารย์ติดตามมาด้วย บุตรคนหนึ่งของน้องสาว ท่านฤาจารย์ ชื่อ นายภู ได้เป็นผู้ใหญ่บ้าน ต่อมา นายภู มีบุตรสาวที่ยังมีชีวิตอยู่คือ นางปิ่น ปัจจุบัน

1 คณะผู้วิจัย ได้ใช้วิธีการสัมภาษณ์เป็นกลุ่ม จากผู้อาวุโสและผู้รู้ในหมู่บ้าน ผู้ให้สัมภาษณ์ มีดังนี้

1. แม่ใหญ่ยัง	พิมพ์ไศตร	อายุ	83 ปี
2. นายโจ้ย	พิมพ์ไศตร	อายุ	61 ปี
3. แม่ใหญ่ปิ่น	พิมพ์ไศตร	อายุ	73 ปี
4. พ่อใหญ่อำนาจ	พิมพ์ไศตร	อายุ	80 ปี
5. นายเสาร์	โมกขสิริ	อายุ	45 ปี
6. นายทองบน	ชาติมนตรี	อายุ	45 ปี
7. นางประกอบ	พวงราษฎร์	อายุ	28 ปี
8. นายจำนง	พวงราษฎร์	อายุ	36 ปี

(พ.ศ. 2533) อายุ 73 ปี ดังนั้นจึงพอจะประมาณเวลาของการอพยพมาในครั้งแรกโดยคนในหมู่บ้านและย่าของนางปิ่น ก็คงอยู่ใน เรือร้อยปีเศษ ปัจจุบัน ที่วัดบ้านบอนยังมีธาตุเจดีย์ที่บรรจุอัฐิของท่านอาจารย์เงาะอยู่เป็นที่นับถือของชาวบ้าน และที่บริเวณข้างกำแพงวัดด้านหนึ่งก็ยังมี ธาตุบรรจุอัฐิของผู้ใหญ่ ปรากฏอยู่

ในคราวที่อพยพมาครั้งแรกนั้น กลุ่มชาวบ้านตั้งหลักแหล่งอยู่ที่บริเวณบ้านบอนเพียงชั่วคราว เนื่องจากเห็นว่าสภาพพื้นที่ไม่สม่ำเสมอ ประกอบไปด้วยที่ดอนกับที่ลุ่มบริเวณที่ลุ่มมีน้ำมากเกินไปในช่วงฤดูฝน ส่วนที่ดอนก็ขาดน้ำ การทำนาไม่ค่อยได้ผลจึงอพยพไปอยู่ที่บ้านดอนกอก บริเวณไม่ไกลจากที่เดิมมากนัก และมีสภาพพื้นที่คล้ายกัน ต่อมาก็พบว่า ไม่เหมาะสมอีก จึงย้ายไปอยู่บริเวณบ้านสืโช ตำบลลิ้นฟ้า ใกล้ฝั่งแม่น้ำมูล ซึ่งสถานที่แห่งหลังนี้เป็นที่ต่ำ ในฤดูน้ำหลากน้ำจะท่วมเป็นประจำ เป็นอุปสรรคทำให้การทำนาไม่ได้ผล ชาวบ้านกลุ่มนี้ จึงย้ายกลับไปอยู่ที่บ้านบอนอีกครั้งหนึ่ง และได้ตั้งหลักแหล่งสืบเนื่องมาถึงปัจจุบัน สาเหตุที่ซื้อบ้านบอนเนื่องจาก เดิมในครอบครัวหมู่บ้านมีต้นบอนขึ้นอยู่เป็นจำนวนมาก

ภาพประกอบ 1 การสัมภาษณ์เป็นกลุ่ม

2. สภาพทั่วไป

บ้านบอน หมู่ที่ 3 และหมู่ที่ 9 ตำบลยางชุมน้อย อำเภอยางชุมน้อย จังหวัดศรีสะเกษ เป็นหมู่บ้านที่ตั้งติดกันโดยมีถนนกลางเป็นเส้นกั้นเขตหมู่บ้าน รวมเป็นชุมชนใหญ่ ตั้งอยู่ริมถนนสาย กัมพรารมย์ - ยางชุมน้อย อยู่ห่างจากที่ตั้งอำเภอกัมพรารมย์ ประมาณ 26 กิโลเมตร ห่างจากที่ตั้งอำเภอยางชุมน้อย ประมาณ 3 กิโลเมตร ห่างจากตัวจังหวัดศรีสะเกษ ตามเส้นทาง ศรีสะเกษ - กัมพรารมย์ - ยางชุมน้อย ประมาณ 56 กิโลเมตร การคมนาคมจากตัวจังหวัดถึงหมู่บ้าน เป็นถนนลาดยางตลอด มีรถสองแถวเล็กเป็นรถโดยสารที่วิ่งผ่านระหว่างอำเภอกัมพรารมย์ - ยางชุมน้อย ผ่านหมู่บ้านวันละหลายเที่ยว

การตั้งบ้านเรือนของชุมชนบ้านบอน กระจุกตัวหนาแน่นทั้งสองฟากถนนสายดังกล่าว และลึกเข้าไปด้านใน บริเวณซึ่งเป็นที่ตั้งบ้านเรือนเป็นเนินดินสูงจากพื้นที่โดยรอบ มีพื้นที่ประมาณ 100 ไร่เศษ โดยตัวเนินดินเคยเป็นที่ตั้งของชุมชนโบราณมาก่อนหน้าที่ชาวบ้านจะอพยพเข้ามาตั้งปรากฏหลักฐานเศษภาชนะดินเผาหนาแน่นในชั้นดินลึก ๆ ปรากฏให้เห็นตามหน้าดินในบริเวณที่เป็นเนิน และมีถนนตัดผ่านตัวเนินของหมู่บ้านมีร่องรอยของคูน้ำล้อมรอบ ซึ่งส่วนใหญ่ได้ขึ้นเนิน และกลายเป็นแนวที่ลุ่มในฤดูฝน บริเวณโดยรอบเนินบ้านนอกแนวคูน้ำออกไป เป็นบริเวณที่ใช้ทำนาปลูกข้าว และทำสวน ปลูกหอม กระเทียม พริก ดินบริเวณที่ทำเกษตรกรรมเป็นชุดโคราซ ซึ่งมีความเหมาะสมกับการปลูกข้าวในระดับปานกลาง

บ้านบอน เป็นชุมชนขนาดใหญ่ มีสมาชิก 2,300 คน หรือ 412 ครอบครัวย² แบ่งออก 2 หมู่การปกครอง³ แต่การตั้งบ้านเรือนต่อเนื่องกันตลอด เป็นชุมชนเดียวกัน สภาพการตั้งบ้านเรือนค่อนข้างหนาแน่นถึงแออัดในบางบริเวณ ภายในหมู่บ้านมีถนนตัดผ่านไปตามบ้านเรือนหลายสาย บางช่วงถนนมีสภาพไม่สู้ดี คับแคบและคดเคี้ยว เนื่องจากพื้นที่เป็นเนินไม่สม่ำเสมอ ทำให้บางบริเวณมีปัญหาเรื่องการระบายน้ำทั้งจากบ้านเรือนมักไปขังบนถนนทำให้เฉอะแฉะ ถนนบางสายก็มีขยะมูลฝอยจากบ้านเรือนสะสมอยู่เป็นจำนวนมาก

²ข้อมูลจาก กชช 2 ค.

³ปัจจุบัน บ้านบอนได้แบ่งหมู่การปกครองออกเป็น 3 หมู่ คือ หมู่ที่ 3 หมู่ที่ 9 และหมู่ที่ 13 ซึ่งได้มีการแบ่งเป็นทางการ เมื่อประมาณเดือนกรกฎาคม 2533.

ภายในหมู่บ้าน มีวัดประจำหมู่บ้านแห่งหนึ่ง ชื่อวัดบ้านบอน มีพระภิกษุจำพรรษาตลอดทั้งปี สภาพวัดค่อนข้างเป็นหลักฐาน มีอุโบสถก่ออิฐถือปูนค่อนข้างเก่าหนึ่งหลัง กุฏิสงฆ์ขนาดใหญ่สร้างด้วยไม้สภาพแข็งแรง และศาลาการเปรียญสร้างด้วยคอนกรีตเสริมเหล็กขนาดใหญ่ ซึ่งสามารถใช้เป็นที่ประชุมชาวบ้านได้ด้วย มีโรงเรียนหนึ่งแห่ง เปิดสอนตั้งแต่ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 - 6 มีนักเรียนประมาณ 200 คน

ทางด้านสาธารณสุข และสาธารณสุขโรค ตัวหมู่บ้านอยู่ห่างจากโรงพยาบาลยางชุมน้อย ซึ่งเป็นโรงพยาบาลอำเภอ ขนาด 8 เตียง ประมาณ 3 กิโลเมตร สามารถเดินทางไปได้โดยสะดวกด้วยรถยนต์ สำหรับในกรณีเจ็บป่วยเล็กน้อย อาจหาซื้อยาได้จากร้านขายยาเล็ก ๆ ในหมู่บ้าน

ภายในหมู่บ้าน มีไฟฟ้าเข้าไปถึงตั้งแต่ปี พ.ศ. 2526 และประชาชนมีไฟฟ้าใช้เกือบทุกครัวเรือน ส่วนน้ำใช้ในการอุปโภคและบริโภค ใช้น้ำฝนและน้ำบ่อ โดยเกือบทุกบ้านมีบ่อน้ำของตนเองชนิดที่ฝังด้วยถังซีเมนต์ มีบ่อบาดาลสาธารณะชนิดที่ใช้คันโยกสูงจำนวน 2 บ่อ (อยู่บริเวณที่สาธารณะประโยชน์ ปากทางเข้าหมู่บ้านบริเวณด้านตรงข้ามกับโรงเรียน) บ่อน้ำนี้ดำเนินการขุดโดย ก.ร.บ.กลาง เมื่อปี พ.ศ. 2533 (ขณะที่รายงานนี้ บ่อน้ำดังกล่าวยังไม่สามารถใช้ได้เนื่องจากยัง ไม่ได้ติดตั้งหัวโยก) นอกจากนี้ ยังมีการขุดลอกคูน้ำบริเวณด้านหลังวัดประจำหมู่บ้าน ซึ่ง ได้ดำเนินการ เมื่อปี พ.ศ. 2533 ทำให้มีแหล่งน้ำซึ่งสามารถเก็บกักน้ำได้ทั้งปี

3. สภาพสังคมและวัฒนธรรม

ชาวบ้านบอนทั้งหมด มีนามสกุลอยู่เพียงไม่กี่นามสกุล⁴ ที่พบมากคือ นามสกุล "พิมพ์โคตร" (ประมาณ 200 ครอบครัว) นามสกุล "ชาติมนตรี" (ประมาณ 200 ครอบครัว) นามสกุล "โมกขสิริ" (ประมาณ 20 ครอบครัว ซึ่งทั้งหมดเป็นลูกหลานของพ่อใหญ่บัว ปัจจุบันเสียชีวิตไปประมาณ 20 ปีเศษแล้ว ขณะที่ชีวิตมีอายุประมาณ 80 ปีเศษ) และนามสกุล "งามวงศ์" (ประมาณ 10 ครอบครัว เป็นผู้ที่อพยพมาจากบ้านยางชุมใหญ่ ทั้งหมดเป็นลูกหลานของพ่อใหญ่บุษ ซึ่งเสียชีวิตไปประมาณ 20 ปีเศษ ขณะที่เสียชีวิตมีอายุประมาณ 70 ปี) จะเห็นว่าพวกที่มีนามสกุล "พิมพ์โคตร" และ "ชาติมนตรี" เป็นพวกที่สืบเชื้อสายมาจากผู้อพยพกลุ่มแรกเมื่อ

⁴ข้อมูลจากผู้ให้สัมภาษณ์ชุดเดียวกัน

ร้อยปีเศษที่ผ่านมา และมีข้อสังเกตจากการสัมภาษณ์ว่า ในอดีตที่ผ่านมา การแต่งงานมักเกิดขึ้นระหว่างหนุ่มสาวภายในหมู่บ้าน การแต่งงานข้ามหมู่บ้านมีน้อยมาก (ผู้ให้ข้อมูล - แม่ใหญ่ยังพิมพ์โคตร อายุ 83 ปี) ชาวบ้านในหมู่บ้าน ปัจจุบันจึงเป็นญาติทางสายเลือดกันเป็นส่วนใหญ่แต่มีลำดับญาติกันไม่ค่อยถูก ยกเว้นจะเป็นญาติใกล้ชิด

แบบแผนการแต่งงาน ชาวบ้านบอนส่วนใหญ่นิยมแต่งงาน เมื่ออายุประมาณ 17 - 20 ปี ทั้งหญิงและชาย ซึ่งมีทั้งการแต่งงานแบบที่ให้ชายเข้ามาอยู่ในบ้าน และแบบที่ให้สะใภ้เข้ามาอยู่ในบ้าน เมื่อลูกชายหรือหญิงแยกตัวออกไป พ่อแม่จะแบ่งมรดก ซึ่งมักเป็นที่ดินให้ส่วนหนึ่ง โดยจะมีลูกคนหนึ่งซึ่งเมื่อแต่งงานแล้วก็ยังคงอยู่กับพ่อแม่และเลี้ยงพ่อแม่เมื่อยามชรา ลูกคนนี้จะได้รับส่วนแบ่งมรดกมากที่สุดในบรรดาพี่น้อง ทั้งนี้ไม่มีข้อกำหนดว่าจะต้องเป็นลูกในลำดับที่เท่าใด

งานประเพณีของชาวบ้านบอน ส่วนใหญ่เป็นงานบุญ และการเลี้ยงผีในแบบแผนของวัฒนธรรมอีสานทั่ว ๆ ไป กล่าวคือ

เดือนสาม	งานบุญพระเวส มีเทศน์มหาชาติ
เดือนสี่	งานประจำปีของวัดประจำหมู่บ้าน และเป็นเดือนที่นิยมแต่งงาน
เดือนห้า	งานสงกรานต์
เดือนหก	งานเลี้ยงปู่ตา
เดือนเจ็ด	งานบุญบังไฟ
เดือนแปด	
	ทำนา
เดือนเก้า	ไม่มี
เดือนสิบ	ไม่มี
เดือนสิบเอ็ด	ออกพรรษา กรฐิน
เดือนสิบสอง	ลอยกระทง
เดือนอ้าย	ไม่มี เก็บเกี่ยว
เดือนยี่	ไม่มี

จะเห็นว่างานประเพณีส่วนใหญ่จะกระจุกตัวอยู่ในช่วงเดือนสามถึงเดือนแปด ซึ่งเป็นช่วงหลังเก็บเกี่ยวไปจนถึงช่วงเริ่มต้นฤดูเพาะปลูก โดยในช่วงของฤดูทำนาและเก็บเกี่ยวจะไม่มีพิธีกรรมมากนัก

พิธีกรรมซึ่งดูเหมือนจะใหญ่โตและครึกครื้นที่สุดในรอบปี คืองานบุญบั้งไฟ ซึ่งเป็นพิธีที่เกี่ยวข้องกับความอุดมสมบูรณ์ในการทำนา และการขอฝน คณะผู้วิจัยได้มีโอกาสอยู่ในหมู่บ้านในช่วงระยะเวลาที่มีการเตรียมงานบั้งไฟ และมีข้อสังเกตที่น่าสนใจบางประการ

แต่เดิมมา ภายในหมู่บ้านเมื่อถึงเทศกาลบุญบั้งไฟ ชาวบ้านจะช่วยกันเตรียมบั้งไฟ โดยแบ่งกันเป็นหมู่ ๆ ชาวบ้านแต่ละครัวเรือนก็จะเข้าไปร่วมกับเพื่อนบ้านหรือญาติสนิทในหมู่บ้านหนึ่ง แต่ละหมู่บ้านจะเตรียมบั้งไฟ 1 ชุด และแต่ละหมู่บ้านจะมี "ฉับ" ซึ่งเป็นช่างหรือผู้รู้เทคนิคในการทำบั้งไฟประจำกลุ่มของตน บั้งไฟจะมีขนาดแตกต่างกันไปตามน้ำหนักของดินปืนที่บรรจุ ไม่ได้มีข้อกำหนดว่าแต่ละหมู่บ้านจะต้องเตรียมบั้งไฟขนาดใด และเมื่อถึงเวลาก็นัดกันไปจุดบั้งไฟในสถานที่เดียวกันซึ่งมักเป็นบริเวณทุ่งโล่ง

ต่อมา เมื่อประมาณ 10 ปีที่ผ่านมา เริ่มมีการประกวดบั้งไฟโดยการจับเวลาว่าบั้งไฟของใครจะขึ้นไปอยู่ในอากาศได้นานที่สุดหลังจากยิงออกไปแล้ว ทำให้เกิดการพนันติดตามมา และการแข่งขันระหว่างกลุ่มที่ทำบั้งไฟก็มีมากขึ้น พร้อม ๆ กับการใช้เงินในการทำบั้งไฟมากขึ้น ชาวบ้านที่มาช่วยทำบั้งไฟจึงต้องช่วยทั้งแรงงานและช่วยลงขันเป็นทุนในการเตรียมบั้งไฟ ประมาณว่าค่าใช้จ่ายสำหรับการเตรียมบั้งไฟขนาดใหญ่ จะไม่ต่ำกว่า 3,000 บาท ต่อบั้ง

อย่างไรก็ตาม ค่าใช้จ่ายในการทำบั้งไฟมิใช่ค่าใช้จ่ายหลักในเทศกาลนี้ โดยค่าใช้จ่ายหลักกลับเป็นค่าจัดเลี้ยง ทั้งนี้เพราะในวันก่อนยิงบั้งไฟ 1 วัน ชาวบ้านทุกครัวเรือนในหมู่บ้านจะต้องเตรียมงานจัดเลี้ยง และเชิญญาติพี่น้อง มิตรสหายจากหมู่บ้านอื่น ๆ มาร่วมงาน เจ้าของบ้านจะต้องซื้อเบียร์ และเหล้า เตรียมเอาไว้ซึ่งประมาณว่าแต่ละบ้านจะต้องใช้เงินเพื่อการนี้ไม่ต่ำกว่า 1,000 บาท และอาจสูงขึ้นไปเป็นหลายพันบาท ถ้าหากว่าเจ้าของบ้านเป็นผู้กว้างขวางรู้จักคนมาก ชาวบ้านจำนวนหลายสิบเปอร์เซ็นต์ในบ้านบอนที่ไม่มีเงินสดเพียงพอสำหรับงานนี้ ก็จะต้องกู้หนี้ยืมสินจากนายทุนในหมู่บ้าน ซึ่งตามปกติจะเสียดอกเบี้ยถึงร้อยละ 50 บาท ต่อปี

4. การประกอบอาชีพ

ชาวบ้านบอนเกือบทั้งหมด มีอาชีพหลักคือการทำนาโดยอาศัยน้ำฝน จึงปลูกข้าวได้เพียงครั้งเดียวในรอบปี ผลผลิตที่ได้เพียงพอต่อการบริโภคภายในครอบครัว แต่เมื่อมีความจำเป็นก็ต้องนำผลผลิตออกไปขาย ปัญหาที่พบในการทำนามีหลายประการ เช่น สภาพดินฟ้าอากาศไม่เอื้ออำนวย กล่าวคือ บางปีมีฝนทิ้งช่วง ในขณะที่บางปีมีฝนตกมากทำให้เกิดสภาวะน้ำท่วม ซึ่งทั้ง

สองกรณีส่งผลกระทบต่อผลผลิตของเกษตรกร ปัญหาด้านที่ดินที่ใช้ทำนา นั้น ที่นาของชาวบ้าน บางส่วนเป็นดินทราย ซึ่งมีความอุดมสมบูรณ์ต่ำ นอกจากนี้ที่นาบางส่วนยังเป็นดินเค็มอีกด้วย นอกจากปัญหาด้านสภาพดินฟ้าอากาศไม่เอื้ออำนวยแล้ว การทำนาก็มีปัญหาเกี่ยวกับการระบาดของหนอนกอข้าว เพลี้ยกระโดด และโรคต่าง ๆ เช่น โรคยอดขาว เป็นต้น จากสภาพปัญหาดังกล่าว ทำให้ผลผลิตข้าวต่อไร่อยู่ในเกณฑ์ต่ำคือ ประมาณไร่ละ 20 - 30 ถัง

"นาทุ่งมักเป็นดินทราย เวลาเราปักดำ ถ้าไม่มีปุ๋ยคอกมันจะไม่ขึ้น ผลผลิตจะต่ำ ถ้าเอาปุ๋ยมาใส่จะเขียวอยู่สักอาทิตย์หนึ่ง แล้วก็ทรุดลง แล้วก็ตาย"⁵

"ฝนทิ้งช่วง พอเราปักดำแล้วไม่มีน้ำ ก็จะเกิดวัชพืชต่าง ๆ เยอะแยะเลย"

การแก้ปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจากการทำนา นั้น ชาวบ้านได้พยายามดำเนินการ กล่าวคือ ปัญหาดินเค็มแก้โดยการใส่ปุ๋ยคอก และปุ๋ยขาวลง ไป การเพิ่มความอุดมสมบูรณ์ให้กับดิน นั้น ชาวบ้านได้มีการปลูกพืชตระกูลถั่ว และมีการไถกลบเพื่อให้กลายเป็นปุ๋ยพืชสด สำหรับปัญหา การระบาดของหนอนกอข้าว และเพลี้ยกระโดดนั้น ได้ใช้ยาฆ่าแมลงฉีดเพื่อทำลายสัตว์เหล่านั้น นอกจากการแก้ปัญหาด้วยตนเองแล้ว ยังได้ขอความร่วมมือจากเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตร อีกด้วย

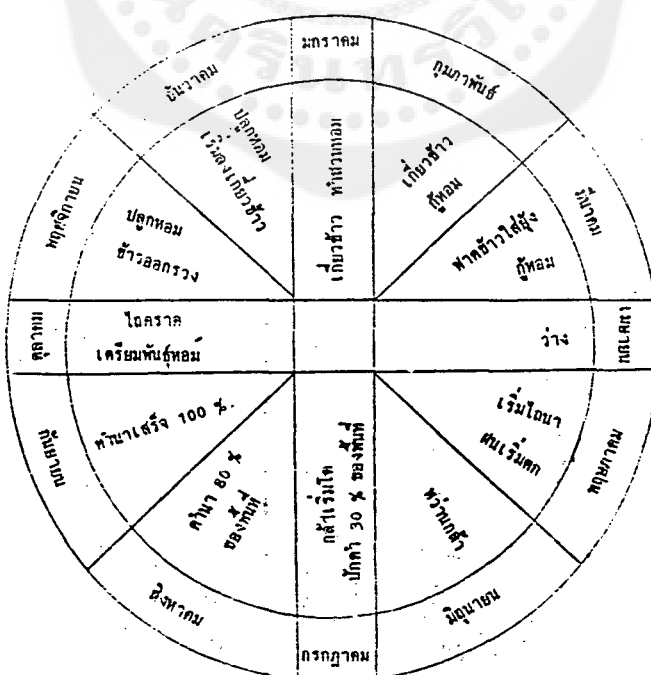
นอกฤดูการทำนา ชาวบ้านส่วนใหญ่มีการทำสวนเป็นอาชีพรอง พืชที่ปลูก ได้แก่ หอม กระเทียม และพริก การปลูกหอมและกระเทียม ต้องการใช้แรงงานค่อนข้างมาก เริ่มตั้งแต่ การเตรียมแปลง ซึ่งต้องยกเป็นโคกสูงจากพื้นนาประมาณ 1/2 - 1 เมตร เพื่อการระบายน้ำที่ดี หลังจากปลูกก็ต้องมีการให้น้ำและดูแลรักษาอย่างใกล้ชิด ชาวบ้านส่วนใหญ่จะมีพื้นที่ปลูกหอม กระเทียม ใกล้เคียงบริเวณที่นาของตนเอง ยกเว้นสำหรับกรณีที่ดินที่ไม่เหมาะสม เป็นที่ลุ่มเกินไป บริเวณใกล้เคียง ๆ แปลงปลูกหอม กระเทียม ก็ต้องมีการขุดบ่อน้ำ เพื่อสูบน้ำขึ้นมารดพืชได้ เนื่องจาก มีการปลูกพืชทั้งในและนอกฤดูฝน ทำให้ชาวบ้านมีเวลาว่างงานค่อนข้างน้อยในรอบปี ช่วงระยะ

⁵ ข้อความที่อยู่ในเครื่องหมาย "...." ที่เสนอต่อไปนี้เป็นบางส่วนของข้อมูล จากการ จดกิจกรรมกลุ่มสนทนา.

เวลาการทำงานจะเริ่มจากประมาณเดือนพฤษภาคม ไปจนถึงประมาณเดือนมีนาคม ดังนั้นจึงมี
 เวลาว่างจริง ๆ เฉพาะเดือนเมษายน ดังแสดงในภาพประกอบ 2 ภายในหมู่บ้าน มี
 การจ้างงานเพื่อนบ้าน เช่น การขนดินไปใส่แปลงหอม การปลูกหอม การถอนต้นหอม การเก็บ
 พริก การเกี่ยวข้าว เป็นต้น การจ้างงานในลักษณะเช่นนี้ ชาวบ้านจะผลัดกันเป็นนายจ้าง และ
 ลูกจ้าง สลับกันไป ค่าแรงในหมู่บ้านส่วนใหญ่จะจ่ายในอัตราดังนี้ ค่าเกี่ยวหอมวันละ 30 บาท
 เกี่ยวข้าว 100 ฟ่อนต่อ 30 บาท เก็บพริก กิโลกรัมละ 1 บาท และฝ่ายผู้จ้างจะนำข้าวมา
 ให้ด้วย โดยผู้รับจ้างจะนำข้าวไปจากบ้านของตนเอง

“รับจ้างถอนหอม ปลูกหอม เกี่ยวข้าว รับจ้างกันเอง ใครว่างก็ไปรับจ้าง
 คนอื่น เรียกว่าเป็นทั้งตัวผู้จ้างและผู้รับจ้างกันทุกคน”

เนื่องจากการทำงานในหมู่บ้านต้องการแรงงานค่อนข้างมาก การออกไปรับจ้าง
 ไปทำงานนอกหมู่บ้านจึงน้อยตามไปด้วย ลักษณะนี้เป็นลักษณะที่น่าสนใจ เพราะเป็นแบบแผนที่ต่าง
 ไปจากเคลื่อนย้ายแรงงานในบริเวณที่อื่น ๆ ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งมักมีการออกไป
 ทำงานนอกหมู่บ้านในช่วงนอกฤดูกาลทำนา

ภาพประกอบ 2 ปฏิทินการทำงานของชาวบ้านบน

ตามปกติ การทำนาและการทำสวนของชาวบ้านชอบ ต้องการใช้แรงงานค่อนข้างมาก จึงเป็นเหตุผลที่ชาวบ้านไม่นิยมให้ลูกเรียนต่อเมื่อจบการศึกษามัธยมศึกษาแล้ว เนื่องจากต้องการแรงงานในครัวเรือน บางครั้งในช่วงฤดูกาลทำนา เด็กนักเรียนอาจต้องหยุดโรงเรียนเพื่อช่วยงานบ้าน เช่น ฝ้ายบ้านในขณะที่ผู้ใหญ่ไปนา เลี้ยงน่อง เลี้ยงควาย หรือเอาข้าวไปส่ง ในช่วงเดือนกรกฎาคม ซึ่งเป็นช่วงการทำนา โรงเรียนต้องปิดเป็นเวลา 1 เดือน เพื่อให้เด็กนักเรียนไปช่วยงานพ่อแม่

ปัญหาในการทำสวน เช่น การปลูกหอม เป็นการปลูกเพื่อขาย ชาวบ้านมีการลงทุนค่อนข้างสูง โดยเฉพาะค่าพันธุ์ซึ่งต้องเดินทางไปซื้อที่จังหวัดลำปาง หรือเชียงใหม่แล้วยังมีต้นทุนที่เป็นยาฆ่าแมลง บူး ค่าจ้างแรงงาน เป็นต้น นอกจากจะลงทุนสูงแล้ว ในการปลูกหอม ชาวบ้านยังมีปัญหาในการระบาดของโรคต่าง ๆ ซึ่งเกี่ยวข้องกับสภาพอากาศ เช่น โรคใบจุดซึ่งมักจะระบาดในช่วงที่มีอากาศร้อน และมีการระบาดรวดเร็วมาก เมื่อต้นหอมเป็นโรค และชาวบ้านไม่สามารถแก้ปัญหานี้ได้ หอมที่ปลูกไว้ก็จะได้รับความเสียหายมาก ดังนั้นชาวบ้านจึงระมัดระวัง โรคนี้มาก เมื่อพบว่าต้นหอมเป็นโรคใบจุด ก็จะใช้ยาฆ่าเชื้อรามาฉีดพ่นบริเวณแปลงหอม ชาวบ้านเคยไปปรึกษากับเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตร แต่ไม่ได้รับความช่วยเหลืออย่างทันท่วงที จึงไม่สามารถแก้ปัญหามหอมเป็นโรคได้

"โรคใบด่างขึ้นอยู่กับอากาศด้วย ถ้าปีใดอากาศหนาว หอมจะไม่ค่อยเกิดโรคครับ"

"ผมเคยไปหาเกษตร ช่วงที่หอมเป็นโรคก็ถอนต้นไปให้เขาดู เขาบอกว่า 7 วัน จะมาดู 7 วัน อะไร หอมตายหมดแล้ว"

"ผมดูตั้งแต่หอมอายุได้ 20 วัน ถ้ามีจุดผมฉีดยาเลย ถึงเปลืองยามาก"

ในการปลูกหอมนั้น ชาวบ้านที่มีทุนไม่เพียงพอก็ได้มีการกู้ยืมเงินจากสถาบันการเงิน เช่น ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ ซึ่งต้องมีหลักฐานค้ำประกันการกู้ยืม ชาวบ้านบางส่วน ได้มีการกู้ยืมเงินนอกระบบ คือกู้จากนายทุนในหมู่บ้านซึ่งต้องจ่ายดอกเบี้ยในอัตราที่สูงมาก คือประมาณร้อยละ 50 ต่อระยะเวลา 3 - 4 เดือน ภายหลังการเก็บเกี่ยวและจำหน่ายผลผลิตได้แล้ว ชาวบ้านที่เป็นลูกหนี้จะต้องรับนำเงินไปชำระหนี้ทันที มิฉะนั้นจะถูกเจ้าหนี้ทวงถาม

สำหรับราคาหอมที่ชาวบ้านขายไปนั้น บางปีหอมมีราคาดีมาก ทำให้ชาวบ้านพอที่จะมีกำไรอยู่บ้าง แต่บางปีราคาหอมลดลงต่ำมาก เหลือเพียงกิโลกรัมละ 1 - 2 บาท ชาวบ้านก็จะขาดทุนมาก ชาวบ้านบางคนจึงได้เหมารถบรรทุกไปขายที่จังหวัดอื่น ๆ ในภาคกลาง และภาคใต้ ซึ่งขายได้ราคาดีกว่าการขายที่หมู่บ้าน สำหรับราคาที่ชาวบ้านคิดว่าพอจะทำให้มีกำไรอยู่บ้างคือ ราคา กิโลกรัมละ ประมาณ 5 บาท

"ใบยี่มธนาคร ดอกเบ็ญร้อยละ 18 ยี่มตามบ้านดอกเบ็ญร้อยละ 50 ไม่ใช่ ต่อปีนะครับ สมมติว่าเราไปลงหอม พอเก็บหอมได้ ขายหอม เราก็เอาไปส่งคืน 3 - 4 เดือน"

"หอม ถ้าราคาไม่ดี เหมารถไปขายที่อื่นเลย"

นอกจากปัญหาเรื่องการปลูกหอมแล้ว ชาวบ้านส่วนมากยังนิยมปลูกพริกซึ่งเป็นการปลูกไว้เพื่อขาย เมื่อชาวบ้านปลูกเป็นจำนวนมาก ทำให้ผลผลิตล้นตลาด ส่งผลให้ราคาพริกสดและพริกแห้งลดลงต่ำมาก กล่าวคือ พริกแห้งกิโลกรัมละ 15 บาท พริกสดกิโลกรัมละ 3 บาท ซึ่งราคาระดับนี้ทำให้ผู้ปลูกขาดทุน ราคาที่พออยู่ได้คือ พริกสด กิโลกรัมละ 5 บาท

"ราคาพริกสด กิโลละ 5 บาท นี่พออยู่ได้ ได้ค่าน้ำมัน ค่าปุ๋ย ค่าแรง"

จากที่กล่าวมาแล้วจะเห็นได้ว่า ชาวบ้านบอนส่วนใหญ่ซึ่งประกอบอาชีพเกษตรกรรมนั้น ต้องประสบปัญหาหลายด้าน เช่น สภาพดินฟ้าอากาศไม่เอื้ออำนวย ปัญหาการระบาดของโรคพืช นอกจากนี้ยังมีปัญหาด้านการตลาด การขายผลผลิตทางการเกษตร โดยเฉพาะข้าวเปลือกนั้น ชาวบ้านถูกเอารัดเอาเปรียบจากพ่อค้าคนกลาง กล่าวคือ ในด้านการชั่ง ผู้ขายไม่มีโอกาสที่จะเข้าไปดูการชั่งสินค้าของตนได้ และไม่ทราบว่าเครื่องชั่งของผู้ซื้อเป็นอย่างไร เทียงตรงหรือไม่ นอกจากนี้ พ่อค้าคนกลางยังมีการหักน้ำหนักของข้าวอีกด้วย เมื่อตรวจพบว่ามีวัสดุอื่น ๆ เช่น ดิน ทราย เมล็ดข้าวลีบ เป็นต้น ปะปนอยู่กับข้าวเปลือก ซึ่งการหักน้ำหนักของข้าวเปลือกนั้น ชาวบ้านคิดว่าพ่อค้าหักมากเกินไป เมื่อชาวบ้านนำไปขายกับพ่อค้าคนอื่น ก็จะตกอยู่ในภาวะหนี้เสีย ประจักษ์ พ่อค้าคนอื่นก็ยังมีหักน้ำหนักข้าวเปลือกมากยิ่งขึ้น ชาวบ้านให้ทัศนะว่า พ่อค้าคนกลาง

สามารถรวมตัวกันได้ และพยายามที่จะรับซื้อในราคาที่จะทำให้พ่อค้ามีกำไรมากที่สุด เช่น การรับซื้อในราคาต่ำ โดยให้เหตุผลว่าข้าวเปลือกของชาวบ้านมีคุณภาพไม่ดี เป็นต้น

"เวลาเราจะเอาข้าวไปขาย ก็ขนใส่รถไปแล้วรอรับเงินอย่างเดียว
ไม่รู้ว่าตาซึ่งเขาเป็นอย่างไรครับ"

"ผมเอาข้าวเหนียวไปขาย เขาให้กิโลละ 2 บาท พอเทออกจากกระสอบ
แล้ว เวลาจ่ายเงิน เขาจ่ายเงินให้ไม่ครบ พอไปทางถามเขาก็บอกว่า
ข้าวเราไม่ดี ไม่อยากซื้อ"

เนื่องจากชาวบ้านบอนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม และปัญหาที่พบเริ่มตั้งแต่กระบวนการผลิต ซึ่งได้แก่ปัญหาเรื่องคุณภาพดิน การระบาดของโรคและแมลง ไปจนถึงปัญหาการจำหน่ายผลผลิตที่ไม่ได้รับความเป็นธรรม จำหน่ายได้ไม่คุ้มกับต้นทุนการผลิต ส่งผลกระทบต่อสถานภาพทางเศรษฐกิจของชาวบ้าน ทำให้ต้องไปเสาะหาแหล่งทุนเงินกู้ยืมในระบบ ซึ่งต้องเสียดอกเบี้ยในอัตราที่สูงมาก การเพิ่มรายได้จึงเป็นสิ่งจำเป็น ซึ่งชาวบ้านบางคนได้ให้ทัศนะว่าการเลี้ยงสัตว์ เช่น ไก่ หมู วัว ควาย เป็นทางหนึ่งที่จะทำให้มีรายได้เพิ่มขึ้น ชาวบ้านบางส่วนกล่าวว่า มีความต้องการที่จะให้มีผู้มาสอนเกี่ยวกับวิชาชีพต่าง ๆ เช่น จักสาน เป็นต้น ในปัจจุบันมีเฉพาะคนแก่เท่านั้น ที่สามารถจักสานเครื่องใช้ต่าง ๆ ได้ สำหรับการทอดผ้าั้นหญิงสาวภายในหมู่บ้านสามารถที่จะทอดผ้าได้แทบทุกคน แต่การทอดผ้าเป็นการทอดเพื่อเอาไว้ใช้ภายในครอบครัวเป็นส่วนมาก

"อยากให้มีคนมาสอนทำอาชีพต่าง ๆ เช่น จักสาน เพื่อว่ามีคนมาสอน
ก็อยากจะทำ"

5. สุขภาพอนามัย

ในด้านสุขภาพอนามัย ชาวบ้านมักจะเจ็บป่วยด้วยโรคต่าง ๆ ส่วนใหญ่ ได้แก่ โรคเกี่ยวกับทางเดินอาหาร เช่น โรคท้องร่วง ซึ่งมักจะเกิดขึ้นกับเด็ก ๆ และช่วงที่โรคระบาดมากคือหน้าแล้ง โรคกระเพาะซึ่งเกิดจากการรับประทานอาหารไม่เป็นเวลา โรคเกี่ยวกับระบบหายใจ เช่น โรคปอด ซึ่งบุคคลที่ป่วยเป็นโรคนี้มักจะเป็นผู้ที่ชอบสูบบุหรี่มาก และส่วนมากจะเป็น

ผู้สูงอายุ นอกจากโรคที่เกี่ยวกับทางเดินอาหาร และระบบหายใจแล้ว ยังมีชาวบ้านบางส่วนเสียชีวิตด้วยโรคมะเร็ง ในด้านพฤติกรรมการบริโภคอาหารนั้น ชาวบ้านบางส่วนยังนิยมกินอาหารที่ปรุงด้วยเนื้อสุก ๆ ดิบ ๆ สำหรับปลาดิบนั้นชาวบ้านไม่นิยมบริโภค พฤติกรรมการบริโภคอาหารสุก ๆ ดิบ ๆ เช่นนี้ อาจจะทำให้เกิดโรคพยาธิใบไม้ในตับ ซึ่งจะทำให้เกิดโรคตับโต และมะเร็งตับได้

นอกจากการเจ็บป่วยแล้ว ชาวบ้านบางส่วนชอบกินยาต้มใจ โดยการผสมในเหล้าชาด้วยความเชื่อว่า จะทำให้ปลอดภัยจากโรคมะเร็ง โรคปอด และโรคตับ และชาวบ้านได้ให้ทัศนะว่า ชาวบ้านที่มีพฤติกรรมการกินยาต้มใจผสมเหล้าชา มักจะไม่ใช่โรคกระเพาะและโรคอื่น ๆ ด้วย

"เขาพูดกันว่าถ้าใครไม่กิน (ยาต้มใจผสมกับเหล้าชา) จะเป็นหนึ่งโรคมะเร็ง สอง โรคปอด สาม โรคตับ"
"โรคปอด ผู้ชายสูบบุหรี่เป็นโรคปอด"

เมื่อเกิดการเจ็บป่วย ชาวบ้านส่วนมากจะไปซื้อยาชุด ซึ่งมีราคาชุดละ 3 - 4 บาท กินเป็นอันดับแรก และจะกินไปเรื่อย ๆ ถ้ามีอาการทรุดลงเรื่อย ๆ จึงจะไปหาหมอที่โรงพยาบาล ซึ่งชาวบ้านบางรายกว่าจะไปหาหมอก็สุดวิสัยที่หมอจะช่วยชีวิตไว้ สำหรับโรงพยาบาลยางชุมน้อยซึ่งเป็นโรงพยาบาลที่ใกล้ที่สุดนั้น ชาวบ้านไม่นิยมไป เมื่อเกิดการเจ็บป่วยถึงขั้นที่จะต้องไปโรงพยาบาลแล้ว ชาวบ้านนิยมที่จะไปโรงพยาบาลที่จังหวัดอุบลราชธานี สำหรับชาวบ้านที่มีฐานะดีก็จะไปหาหมอตามคลินิก ซึ่งชาวบ้านเชื่อว่าจะได้ยาที่มีคุณภาพ และจะทำให้หายเร็วกว่าปกติ แม้จะต้องจ่ายค่ารักษาพยาบาลมากกว่าก็ตาม

สำหรับการรักษาโดยใช้ยากลางบ้าน หรือแพทย์แผนโบราณนั้น ไม่เป็นที่นิยมยกเว้นผู้ป่วยที่มีอายุมาก จะได้รับการรักษาทั้งแผนโบราณและแผนปัจจุบัน ชาวบ้านในวัยหนุ่มสาวเชื่อว่าการรักษาโรคโดยแพทย์แผนปัจจุบันน่าจะให้ผลดีกว่า เนื่องจากตามโรงพยาบาล หรือคลินิกต่าง ๆ จะมีเครื่องมือทางการแพทย์ที่ทันสมัย

"โดยมากไม่ค่อยไปหาหมอ เป็นมากขนาดต้องหาไปจึงจะไป ส่วนมากก็จะ
ซื้อยาชุด ชุดละ 3 - 4 บาท มากินกัน"

"บางคนก็รักษาควบกับไปโรงพยาบาล"

"เขายังเชื่อเรื่องการเอ็กซเรย์อยู่ค่ะ ว่าเจ็บข้างในต้องเอ็กซเรย์ดู"

6. การครองชีพของคนในหมู่บ้าน

การดำเนินชีวิตประจำวันของชาวบ้านในปัจจุบันนี้ ชาวบ้านมีค่าใช้จ่ายซึ่งจำแนก
ได้เป็น ค่าอาหาร ค่าเครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค การศึกษาของลูก การบันเทิงและงานพิธีกรรม
ต่าง ๆ สำหรับค่าอาหารนั้น ต้องซื้อกับข้าวเกือบทุกมื้อ โดยเฉพาะในหน้าแล้งซึ่งแหล่งอาหารตาม
ธรรมชาติค่อนข้างจะหายาก ถ้าในหน้าฝน ชาวบ้านสามารถหาอาหารที่มีอยู่ตามธรรมชาติได้ ซึ่ง
เป็นการช่วยลดรายจ่ายในด้านนี้ลงได้บ้าง อาหารที่ชาวบ้านจากรถเร่ที่เข้ามาขายในหมู่บ้าน
ได้แก่ เนื้อสัตว์ต่าง ๆ ไข่ ปลากระป๋อง และอาหารสำเร็จต่าง ๆ ในด้านการศึกษาของลูกนั้น
ต้องจ่ายเป็นค่าสมุด ดินสอ เสื้อผ้า อาหารกลางวัน และค่าขนม ถ้ามีลูกเรียนสูงกว่าระดับประถม
ศึกษา ผู้ปกครองต้องจ่ายค่าบำรุงการศึกษาด้วย สำหรับการศึกษาคือในระดับประถมศึกษา
ชาวบ้านให้ทัศนะว่า คงจะ ไม่มีความสามารถในการให้การศึกษาในระดับนี้แก่ลูกหลานได้ เนื่องจาก
ค่าใช้จ่ายสูงมาก ค่าใช้จ่ายในด้านการบันเทิงนั้น ส่วนมากจะเป็นค่าใช้จ่ายของลูก ๆ ที่ไปดู
ภาพยนตร์ ซึ่งในหมู่บ้านมีภาพยนตร์เข้ามาฉายบ่อยมาก อัตราค่าชมขึ้นอยู่กับความเก่า - ใหม่
ของภาพยนตร์เรื่องนั้น ๆ เป็นสำคัญ นอกจากนี้แล้วในการจัดพิธีกรรมต่าง ๆ เช่น งานบุญบั้งไฟ
ซึ่งเป็นงานประเพณีที่สืบทอดกันมาก ชาวบ้านต้องจ่ายเงินเป็นค่าอาหาร โดยเฉพาะเนื้อวัว เป็น
จำนวนมาก และยังต้องจ่ายเป็นค่าเหล้า เบียร์ เป็นจำนวนเงินที่สูงมาก การที่จะงดจัดประเพณีนี้
ชาวบ้านให้ทัศนะว่าคงจะทำได้ เนื่องจากความเชื่อว่า ถ้าไม่จัดงานบุญบั้งไฟจะทำให้ฝนไม่
ตกต้องตามฤดูกาล

"ต้องซื้อกับข้าว 3 เวลาละครับ"

"บุญบั้งไฟ เฉพาะค่าเนื้อ บ้านละพันสองพันบาท"

"แต่ก็งดไม่ได้ เพราะเป็นงานประเพณี ของมันเคยทำ ไม่ทำก็อยู่ไม่ได้"

นอกจากรายจ่ายในการดำเนินชีวิตประจำวันแล้ว ยังมีรายจ่ายที่เป็นเงินทุนในการประกอบอาชีพเกษตรกรรม เช่น การเพาะปลูก เลี้ยงสัตว์ ซึ่งชาวบ้านจะต้องมีเงินทุนซึ่งเป็นเงินจำนวนมาก เงินจำนวนนี้บางส่วนได้มีการเก็บออมไว้ ส่วนชาวบ้านที่ไม่มีเงินออม ก็ต้อง ไปกู้ยืมเงินจากธนาคาร หรือแหล่งเงินทุนนอกระบบ เมื่อนำเงินที่กู้ยืมมาเพาะปลูก เช่น การปลูกหอม บางครั้งชาวบ้านต้องประสบปัญหาต้นทุนหอมเป็นโรคหรือหอมราคาตกต่ำมาก ส่งผลให้ชาวบ้านบางคนต้องสูญเสียที่ดินหน้าไปค้าประกัน เนื่องจากไม่สามารถใช้หนี้คืนได้

"ยืมมาปลูกหอม หอมเป็นโรค ไม่มีเงินมาใช้หนี้เขาคืน เขาก็มายึดไร่นา"

โดยสรุป ชาวบ้านมีความเห็นว่า รายจ่ายมีมากกว่ารายรับ ทั้งนี้เพราะการทำนาของชาวบ้านนั้น ส่วนมากได้ผลผลิตเพียงพอสำหรับการบริโภคในครอบครัวเท่านั้น ชาวบ้านที่มีที่นามาก ๆ จึงจะมีผลผลิตเหลือนำไปขาย การปลูกหอมนั้น บางปีหอมมีราคาสูง ชาวบ้านก็พอมีกำไรอยู่บ้าง เมื่อพิจารณารายรับกับรายจ่ายแล้ว รายจ่ายจึงมีมากกว่ารายรับ สำหรับการที่จะลดรายจ่ายลงนั้น ชาวบ้านคิดว่าไม่สามารถทำได้ เนื่องจากค่าใช้จ่ายแต่ละอย่างนั้น มีความจำเป็นต่อการดำเนินชีวิตประจำวัน และการเป็นสมาชิกของสังคม

สรุป

จากการสำรวจข้อมูลพื้นฐานของหมู่บ้าน พบว่า ประวัติความเป็นมา สภาพทั่วไป สภาพทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม การศึกษา สุขภาพอนามัย และความรู้ของประชาชนในหมู่บ้าน บ้านบอน สอดคล้องกับสภาพของหมู่บ้านในชนบทภาคอีสานทั่ว ๆ ไป ทุกประการ กล่าวได้ว่าเป็นหมู่บ้านด้อยโอกาส ชาวบ้านรับรู้ถึงปัญหาในหมู่บ้าน แต่ไม่เห็นแนวทางในการแก้ปัญหาชัดเจน ไม่มีการรวมตัวกันเพื่อแก้ปัญหา โดยทั่วไป ชาวบ้านจะรอรับความช่วยเหลือจากทางราชการ ประกอบกับผู้นำของหมู่บ้านยังขาดความเข้มแข็ง ไม่สามารถชักนำให้หมู่บ้านมีการพัฒนาให้สอดคล้องกับแผนพัฒนา ของทางราชการได้

ตอนที่ 2 การจัดทำโครงการส่งเสริมการพัฒนาครบมิติ

จากการสำรวจข้อมูลพื้นฐานของหมู่บ้าน คณะผู้วิจัย พบว่า ชาวบ้านส่วนใหญ่ซึ่งประกอบอาชีพเกษตรกรรม ประสบปัญหาในการประกอบอาชีพคือ ดินมีความอุดมสมบูรณ์ต่ำ มีปัญหาเกี่ยวกับการระบาดของโรคพืช การจำหน่ายผลผลิตไม่ได้รับความเป็นธรรม ยังถูกเอารัดเอาเปรียบจากพ่อค้าคนกลาง ขาดการรวมกลุ่มกันเพื่อจำหน่ายผลผลิตทำให้ถูกกดราคา ต้องการอาชีพเสริม เช่น จักสาน⁶ เพื่อเพิ่มรายได้ให้แก่ครอบครัว ในด้านสุขภาพอนามัย ยังมีความเข้าใจและความเชื่อที่ไม่ถูกต้อง ไม่เชื่อถือโรงพยาบาลซึ่งเป็นสถานพยาบาลของรัฐที่อยู่ใกล้สุด การครองชีพมีปัญหา รายจ่ายสูงกว่ารายได้ จากสภาพปัญหาดังกล่าว คณะผู้วิจัยจึงได้ดำเนินการจัดทำโครงการส่งเสริมพัฒนาโดยพยายามให้มีเนื้อหาที่สอดคล้องกับสภาพปัญหาของหมู่บ้าน ดังนี้

⁶การอบรมด้านอาชีพเสริมนั้น คณะผู้วิจัยจากมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ มีโครงการจะดำเนินการ จึง ไม่ได้จัดไว้ในโครงการนี้

ตาราง 1 แสดงเนื้อหา/กิจกรรม ของโครงการส่งเสริมพัฒนา และผลที่คาดว่าจะได้รับ

เนื้อหา/กิจกรรม	ผลที่คาดว่าจะได้รับ
การจัดกิจกรรมกลุ่มสัมพันธ์	พัฒนาคุณลักษณะในด้านความมีน้ำใจ
แนวทางการพัฒนาหมู่บ้าน	ความสามัคคี การร่วมแรง ความร่วมมือเพื่อพัฒนาหมู่บ้าน
การเกษตร	
- การปรับปรุงคุณภาพดิน	
- การใช้ปุ๋ย/การจัดทำปุ๋ยหมัก	
- การเพาะเห็ดฟางกองเตี้ย	ส่งเสริมอาชีพเสริม
การตลาด/การจัดระบบสหกรณ์	กระตุ้นให้เกิดการรวมกลุ่มเพื่อการจำหน่าย ผลผลิต
สาธารณสุขมูลฐาน การปรับพฤติกรรม อนามัย	ได้ความรู้ในด้านการสาธารณสุขส่วนบุคคล และชุมชน การรณรงค์ป้องกันโรคพยาธิใบไม้ ในตับ
บริการหน่วยแพทย์เคลื่อนที่จาก โรงพยาบาลยางชุมน้อย	บริการฟรี เพื่อสร้างความสัมพันธ์และ ความเชื่อถือนระหว่าง โรงพยาบาลกับชาวบ้าน
ศึกษาดูงานหมู่บ้านดีเด่น	ได้รับประสบการณ์ตรงจากหมู่บ้านที่พัฒนา เพื่อกระตุ้นให้เกิดแนวคิดในการพัฒนาหมู่บ้าน

ตอนที่ 3 การทดลองใช้โครงการส่งเสริมการพัฒนาครอบครัว

ในขั้นตอนนี้ มีการดำเนินการดังนี้

1. การรับสมัครประชาชนเข้าร่วมโครงการ⁷ คณะผู้วิจัยได้ดำเนินการรับสมัครผู้เข้าร่วมโครงการฯ ระหว่างวันที่ 13 - 22 มีนาคม 2533 ปรากฏว่ามีผู้สมัครเข้าร่วมโครงการฯ จากหมู่ที่ 3 จำนวน 24 คน และจากหมู่ที่ 9 จำนวน 29 คน ซึ่งมีลักษณะโครงสร้างของข้อมูลพื้นฐานของผู้ร่วมโครงการฯ แต่ละหมู่บ้าน ดังนี้

ผู้เข้าร่วมโครงการฯ หมู่ที่ 3 จำนวน 24 คน แยกเป็นชาย 17 คน หญิง 7 คน มีช่วงอายุระหว่าง 20 - 30 ปี โดยทั่วไปจบการศึกษาระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 4

ผู้เข้าร่วมโครงการฯ หมู่ที่ 9 จำนวน 21 คน แยกเป็นชาย 21 คน หญิง 6 คน มีช่วงอายุระหว่าง 20 - 40 ปี โดยทั่วไปจบการศึกษาระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 4

⁷เนื่องจากประชาชนในหมู่บ้านทั้งสองนี้ มีเวลาว่างงานค่อนข้างน้อย ในรอบปี การมาเข้าร่วมโครงการฯ นี้ จะต้องใช้ระยะเวลาาน บางครั้งอาจต้องเสียเวลาการทำงาน เพื่อการประกอบอาชีพของตนมาร่วมกิจกรรมของโครงการฯ การมาเข้าร่วมโครงการฯ จึงต้องอาศัยความเสียสละของประชาชนด้วย คณะผู้วิจัย จึงใช้วิธีให้เข้าร่วมโครงการตามความสมัครใจ

2. ดำเนินการอบรมเข้าร่วมโครงการจากทั้งสองหมู่บ้าน ระหว่างวันที่ 24 - 26 มีนาคม 2533 (รายละเอียดตารางการอบรมแสดงในภาคผนวก)

ภาพประกอบ 3 การอบรมประชาชนผู้เข้าร่วมโครงการ

การดำเนินการในขั้นตอนนี้ มีข้อสังเกตที่น่าสนใจบางประการ คือ ในช่วงการจัดกิจกรรมกลุ่ม โดยแบ่งผู้เข้าอบรมจากสองหมู่บ้านออกเป็น 4 กลุ่ม และให้แต่ละกลุ่มทำงานร่วมกัน เมื่อการทำงานเสร็จสิ้นให้แต่ละกลุ่มเสนอรายงาน การประเมินผลกิจกรรมกลุ่ม ให้ผู้เข้าร่วมโครงการฯ เป็นผู้ประเมินโดยการปรบมือ ปรากฏว่า สมาชิกของทุกกลุ่มปรบมือให้เฉพาะกลุ่มของตน ซึ่งแสดงถึงความรู้สึกร่วมกันของกลุ่ม

3. การจัดตั้งองค์กรเพื่อพัฒนาหมู่บ้าน ในวันที่ 26 มีนาคม 2533 ระหว่างเวลา 18.00 - 20.00 น. มีการประชุมเพื่อจัดตั้งองค์กรเพื่อพัฒนาหมู่บ้าน ในการนี้คณะผู้วิจัยได้เข้าสังเกตการณ์ประชุม เพื่อจัดตั้งองค์กรเพื่อพัฒนาหมู่บ้านโดยผู้เข้าร่วมโครงการจากทั้งสองหมู่บ้าน ได้เลือกประชาชน และกรรมการกลุ่มของตนและได้ตั้งชื่อกลุ่มว่า "กลุ่มอาสาพัฒนาหมู่บ้าน" (อสพม.)

4. การทัศนศึกษาหมู่บ้านดีเด่น สมาชิกกลุ่ม อสพม. ทั้งหมด ได้เดินทางไปทัศนศึกษาที่หมู่บ้านกันทรอมน้อย อำเภอยะรัง จังหวัดศรีสะเกษ ซึ่งเป็นหมู่บ้านพัฒนาดีเด่น ในวันที่ 27 มีนาคม 2533

เมื่อสมาชิกกลุ่ม อสพม. เดินทางไปถึงหมู่บ้านกันทรอมน้อย ผู้ใหญ่บ้านได้ต้อนรับและบรรยายสรุปหลักการและแนวทางในการพัฒนาหมู่บ้านของตน โดยได้อาศัยหลักการการเป็นผู้นำที่มีความคิดริเริ่ม เสียสละ มุ่งมั่นที่จะดำเนินการเพื่อพัฒนาหมู่บ้านอย่างจริงจัง ทำให้ชาวบ้านเห็นประโยชน์ และให้ความร่วมมือ

หลังจากนั้น สมาชิกกลุ่ม อสพม. ได้เดินดูสภาพของหมู่บ้านกันทรอมน้อย ซึ่งเป็นหมู่บ้านที่มีความสะอาดมาก มีส้วมซึมทุกบ้านและมีระบบการกำจัดน้ำเสียโดยใช้บ่อเกรอะ มีรั้วกันตามแนวถนนหน้าบ้าน บริเวณบ้านทุกบ้านสะอาด และมีบ่อน้ำสะอาด เป็นบ่อน้ำสาธารณะสำหรับการบริโภคภายในหมู่บ้าน

ภาพประกอบ 4 การไปทัศนศึกษาที่หมู่บ้านกันทรอมน้อย

เมื่อสมาชิกกลุ่ม อสพม. ได้ทัศนศึกษาหมู่บ้านกันทรอมน้อยเสร็จสิ้นแล้ว ได้แวะพักรับประทานอาหารกลางวันบริเวณน้ำตก ห้วยแม่จัน และหลังจากนั้นสมาชิกทั้งสองกลุ่มได้ประชุมเพื่อสรุปสิ่งที่ได้ไปพบเห็นมา และสามารถจะนำมาเป็นแนวทางในการพัฒนาหมู่บ้านของตน แล้วแต่ละกลุ่มได้เสนอโครงการที่จะพัฒนาหมู่บ้านของตน ดังนี้

โครงการพัฒนา หมู่ที่ 3

1. ปรับปรุงถนนในหมู่บ้าน โดยการขุดร่องตามแนวถนนให้น้ำไหลได้สะดวก
2. ทำรั้วกันบริเวณบ้าน
3. ส่งเสริมและกระตุ้นให้ทุกบ้านที่ยัง ไม่มีส้วมซึม ดำเนินการทำส้วมซึมทุกบ้าน

โครงการพัฒนา หมู่ที่ 9

1. ทำรั้วบ้าน โดยเริ่มเฉพาะด้านที่ติดถนนก่อน
2. จัดหาถังขยะตั้งตามจุดต่าง ๆ ในหมู่บ้าน

ตอนที่ 4 การประเมินผลโครงการส่งเสริมการพัฒนาครอบครัว

1. การประเมินเนื้อหาของโครงการส่งเสริมการพัฒนาครอบครัว

การประเมินผลการดำเนินงานในขั้นตอนนี้ คณะผู้วิจัย ให้ผู้เข้าร่วมโครงการเป็นผู้ประเมิน เพื่อดูว่าโครงการที่จัดขึ้นนั้น เป็นประโยชน์หรือไม่ ผู้เข้าร่วมโครงการ ได้เกิดการเรียนรู้และสามารถนำไปใช้ได้หรือไม่ โดยใช้วิธีการสนทนากลุ่ม ซึ่งปรากฏผลดังนี้

ภาพประกอบ 5 การสนทนากลุ่ม

1.1 การประเมินผลการอบรม

1.1.1 การอบรมด้านการเกษตร

ผู้เข้ารับการอบรม มีความเห็นว่า การบรรยายของวิทยากรทางด้านการเกษตร มีประโยชน์ต่อการประกอบอาชีพ โดยเฉพาะเนื้อหาการอบรมที่เน้นการอนุรักษ์ดิน โดยการแนะนำให้ชาวบ้านได้หันมาใช้ปุ๋ยคอกและปุ๋ยหมัก มากกว่าการใช้ปุ๋ยเคมี ในการแนะนำวิธีการทำปุ๋ยหมักนั้น ผู้เข้ารับการอบรมให้ทัศนะว่า ผู้บรรยายควรจะได้มีการสาธิตการทำปุ๋ยหมักให้ดู และเป็นแกนนำในการชักชวนชาวบ้านให้มีการทำปุ๋ยหมัก การบรรยายใช้ศัพท์ทางวิชาการมากเกินไป ซึ่งทำให้ชาวบ้านไม่เข้าใจดีพอ ในทางปฏิบัติ มีปัญหาในการหาวัตถุดิบที่จะนำมาใช้ในการทำปุ๋ยหมัก และปริมาณปุ๋ยหมักที่ทำได้มีปริมาณน้อย ไม่เพียงพอต่อการนำไปใช้ ชาวบ้านจึงต้องพึ่งปุ๋ยเคมีต่อไป

"ถ้าเกิดว่า โอเค ผมจะพาพวกคุณทำ อย่างนี้ก็ว่า ไปอย่าง"

"ดีเกลือ แล้วก็อะไรอีกก็ไม่รู้ มันเป็นชื่อแบบทางเคมี เราจำไม่ได้มีทั้งหมด 6 อย่าง"

"ทั้งหมดจะทำตามที่เขาบอก"

1.1.2 การอบรมด้านการตลาด/การจัดระบบสหกรณ์

ผู้เข้ารับการอบรม มีความเห็นว่า การบรรยายของเจ้าหน้าที่พาณิชย์ ซึ่งเป็นวิทยากร ได้ให้ความรู้เกี่ยวกับการชั่ง ตวง วัด ซึ่งได้แนะนำวิธีการดูตาชั่งที่จะทำให้ไม่ถูกเอาเปรียบจากพ่อค้าคนกลาง เมื่อเวลาไปขายผลผลิต และ ไปซื้อสินค้าอุปโภคและบริโภคบางชนิด เกี่ยวกับเนื้อหาการชั่ง ตวง วัด นี้ชาวบ้านเห็นว่า เมื่อเอาผลผลิตไปขายให้กับพ่อค้าในตัวจังหวัดนั้น ในทางปฏิบัติไม่สามารถตรวจสอบการชั่งผลผลิตได้ เนื่องจากพ่อค้าไม่อนุญาตให้กระทำเช่นนั้น การขายผลผลิตชาวบ้านจึงอยู่ในฐานะที่เสียเปรียบอยู่ตลอดเวลา ถ้าการขายผลผลิตกระทำในหมู่บ้านชาวบ้านสามารถที่จะต่อรองเรื่องตาชั่ง ได้ ความรู้เกี่ยวกับการชั่ง ตวง วัด นี้

"เขาสอนวิธีดู มันตั้งตรง ไหม ลูกต๋มนี้เขาโกงเราไหม
อีกอย่างเขาสอนให้เราหน้าด้านไหม เวลาซื้อขายของ"

"ท่านไม่พอใจขายก็เอากลับบ้าน ถ้าบ้านเราพอได้ ถ้าเราบอกว่า
ซั่งตาซั่งฉั่นนะ ถ้าเขาไม่เอาเราก็ไม่ขาย แต่ถ้าไปในเมือง
ได้แย่งไม่ได้"

"เขาให้เราดูเวลาไปซื้อของ"

นอกจากการให้ความรู้เกี่ยวกับการชั่ง ตวง วัด แล้ว วิทยากรยังได้ให้คำแนะนำ
ให้ชาวบ้านมีการจัดตั้งกลุ่มสัมพันธ์การตลาด ซึ่งจะทำให้ชาวบ้านมีอำนาจในการต่อรองกับพวก
พ่อค้าได้ เกี่ยวกับการจัดตั้งกลุ่มนี้ ชาวบ้านเคยมีประสบการณ์ในการรวมกลุ่มกัน เพื่อจะทำให้
ขายหอมได้ในราคาดี แต่การรวมกลุ่มก็มีปัญหา เนื่องจากหอมไม่สามารถจะเก็บไว้เป็นระยะ
เวลายาวนานได้ ชาวบ้านจึงอยู่ในลักษณะที่ต่างคนต่างขายผลผลิตของตนเอง เมื่อวิทยากรมาให้
คำแนะนำในการจัดตั้งกลุ่มขึ้นอีก ชาวบ้านให้ความเห็นว่า เจ้าหน้าที่พาณิชย์ ควรได้มีส่วนร่วมใน
กิจกรรมการรวมกลุ่มด้วย จึงจะทำให้ชาวบ้านรวมกลุ่มกันได้ แต่ถ้าเจ้าหน้าที่เพียงแต่ให้คำแนะนำ
เท่านั้น ไม่มีการปฏิบัติจริง ก็จะไม่เกิดประโยชน์แต่อย่างใด

"ปีที่แล้วบอกให้รวมตัวกันเก็บหอมเอาไว้ เก็บไว้หลายวัน หอมก็
เสียกว่าจะมาถึงคิวตัวเอง หอมเราเน่าไปแล้ว ต้องเอาไป
ตลาดเอง"

"ปีที่แล้วก็ตั้งแล้ว ล้มหมด"

"ต้องมาพูดด้วย ทำด้วย"

"อีกสัก 8 สถาบันมาลง ก็ไม่มีประโยชน์ ถ้าไม่พาเขาทำ"

1.1.3 ด้านสาธารณสุข

ผู้เข้ารับการอบรม มีความเห็นว่า การบรรยายของวิทยากร
ทางด้านสาธารณสุขมีประโยชน์มาก โดยเฉพาะคำแนะนำในเรื่องพยาธิใบไม้ในตับ และการ
สาธารณสุขมูลฐาน ส่วนการให้บริการของหน่วยแพทย์เคลื่อนที่นั้น มีชาวบ้านมาตรวจร่างกาย

และรับยาไปกินที่บ้าน ซึ่งมีทั้งผู้ป่วย และผู้ที่ไม่มีอาการป่วยใด ๆ สำหรับยาที่หน่วยแพทย์เคลื่อนที่แจกให้ นั้น สามารถรักษาโรคได้ดี ในวันที่หน่วยแพทย์เคลื่อนที่เข้ามาให้บริการ ชาวบ้านบางส่วน ไม่ได้มารับบริการเพราะคิดว่าจะต้องเสียค่าใช้จ่ายเหมือนไปโรงพยาบาล จึงไม่มา ถ้าหากชาวบ้านรับรู้ว่าการตรวจรักษาในวันนั้นเป็นการให้บริการฟรีแล้ว คงตามกันมาหมดทั้งหมู่บ้าน หมอและเจ้าหน้าที่ที่มาให้บริการคงต้องทำงานหนักตลอดวัน นอกจากนี้ยังมีอีกสาเหตุหนึ่งที่ชาวบ้านบางส่วนไม่มารับบริการ คือชาวบ้านรู้ว่าหน่วยแพทย์เคลื่อนที่ที่มาบริการนั้น ประกอบด้วยหมอและพยาบาลจากโรงพยาบาลชุมชน ซึ่งชาวบ้านไม่ค่อยเชื่อถือ และไม่ค่อยนิยมเข้ารับการรักษาที่โรงพยาบาลแห่งนี้แล้ว ชาวบ้านบางส่วนคิดว่า ถ้ามารับการตรวจรักษาจะได้ยาชนิดเดิมด้วยสาเหตุ 2 ประการ ดังกล่าว จึงทำให้ชาวบ้านบางส่วนไม่มารับบริการตรวจรักษาจากหน่วยแพทย์เคลื่อนที่

"บางคนไม่เป็นอะไรก็มาตรวจ หมอตรวจดูแล้ว เขาก็จ่ายยาให้ปวดตามแขน ตามขา พวกนี้"

"ที่มาก็ไม่หมด เพราะบางคนบอกว่าเวลาตรวจแล้ว ไปรับยา ก็จะต้องจ่ายเงิน"

"ถ้าเขารู้ว่ามาตรวจรักษาฟรี เขาคงจะมากันเยอะเลย ตรวจทั้งวันก็คงจะไม่เสร็จ"

"ยางชุมชนนี้ไม่ค่อยเชื่อใจ คลอดลูกยังไม่อยากคลอดเลย ไปคลอดที่ราชินี"

"มาก็ให้พาราเหมือนเดิม"

ภาพประกอบ 6 การให้บริการหน่วยแพทย์เคลื่อนที่

1.2 การประเมินผลการทัศนศึกษาหมู่บ้านดีเด่น

คณะผู้วิจัย ได้นำสมาชิกกลุ่ม อสพม. ไปทัศนศึกษาที่ หมู่บ้านกันทรอมน้อย อำเภอยะรัง จังหวัดศรีสะเกษ ซึ่งเป็นหมู่บ้านดีเด่น ในวันที่ 27 มีนาคม 2533 ซึ่งผลจากการไปดูงานครั้งนี้ ปรากฏว่า สมาชิกกลุ่ม อสพม. ต่างกล่าวเป็นเสียงเดียวกันว่า รู้สึกชอบและประทับใจในการไปดูงานครั้งนี้มาก สมาชิกบางคนเคยไปมาแล้ว การไปครั้งนี้จึงเป็นการไปครั้งที่สอง แต่ก็ยังรู้สึกประทับใจ สำหรับสมาชิกที่อยู่ในวัยหนุ่มสาว มีความสนุกสนานและชอบการไปดูงานครั้งนี้มาก บางคนให้ทัศนะว่า ในครั้งต่อไป ควรจะไปดูหมู่บ้านอื่นอีก เพราะจะได้เห็นรูปแบบของการพัฒนาในหลาย ๆ หมู่บ้านเพื่อจะได้นำมาเปรียบเทียบกับว่ารูปแบบใดดีที่สุด ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาหมู่บ้านของตนเองในอนาคต

"ผมไปเป็นครั้งที่สอง"

"อยากไปดูที่ใหม่ เพื่อจะได้เปรียบเทียบกับว่า เขาพัฒนาต่างจากที่นี้อย่างไร"

ความประทับใจในการไปศึกษาดูงานครั้งนี้ ในด้านบุคคล สมาชิกกล่าวว่า รู้สึกชอบและประทับใจในตัวของผู้หน้าหมู่บ้านกันทรอมมากที่สุด เนื่องจากเป็นผู้ที่มีบุคลิกของผู้หน้าอย่างแท้จริง กล่าวคือ เป็นผู้ที่มีอุดมการณ์และมีความมุ่งมั่น พุดจริงทำจริง มีความเข้มแข็งและเด็ดขาดในการทำงาน และเป็นกลไกที่สำคัญในการพัฒนาหมู่บ้าน นอกจากจะประทับใจในตัวผู้หน้าแล้ว ยังมีความประทับใจและชื่นชมชาวบ้านกันทรอมน้อยอีกด้วย สมาชิกได้ให้ทัศนะว่า ชาวบ้านกันทรอมน้อยมีความพร้อมเพรียง และให้ความร่วมมือในการพัฒนาหมู่บ้านดีมาก นอกจากนั้นแล้วยังเป็นผู้ที่มีความขยันในการทำงานและในการดำเนินชีวิตนั้น เป็นผู้ที่มีความประหยัดและอดออมอีกด้วย

"ทั้งในการพัฒนาของเขา (ผู้หน้า) และเขาพูดมีหลักการดี
เขาพูดแล้วทำได้ ไม่ใช่พูดแล้วไม่ทำ"
"ชอบผู้หน้า ผู้หน้าเขาเข้มแข็งดี"
"เขาพูดกันง่าย ๆ การที่เขาทำได้เช่นนี้เพราะว่าผู้หน้าเขาดี"
"ผมชอบตรงที่เขาประหยัดได้ ไม่ฟุ่มเฟือย"

นอกจากความประทับใจในตัวบุคคลแล้ว สมาชิกที่ได้ไปดูงานมีความประทับใจในการพัฒนาของชาวบ้านกันทรอมน้อยมาก การพัฒนาสามารถจำแนกได้ 2 ระดับ คือ ระดับครอบครัว และระดับหมู่บ้าน ในระดับครอบครัวนั้น ชาวบ้านกันทรอมน้อยทุกครอบครัวดูแลรักษาความสะอาดบริเวณบ้าน ตกแต่งสวยงาม มีถังขยะตั้งไว้ในที่ที่เหมาะสม การจัดบ้านเรือนเป็นระเบียบเรียบร้อย ทำให้สมาชิกภายในครอบครัวมีสุขภาพอนามัยที่ดี มีการสร้างส้วมซึมทุกหลังคาเรือน และมีโถ่งน้ำขนาดใหญ่สำหรับเก็บน้ำฝนเอาไว้ดื่มรอบ ๆ บริเวณบ้าน ชาวบ้านพร้อมใจกันสร้างรั้วบ้านไว้ในระดับเดียวกัน พร้อมทั้งมีค้ำขั้วต่าง ๆ ติดไว้ด้วย

"สะอาดเรียบร้อย ทั้งหน้าบ้าน หลังบ้าน ห้องน้ำก็จัดให้
เหมาะสมมีที่ทิ้งขยะ"
"ผมชอบรั้วบ้าน และค้ำขั้วดูครับ"
"เขามีส้วมทุกหลังคาเรือน"

การพัฒนาในระดับหมู่บ้าน สมาชิกกลุ่ม อสพม. รู้สึกชอบและประทับใจในหลาย ๆ ด้าน เช่น ด้านความสะอาด ชาวบ้านกันทรมนน้อย ช่วยกันรักษาความสะอาดทั้งบริเวณบ้านของตนเอง และบริเวณหมู่บ้านด้วย โดยได้จัดทำถังขยะไว้ตามจุดต่าง ๆ ถนนมีความสะอาดปราศจากขยะมูลฝอย ภายในหมู่บ้าน มีบ่อน้ำสะอาดไว้สำหรับดื่มได้ เนื่องจากมีการใส่คลอรีนและทรายอะเบส เพื่อฆ่าเชื้อโรค สมาชิกบางคนยังบอกว่าชอบศาลาพักผ่อนที่บ้านกันทรมนน้อยอีกด้วย

"ผมชอบบ่อน้ำ บ่อน้ำสะอาดครับ"

"น้ำบ่อที่อยู่กลางบ้าน เขาใส่ทรายอะเบสและคลอรีนลงไปดื่มได้เลยค่ะ"

"เวลาผู้ใหญ่บ้านเขาพาเดินชมแล้ว ไม่มีขยะเลยครับ"

"ถนนสวยและสะอาด มีถังขยะตามถนนไม่มีขยะ"

หลังจากการไปศึกษาดูงานแล้ว สิ่งที่สมาชิกกลุ่ม อสพม. ต้องการให้มีในหมู่บ้านของตนคือ ผู้นำ ซึ่งผู้นำในที่นี้จะต้องเป็นผู้ที่เข้มแข็ง เสียสละ และเป็นแกนนำในการพัฒนาหมู่บ้าน ในด้านการพัฒนา สมาชิกกลุ่มฯ ต้องการที่จะให้ทุกคนรอบครัวมีส่วนร่วม ด้วยเหตุผลที่ว่า การมีส่วนร่วมเป็นการป้องกันการระบาดหรือการแพร่กระจายของเชื้อโรคต่าง ๆ ในด้านน้ำดื่ม แต่ละครอบครัวควรมีโอ่งน้ำขนาดใหญ่บ้านละ 2 - 3 ใบ เพื่อเก็บน้ำฝนไว้ดื่ม และต้องการที่จะมีบ่อน้ำสะอาดภายในหมู่บ้านด้วย

"สำหรับคนที่เป้นหัวหน้า ต้องเสียสละทรัพย์ แรง กำลังกาย กำลังใจ"

"มีส่วนร่วมเป็นการป้องกันเชื้อโรค"

ในการพัฒนาหมู่บ้าน เพื่อที่จะให้เหมือนกับหมู่บ้านกันทรมนน้อยนั้น สมาชิกได้ให้ทัศนะว่า อันดับแรกต้องการมีการพัฒนาบุคคลก่อนโดยเฉพาะชาวบ้านกลุ่มที่ไม่ได้มาทัศนศึกษาเพื่อที่จะทำให้เกิดความเข้าใจและเห็นความสำคัญของการพัฒนาทั้งในระดับครอบครัว และระดับ

หมู่บ้าน เมื่อชาวบ้านส่วนใหญ่เข้าใจ และเห็นความสำคัญของการพัฒนาแล้ว การที่จะขอความร่วมมือจากชาวบ้านก็เป็นสิ่งที่น่าจะเป็นไปได้ ภายหลังจากที่มีการพัฒนาคนแล้ว สิ่งที่จะต้องดำเนินการต่อไปก็คือการพัฒนาด้านวัตถุ ซึ่ง ได้แก่ การสร้างส้วมให้มีทุกครัวเรือน จัดทำโอ่งน้ำหรือปรับปรุงให้มีบ่อน้ำสะอาดเพื่อการบริโภค การปรับปรุงถนนและทางระบายน้ำ จัดทำที่ทิ้งขยะกันแนวรั้วบ้านและปลูกพืชที่กินได้ไว้ตามแนวรั้ว เป็นต้น นอกจากนี้ ชาวบ้านบางคนยังต้องการให้มีสถานีอนามัยที่หมู่บ้านอีกด้วย

"ผมอยากพัฒนาบุคคล แต่ก็พัฒนายาก ถ้าพัฒนาบุคคลได้แล้ว

เรื่องการพัฒนาอย่างอื่น เช่น ถนนหนทางนั้นง่าย ที่พวกผมไปดูงานมาทำก็คงจะไม่ไหว ถ้าชาวบ้านไม่ให้ความร่วมมือ"

"หมู่บ้าน กะจัดให้เป็นระเบียบ หมายถึง ถนนหนทางและบริเวณบ้าน การทำห้องน้ำ แล้วก็โอ่งเก็บน้ำฝนใบใหญ่"

"ตามความคิดของผม ก็อยากจะทำถนนและให้แต่ละบ้านทำรั้วรอบขอบชิดตามขอบรั้วก็เป็นผักที่กินได้ ก็ไม่อยากกินไปหรอกเห็นเขาทำถ้าทุกคนร่วมมือกัน บ้านใครที่ติดถนนก็ทำไปก่อน"

การดำเนินการพัฒนาหมู่บ้านนั้น ชาวบ้านบางส่วนให้ข้อเสนอแนะว่า ผู้นำควรจะเป็นผู้กำหนดโครงการพัฒนาขึ้นมาว่าจะพัฒนาสิ่งใดเป็นอันดับแรก และอันดับต่อ ๆ ไป พร้อมทั้งกำหนดระยะเวลาของการพัฒนาให้ชัดเจน และประชุมชาวบ้านให้เข้าใจ เกี่ยวกับเรื่องการพัฒนาหมู่บ้าน ตลอดจนเล็งเห็นความสำคัญและประโยชน์ที่จะได้รับการพัฒนา พร้อมทั้งขอความร่วมมือจากชาวบ้านทุกคนให้ช่วยกันพัฒนาหมู่บ้านของตนเอง สำหรับผู้ที่จะเป็นแกนนำในการพัฒนาคือ สมาชิกกลุ่ม อสพม.

"อันนี้ต้องอยู่ที่ผู้นำ คือเขาต้องวางโครงการมาว่า ถ้าจะทำอย่างนั้นะ กะโครงการกำหนดเวลาเวลามา เราจะทุ่มสุดตัวเลยคือทั้งงานอื่นหมดทำอันนี้ให้เสร็จไปเลย"

ปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินการพัฒนานั้น สมาชิกกลุ่ม อสพ. ได้ให้ทัศนะว่า ปัญหาที่คาดว่าจะเกิดขึ้นคือ การขาดแคลนวัสดุอุปกรณ์ เช่น การทำรั้วบ้าน วัสดุที่จะต้องนำมาใช้คือไม้ ซึ่งจะต้องเข้าไปตัดไม้ในเขตป่าสงวน ซึ่งอาจจะมีความผิดกฎหมาย สมาชิกกลุ่ม อสพ. ได้เสนอว่า กำนันควรจะได้ไปติดต่อกับเจ้าหน้าที่ป่าไม้ ขออนุญาตตัดไม้ดังกล่าวเพื่อที่จะนำมาพัฒนาหมู่บ้าน ซึ่งเป็นการพัฒนาเพื่อประโยชน์ของส่วนรวม ด้วยเหตุผลดังกล่าวคิดว่าเจ้าหน้าที่น่าจะอนุญาตให้ตัดไม้ได้ นอกจากนี้ปัญหาการขาดแคลนวัสดุอุปกรณ์แล้ว ปัญหาที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือ ชาวบ้านบางส่วนยังไม่เห็นความสำคัญของการพัฒนา เช่น การสร้างส้วม โองน้ำ เป็นต้น ในอดีต สาธารณสุขอำเภอได้เคยรณรงค์เกี่ยวกับการสร้างส้วม โดยการแสดงหมอลำขอข้าวเพื่อเอาเงินมาเป็นทุนให้สมาชิกกู้ยืม แต่ในปัจจุบันก็ยังมีความเชื่อที่ผิดว่าบ้านอีกหลายครัวเรือนที่ยังไม่มีส้วม ค่าใช้จ่ายในการสร้างส้วมหลังละประมาณ 3,000 - 5,000 บาท การสร้างโองน้ำขนาดใหญ่ ใบละประมาณ 550 บาท ชาวบ้านบางส่วนไม่มีเงินมากพอที่จะสร้างสิ่งเหล่านี้ได้

"สร้างรั้วต้องใช้ไม้ ถ้าไปตัดไม้ก็จะโดนจับ มีปัญหาด้านกฎหมายอีก"

"บ้านเรามีเงินแต่ไม่ทำส้วม เพราะเห็นว่าไม่สำคัญ"

"แล้วแต่คน บางคนก็ได้ง่าย บางคนก็ยาก บางคน 20 - 30 บาท เขาก็เอาไว้ซื้ออาหาร"

การนำสมาชิกกลุ่ม อสพ. ไปทัศนศึกษาที่หมู่บ้านกันทรมนน้อยนั้น ทำให้สมาชิกกลุ่ม เกิดแรงบันดาลใจและมีความสนใจในการที่จะพัฒนาหมู่บ้านของตนเอง ให้มีสภาพที่ดีกว่าเดิมสิ่งที่สมาชิกกลุ่ม อสพ. คิดว่าควรพัฒนาเป็นอันดับแรกคือการพัฒนาคน โดยเริ่มจากตนเองก่อน จากนั้นจึงพัฒนาคนอื่น ซึ่งแนวคิดนี้สอดคล้องกับหลักการพัฒนาโดยทั่วไป ทั้งนี้เพราะคนเป็นทรัพยากรที่สำคัญที่จะเป็นผู้ดำเนินการในด้านต่าง ๆ ให้บรรลุถึงเป้าหมายที่กำหนด ซึ่งเป็นแนวคิดที่สอดคล้องกับกรอบความคิดในการวิจัยครั้งนี้

2. การประเมินประสิทธิภาพของ โครงการส่งเสริมการพัฒนาครอบครัว

การประเมินและติดตามผลที่เกิดจากการทดลองใช้โครงการส่งเสริมการพัฒนาครอบครัว ของหมู่บ้านที่เป็นหมู่บ้านตัวอย่างในโครงการวิจัย และหมู่บ้านเปรียบเทียบ ดำเนินการในช่วงระหว่างเดือนเมษายน - สิงหาคม 2533 เนื่องจากโครงการวิจัยนี้ มีระยะเวลาสิ้นสุดในเดือนกันยายน 2533 ดังนั้น กิจกรรมที่นำเสนอในส่วนนี้ จึงเป็นกิจกรรมที่สมาชิกกลุ่ม อสพ. ได้ร่วมกันดำเนินการในระหว่างช่วงเวลาดังกล่าว วิธีการนำเสนอรายงานจะแยกเสนอตามโครงการพัฒนาที่สมาชิกกลุ่ม อสพ. ได้ช่วยกันจัดทำขึ้น โดยเสนอเป็นขั้นตอน จากสภาพที่เป็นปัญหาของหมู่บ้าน การร่วมวางแผนโครงการพัฒนา และการประเมินผลตามโครงการพัฒนาในตอนท้ายของ โครงการ คณะผู้วิจัยได้สรุปประเด็นเสนอเป็นแนวคิดเพื่อใช้ประโยชน์ในการจัดทำโครงการพัฒนาต่อไป

สำหรับการจัดทำโครงการพัฒนาหมู่บ้าน ที่เกิดจากความริเริ่มของสมาชิกกลุ่ม มี 4 โครงการคือ โครงการจัดตั้งกองทุนยาและเวชภัณฑ์ประจำหมู่บ้านของหมู่ 3 โครงการประกวดบ้านสะอาดของหมู่ 9 และโครงการแปลงสวนครัว ซึ่งเป็นโครงการร่วมของสมาชิก อสพ. บางส่วนของทั้งสองหมู่บ้าน และโครงการพัฒนากนในหมู่บ้าน ซึ่งเป็นโครงการที่เกิดจากความริเริ่มของสมาชิกกลุ่ม อสพ. หมู่ 9 และได้รับความร่วมมือจากชาวบ้านของทั้งสองหมู่บ้าน

เป็นที่น่าสังเกตว่า โครงการพัฒนาที่สมาชิกกลุ่ม อสพ. ตั้งใจจะทำหลังจากผ่านกิจกรรมขั้นการเตรียมชุมชน ซึ่งได้แก่ การปรับปรุงถนน การทำรั้ว การส่งเสริมการจัดทำส้วม และการจัดทำถังขยะ ดังรายละเอียดที่เสนอไว้ในบทที่ 3 แต่เมื่อได้มีการเริ่มลงมือดำเนินการพัฒนาโครงการ และปฏิบัติตามโครงการ เกิดโครงการใหม่เพิ่มเติมขึ้นมา ซึ่งเป็นผลจากการเตรียมชุมชนในขั้นการฝึกอบรมให้ความรู้ ทำให้สมาชิกกลุ่ม อสพ. ตระหนักถึงปัญหาในหมู่บ้าน และเสนอโครงการเพื่อแก้ปัญหา รายละเอียดของโครงการพัฒนาที่ได้ปฏิบัติทั้ง 4 โครงการนี้ ผู้วิจัยเสนอเรียงตามลำดับตั้งแต่โครงการจัดตั้งกองทุนยาและเวชภัณฑ์ประจำหมู่บ้าน โครงการประกวดบ้านสะอาด โครงการแปลงสวนครัวรวม และโครงการพัฒนากนในหมู่บ้าน เนื่องจากโครงการทั้ง 4 เป็นโครงการในหมู่บ้านที่คณะผู้วิจัยเข้าไปดำเนินการเตรียมชุมชน และกระตุ้นให้เกิดการพัฒนา ในตอนสุดท้าย คณะผู้วิจัยจึงได้สรุปสภาพของหมู่บ้านหมู่ที่ 5 ซึ่งเป็นหมู่บ้านเปรียบเทียบที่ไม่ได้รับการเตรียมชุมชน เพื่อให้เห็นประสิทธิภาพของกิจกรรม

การเตรียมชุมชน รายละเอียดของ โครงการพัฒนา และการเปรียบเทียบหมู่บ้านเพื่อศึกษา
ประสิทธิภาพของ โครงการส่งเสริมการพัฒนาครบมิติ กิจกรรมที่ดำเนินการมีดังต่อไปนี้

โครงการจัดตั้งกองทุนและเวชภัณฑ์ประจำหมู่บ้าน

บ้านบอน เป็นหมู่บ้านที่อยู่ใกล้ตัวอำเภออย่างชุมชน้อย ซึ่งในบริเวณใกล้เคียงกับที่ตั้งของ
อำเภอนั้น มีโรงพยาบาลชุมชนประจำอำเภอ อยู่ 1 แห่ง ชื่อโรงพยาบาลยางชุมน้อย ซึ่งเป็น
สถานพยาบาลของรัฐที่อยู่ใกล้หมู่บ้านมากที่สุด แต่ปรากฏว่า ไม่เป็นที่นิยมและเชื่อถือของชาว
บ้านบอน เมื่อเจ็บป่วย ชาวบ้านส่วนใหญ่จะไปซื้อยาชุดมากินเป็นอันดับแรก และจะกินไปเรื่อย ๆ
เมื่อมีอาการทรุดลงจึง ไปหาหมอที่โรงพยาบาล

ในการอบรมเรื่องการสาธารณสุขมูลฐาน เจ้าหน้าที่สาธารณสุขซึ่งเป็นวิทยากรได้รณรงค์
ให้ชาวบ้านเลิกกินยาชุด และสนับสนุนให้ชาวบ้านได้รวมตัวกันจัดตั้งกองทุนและเวชภัณฑ์ยา
ประจำหมู่บ้าน ซึ่งจะเป็นแหล่งที่ชาวบ้านสามารถมารับบริการเมื่อเริ่มมีอาการเจ็บป่วย ทั้งนี้
เพราะกองทุนยา จะมีอาสาสมัครสาธารณสุข ซึ่งได้รับการอบรมจากเจ้าหน้าที่สาธารณสุข
ให้คำแนะนำปรึกษาเมื่อเริ่มมีอาการเจ็บป่วยได้ การจัดตั้งกองทุนยา นี้มีวิธีการเช่นเดียวกับ
สหกรณ์คือ มีการระดมทุนจากสมาชิก และปันผลกำไรส่วนหนึ่งให้กับสมาชิก และอีกส่วนหนึ่งกันไว้
เป็นทุนพัฒนาหมู่บ้าน สมาชิกกลุ่ม อสพม. หมู่ 3 มีความสนใจที่จะร่วมกันดำเนินการจัดตั้ง
กองทุนและเวชภัณฑ์ประจำหมู่บ้าน โดยได้ดำเนินการดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหา

นายทองบน ชาติมนตรี⁸ นายพยัคฆ์ พิมพ์โคตร และนายชุมพร มณีนิล สมาชิกกลุ่ม
อสพม. และกรรมการหมู่บ้านหมู่ 3 บางส่วนได้ประชุมร่วมกับคณะผู้วิจัย และนายประมวล
สุตะพันธ์ เจ้าหน้าที่สาธารณสุขโรงพยาบาลยางชุมน้อย ๒ บริเวณศาลาวัดบ้านบอน เพื่อวางแผน
ดำเนินการจัดตั้งกองทุนและเวชภัณฑ์ประจำหมู่บ้าน โดยมีเป้าหมายที่จะรณรงค์ให้ชาวบ้านมาใช้
บริการเมื่อเจ็บป่วย และเลิกใช้ยาชุด ในหมู่บ้านนี้ได้เคยมีการจัดตั้งกองทุนและร้านค้ากองทุน

⁸ปัจจุบันเป็นผู้ใหญ่บ้าน หมู่ 3

พัฒนาหมู่บ้านมาแล้ว แต่ในปัจจุบันได้เลิกไป เนื่องจากมีปัญหาในการบริหารงาน และสมาชิกบางคนไม่ร่วมมือ ผู้เข้าประชุมได้วิเคราะห์สภาพปัญหา และหาแนวทางแก้ปัญหาดังนี้

สภาพปัญหา : ชาวบ้านยังนิยมกินยาชุด ซึ่งยาชุดบางอย่างเป็นอันตราย ผู้ขายยาในหมู่บ้านไม่มีความรู้ในเรื่องยาเพียงพอ ชาวบ้านขาดความเชื่อถือต่อร้านค้ากองทุนยาและกองทุนพัฒนาหมู่บ้าน เพราะเคยล้มเหลวไปแล้ว เนื่องจากสมาชิกบางคนไม่ให้ความร่วมมือ

แนวทางแก้ปัญหา : มีการประชาสัมพันธ์อย่างทั่วถึงภายในหมู่บ้านให้เห็นประโยชน์ของกองทุนยาและเวชภัณฑ์ของหมู่บ้าน และชักชวนชาวบ้านให้มาเป็นสมาชิก ซึ่งจะเป็นการจูงใจให้มาใช้บริการในร้านที่เป็นสมาชิก ซึ่งจะได้ผลประโยชน์ตอบแทนและผลทางอ้อมคือ ชาวบ้านจะได้เลิกใช้ยาชุด เนื่องจากกองทุนยา ไม่มีการจำหน่ายยาชุด

ขั้นตอนที่ 2 การมีส่วนร่วมในการวางแผนดำเนินงานกิจกรรม

หลังจากที่ได้มีการประชาสัมพันธ์ให้ชาวบ้านได้ทราบ และชักชวนชาวบ้านให้เข้ามาเป็นสมาชิกของกองทุนยา แล้ว ปรากฏว่าสมาชิกกลุ่ม อสพม. ซึ่งเป็นแกนนำของโครงการนี้ ได้รวบรวมสมาชิกได้ทั้งหมด 31 คน รวมคิดเป็นประมาณร้อยละ 15 ของจำนวนครัวเรือนทั้งหมดในหมู่ 3 จึงได้มีการประชุมสมาชิกทั้งหมด เพื่อวางแผนดำเนินงาน กำหนดราคาค่าหุ้น (หุ้นละ 50 บาท) กำหนดเลือกสถานที่ตั้งกองทุนยา โดยในระยะแรก กำหนดให้ตั้งที่บ้าน นายคำพิมพ์โคตร ซึ่งเป็นอาสาสมัครสาธารณสุข ประจำหมู่บ้าน (อ.ส.ม.) และได้เลือกคณะกรรมการบริหาร โดยมีนายทองบน ชาติมนตรี เป็นประธานกองทุนยา นายชุมพร มณีนิล เป็นผู้จัดการ

ขั้นตอนที่ 3 การมีส่วนร่วมในการลงทุนและปฏิบัติงาน

คณะผู้วิจัยและสมาชิก ได้ร่วมกันลงทุนเพื่อดำเนินการจัดตั้งเป็นกองทุนโดยสมาชิกทุกคนจะต้องจ่ายค่าหุ้นเป็นจำนวนเงิน 50 บาท ส่วนการปฏิบัติงานนั้น คณะกรรมการบริหารกองทุนเป็นผู้ดำเนินการเอง โดยในระยะแรกมีเจ้าหน้าที่สาธารณสุขอำเภอเป็นพี่เลี้ยง ให้คำแนะนำปรึกษา

ขั้นตอนที่ 4 การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผลงาน

ในวันที่ 6 สิงหาคม 2533 คณะผู้วิจัยและเจ้าหน้าที่สาธารณสุขอำเภอได้ประชุมร่วมกับคณะกรรมการบริหารกองทุนยา เพื่อติดตามและประเมินผลงาน ซึ่งปรากฏว่ามีปัญหาที่สำคัญคือ

ร้านของกองทุนยา มีรายได้น้อย และได้กำไรน้อยเพราะคนไม่นิยมมาใช้บริการ เนื่องจากร้านกองทุนยา ไม่ได้จำหน่ายยาที่เป็นที่นิยมของชาวบ้าน ซึ่งได้แก่ ยาต้มใจ และยาชุด สาเหตุอีกประการหนึ่ง ที่ชาวบ้านไม่มาใช้บริการ เนื่องจากที่ตั้งร้านกองทุนยา ตั้งอยู่ที่บ้านสมาชิก ซึ่งชาวบ้านบางส่วนอาจจะยังไม่ทราบ จึงเสนอแนะว่า ร้านของกองทุนยา ควรเปิดเป็นร้านขายยาโดยเฉพาะ ซึ่งดำเนินการดังกล่าวจะต้องใช้ทุนเป็นจำนวนมาก

เจ้าหน้าที่สาธารณสุข ได้แจ้งที่ประชุมว่าขณะนี้มียากองทุนพัฒนาสาธารณสุข ให้ยืมเงินหมุนเวียนใช้ เป็นจำนวน 40,000 บาท แต่ทุนนี้จะให้เฉพาะกองทุนยา ที่มีสมาชิกรวมกันอย่างน้อย ร้อยละ 50 ของครัวเรือนทั้งหมดในหมู่บ้าน ซึ่งหากคณะกรรมการกองทุนยาสนใจ จะต้องจัดหาสมาชิกเพิ่มเติม และจัดทำโครงการเสนอไปที่สาธารณสุขอำเภอ ซึ่งขณะนี้ได้ดำเนินการไปแล้ว เมื่อเดือนกันยายน 2533

การรายงานผลการปฏิบัติงานของผู้เข้าร่วมโครงการ

โครงการนี้ มีผู้เข้าร่วมโครงการในระยะแรก จำนวน 31 ครัวเรือน นายชุมพร มณีนิล ผู้จัดการกองทุนยา ได้รายงานผลการปฏิบัติงานว่า กิจกรรมในการดำเนินการ ประกอบด้วย การประชุมวางแผนการปฏิบัติงาน และเลือกคณะกรรมการบริหารโครงการ จัดหาสมาชิก ติดต่อประสานงานกับสาธารณสุขอำเภอ จัดเตรียมสถานที่ นำยามาจำหน่าย และจัดทำบัญชีค่าใช้จ่าย

ประโยชน์ของ โครงการ

โครงการจัดตั้งกองทุนยาและเวชภัณฑ์ประจำหมู่บ้าน ของสมาชิกกลุ่ม อสพม. หมู่ที่ 3 เกิดประโยชน์ต่อชุมชนในหมู่บ้าน ดังนี้

1. ปัญหาเรื่องสุขภาพอนามัย เป็นปัญหาสำคัญอย่างหนึ่งของหมู่บ้าน โดยเฉพาะชาวบ้านในหมู่บ้านนี้ ส่วนใหญ่นิยมกินยาชุดเมื่อเจ็บป่วย หากกองทุนยา นี้มีสมาชิกมาก การมาใช้บริการของกองทุนยา จะเพิ่มมากขึ้นด้วย ทำให้ความนิยมในการกินยาชุดจะลดลงด้วย
2. ร้านกองทุนยา นี้ จะเป็นประโยชน์ต่อชุมชนบ้านบอนโดยรวม เพราะหากมีการดำเนินการเป็นที่เชื่อถือของชาวบ้านแล้ว จะเป็นการจูงใจให้ชาวบ้านในหมู่ 9 มาใช้บริการด้วย ซึ่งชาวบ้านจะได้รับประโยชน์โดยตรงเพราะจะได้ใช้ยาที่มีคุณภาพในราคายุติธรรม
3. กองทุนยา มีประโยชน์ตอบแทน ทั้งในรูปเงินปันผลกลับคืนสู่สมาชิกและเงินกำไรอีกส่วนหนึ่งจะสมทบเป็นกองทุนเพื่อพัฒนาหมู่บ้านต่อไป

การประเมินผลของคณะผู้วิจัย

การจัดตั้งกองทุนยา มิใช่ของใหม่สำหรับหมู่บ้านนี้ แต่การดำเนินการจัดตั้งกองทุนในครั้งนี้ ผู้ร่วมจัดตั้ง ได้ริเริ่มโดยมีประสบการณ์จากความล้มเหลวของการดำเนินการในครั้งก่อน และได้นำประสบการณ์นั้นมาเป็นแนวทางดำเนินการในโครงการนี้ด้วย ผลที่เกิดขึ้นมีดังนี้

ขั้นการรับรู้และเรียนรู้

แนวคิดในการจัดตั้งกองทุนยา นั้น เจ้าหน้าที่สาธารณสุขอำเภอ ซึ่งเป็นวิทยากรในการอบรม ได้ให้คำแนะนำส่งเสริมให้ดำเนินการ ซึ่งการดำเนินการครั้งนี้เกิดขึ้นจากการการรับรู้ในการอบรม ผนวกกับการเรียนรู้จากประสบการณ์เดิมที่เคยดำเนินการมาและประสบความสำเร็จล้มเหลว นั้นแสดงว่า ผู้เข้าร่วมโครงการนี้ได้เกิดการเรียนรู้ในการแก้ปัญหาของตนด้วย จึงเป็นที่คาดหวังว่าโครงการนี้น่าจะประสบความสำเร็จ

ขั้นการริเริ่มและร่วมแรง

การริเริ่มดำเนินการในโครงการนี้ เกิดจากแนวคิดที่ได้จากการอบรมและคณะกรรมการบริหารกองทุนยา ซึ่งส่วนใหญ่เป็นสมาชิกกลุ่ม อสพม. ได้ร่วมมือกันจัดตั้งและดำเนินการในทุกขั้นตอน ส่วนสมาชิกอื่น ๆ ได้ร่วมหุ้นทุนสมทบกองทุน แต่ในกรณีที่กองทุนยา จะมีกิจกรรมอย่างอื่นที่ต้องอาศัยการร่วมแรง สมาชิกทุกคนก็พร้อมที่จะให้ความร่วมมือ

แนวคิดที่ได้จากโครงการจัดตั้งกองทุนยาและเวชภัณฑ์ประจำหมู่บ้าน

โครงการนี้ ดำเนินการในรูปของกองทุน คือมีการระดมทุนจากสมาชิก ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความร่วมมือของชาวชนบทในการพัฒนา โดยสามารถร่วมทุนและร่วมแรงถ้าชาวชนบทเห็นประโยชน์ของโครงการนั้น การจัดตั้งกองทุนยาและเวชภัณฑ์ประจำหมู่บ้านนี้ เกิดขึ้นได้เพราะการวางแผนที่ดี การประชาสัมพันธ์ แม้ว่าการดำเนินการในลักษณะเดียวกันนี้ จะเคยประสบความล้มเหลวมาก่อน แต่มิได้เป็นอุปสรรคสำหรับการริเริ่มใหม่ และนอกจากนี้ผู้ร่วมโครงการนี้ยังได้นำบทเรียนจากความล้มเหลวนั้น มาเป็นแนวทางในการพัฒนางานของตนด้วย

โครงการประกวดบ้านสะอาด

สมาชิกกลุ่ม อสพ. ที่ได้ไปทัศนศึกษาที่บ้านกันทรอมน้อย มีความประทับใจในการพัฒนาของหมู่บ้านดังกล่าวมาก ซึ่งการพัฒนาของหมู่บ้านกันทรอมน้อย นั้น ได้มีการดำเนินการ 2 ระดับ คือระดับครอบครัวและระดับหมู่บ้าน ในระดับครอบครัวชาวบ้านกันทรอมน้อย ทุกครอบครัวปรับปรุงบริเวณบ้านสะอาดสวยงาม มีที่ทิ้งขยะเหมาะสม ภายในบ้านมีการจัดอย่างเป็นระเบียบเรียบร้อย ส่งผลให้สมาชิกภายในครอบครัวมีสุขภาพอนามัยดี มีส่วนถูกสุขลักษณะและสะอาดทุกหลังคาเรือน จากความประทับใจดังกล่าว ทำให้สมาชิกกลุ่ม อสพ.หญิง บางคนต้องการจะพัฒนาความสะอาดและสุขอนามัยในครัวเรือน จึง ได้เสนอทำโครงการประกวดบ้านสะอาด โดยได้ดำเนินการในช่วงมิถุนายน 2533 ซึ่งมีขั้นตอนการดำเนินการดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหา

หลังจากที่สมาชิกกลุ่ม อสพ. ได้ประชุมวางแผนการวางแผนการวางแผนส่วนครัวรวมเสร็จแล้ว ได้มีการพูดถึงการพัฒนาหมู่บ้านของบ้านกันทรอมน้อย ที่ทุกคนประทับใจในเรื่องความสะอาดของหมู่บ้าน และต้องการจะทำให้หมู่บ้านของตนมีความสะอาดเป็นระเบียบเรียบร้อย แม้ว่าจะได้กันรั้วตามแนวถนนแล้ว แต่ภายในบริเวณบ้านยังมีความสกปรกอยู่ จึง ได้คิด โครงการที่จะปรับปรุงบริเวณที่อยู่อาศัยให้มีความสะอาด อันจะส่งผลถึงสุขภาพอนามัยของคนในครัวเรือนด้วย โดยได้วิเคราะห์สภาพปัญหาของหมู่บ้าน และแนวทางแก้ปัญหาดังนี้

สภาพปัญหา : บ้านบอนเป็นชุมชนเก่า ลักษณะการตั้งบ้านเรือนไม่เป็นระเบียบ และการเกิดครอบครัวใหม่มีลักษณะเป็นครอบครัวขยาย คือครอบครัวใหม่จะปลูกบ้านอยู่ในบริเวณใกล้เคียงกับครอบครัวเดิม ทำให้เกิดสภาพแออัด แต่ละบ้านมีเนื้อที่น้อยมาก ขาดความเป็นระเบียบเรียบร้อย ทั้งนี้เพราะในช่วงฤดูทอทอเพาะปลูกชาวบ้านเกือบจะ ไม่มีเวลาทำกิจกรรมอื่นเลย ต้องออกไปทำงานที่ไร่นาดังแต่เช้าจนค่ำ อย่างไรก็ตามการจะพัฒนาหมู่บ้านให้สะอาดและเป็นระเบียบเรียบร้อยเหมือนที่บ้านกันทรอมน้อยเป็นสิ่งที่เป็นไปได้

แนวทางแก้ปัญหา : สมาชิกกลุ่ม อสพ. มีความเห็นว่า แม้จะไม่สามารถทำบริเวณหมู่บ้านให้สะอาด แต่ก็น่าจะให้แต่ละครัวเรือนได้ทำความสะอาดบริเวณบ้านเรือนของตน โดยจะได้ไปชักชวนให้ชาวบ้านในหมู่ 9 ร่วมโครงการนี้ และเพื่อเป็นการจูงใจให้ชาวบ้านเข้ามามี

ส่วนร่วม จึงควรมีการจัดประกวดบ้านสะอาดและ ได้ขอให้คณะผู้วิจัยจัดทำของรางวัลสำหรับผู้ชนะการประกวดด้วย

ขั้นตอนที่ 2 การมีส่วนร่วมในการวางแผนดำเนินการกิจกรรม

หลังจากที่สมาชิกกลุ่ม อสพม. ได้ตกลงใจจะดำเนินการทำโครงการประกวดบ้านสะอาดแล้ว จึง ได้วางแผนดำเนินการ โดยนางสาวจิตต์อารีย์ นามมนตรี และนางสาวคำเพียร บุษบงก์จะเป็นกรรมการพิจารณา ส่วนเกณฑ์การพิจารณานั้นสมาชิกเสนอว่า ควรดูความสะอาดของหมู่บ้าน บริเวณบ้าน ภายในบ้าน ส้วม และความสะอาดส่วนบุคคลภายในครัวเรือนด้วย และกรรมการจะไปดำเนินการตรวจบ้านที่เข้าร่วมโครงการ สัปดาห์ละ 3 ครั้ง เป็นระยะเวลา 1 เดือน แล้วจะตัดสินคัดเลือกบ้านสะอาด

ขั้นตอนที่ 3 การมีส่วนร่วมในการลงทุนและปฏิบัติงาน

การดำเนินการครั้งนี้ ชาวบ้านที่เข้าร่วมโครงการบางครัวเรือน ได้มีการลงทุนโดยทำความสะอาดบ้านและลงเทียนพื้นบ้าน บางครัวเรือนได้แต่ทำความสะอาดรอบบริเวณโดยไม่ได้ลงทุนใด ๆ แต่ทุกคนที่เข้าร่วมโครงการ ต้องลงแรงในการทำงานภายในครัวเรือนของตน ส่วนสมาชิกที่เป็นกรรมการนั้น ได้ทำความสะอาดในบริเวณบ้านของตนเพื่อเป็นตัวอย่างด้วย และได้ทำหน้าที่ตรวจงานโดยสม่ำเสมอ

ในระยะแรก ๆ มีชาวบ้านเข้าร่วมโครงการ ประมาณ 20 ครัวเรือน และลดลงเหลือ 10 ครัวเรือน ในระยะเวลาต่อมา เนื่องจากชาวบ้านไม่มีเวลายามาดูแลในเรื่องนี้ เพราะช่วงนั้นเป็นช่วงฤดูทอผ้า จึงต้องไปทำงานที่นาของตนตลอดวันเมื่อครบ 1 เดือน เหลือบ้านที่เข้าร่วมโครงการฯ เพียง 5 ครัวเรือน ซึ่งได้มีการทำความสะอาดบ้านอย่างสม่ำเสมอ เป็นไปตามเกณฑ์ที่กรรมการกำหนดไว้ จึงได้ตัดสินใจให้เป็นบ้านสะอาดตามโครงการนี้ทั้งหมด

ขั้นตอนที่ 4 การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผลงาน

โครงการนี้ สมาชิกกลุ่ม อสพม. ที่เป็นผู้ริเริ่มได้เป็นผู้ประเมินผลตามเกณฑ์ที่ได้กำหนด โดยดูแลเป็นระยะ ๆ และมีความเห็นว่าเป็นโครงการที่เป็นประโยชน์เนื่องจากเป็นการพัฒนาในระดับครัวเรือน ซึ่งถ้าทุกครัวเรือนได้ทำอย่างสม่ำเสมอก็จะทำให้หมู่บ้านนี้สะอาดไปด้วย

อย่างไรก็ตาม โครงการนี้สามารถทำได้เหมาะสมในช่วงเดือนเมษายน ซึ่งเป็นช่วงว่างงานนั้น
ก็ไม่มีโอกาสทำได้เนื่องจากเป็นฤดูแล้ง ทำให้มีบ้านมีฝุ่นอยู่ตลอดเวลา

การรายงานผลการปฏิบัติงานของผู้เข้าร่วมโครงการ

นางสาวจิตรอารีย์ นามมนตรี หัวหน้าโครงการได้รายงานผลการปฏิบัติงานว่า
โครงการนี้ ในระยะแรกมีผู้เข้าร่วมโครงการจำนวน 20 คนเรือน และได้ลดลงเหลือ
5 คนเรือน ที่ดำเนินการจนครบช่วงระยะเวลาที่กำหนด เพราะช่วงระยะเวลาที่ดำเนินการ
เป็นช่วงที่ชาวบ้านเริ่มปักดำทำนา ไม่มีเวลาที่จะร่วมกิจกรรมนี้ กิจกรรมที่ดำเนินการไปได้แก่
การชักชวนชาวบ้านเข้าร่วมโครงการ การติดตามและประเมินผลการทำความสะอาดบ้านเรือน
และกำหนดเกณฑ์การตัดสินเพื่อคัดเลือกบ้านสะอาด

ประโยชน์ของโครงการ

โครงการนี้ไม่ส่งผลกระทบต่อการพัฒนาหมู่บ้านมากนัก เนื่องจากกิจกรรมที่ทำเป็น
กิจกรรมภายในครัวเรือน ช่วงระยะเวลาดำเนินการ เป็นช่วงที่ชาวบ้านต้อง ไปทำนาตลอดวัน
จึงไม่เห็นผลประโยชน์จากกิจกรรมนี้มากนัก

อย่างไรก็ตาม ความสะอาดภายในครัวเรือน เป็นเรื่องของสุขอนามัยที่จะส่งผลต่อ
ผู้เข้าร่วมโครงการโดยตรง

การประเมินผลของคณะผู้วิจัย

โครงการนี้เกิดจากความประทับใจในการไปทัศนศึกษาที่หมู่บ้านพัฒนาและเกิดความคิดที่
ต้องการจะพัฒนาหมู่บ้านของตนให้สะอาด เป็นระเบียบเรียบร้อย เช่นเดียวกับหมู่บ้านที่พัฒนาแล้ว
ผลที่เกิดจากการร่วมโครงการนี้ มีดังนี้

ขั้นการรับรู้และเรียนรู้

กิจกรรมของ โครงการนี้ เกิดขึ้นจากการได้เห็นตัวอย่างที่ดี ทำให้อยากทำตามอย่าง
การได้ร่วมกันกำหนดเกณฑ์การพิจารณาคัดเลือกบ้านสะอาดนั้น ส่วนหนึ่ง ได้เรียนรู้จากการอบรม
ในด้านการสาธารณสุขมูลฐาน และได้รับรู้จากประสบการณ์ในการไปทัศนศึกษาหมู่บ้านดีเด่น

ขั้นการริเริ่มและร่วมแรง

การดำเนินการในโครงการนี้ เกิดขึ้นจากความริเริ่มของสมาชิกกลุ่ม อสพม และได้ร่วมแรง โดยสมาชิกบางส่วนสมัครเข้าร่วมโครงการทำความสะอาดบ้านเรือนของตน และสมาชิกยังได้ชักชวนบ้านคนอื่น ๆ เข้าร่วมโครงการด้วย นอกจากนี้สมาชิกกลุ่ม อสพม บางคนยังได้ทำหน้าที่เป็นกรรมการ และประเมินผลงานของผู้เข้าร่วมโครงการด้วย

แนวคิดที่ได้จากโครงการประกวดบ้านสะอาด

โครงการนี้เกิดขึ้นจากความประทับใจของสมาชิกกลุ่ม อสพม. ที่ได้เห็นตัวอย่างที่เป็นรูปธรรมของหมู่บ้านที่มีความสะอาด เป็นระเบียบเรียบร้อย ซึ่งแสดงให้เห็นว่า การจะกระตุ้นให้ชาวชนบทพัฒนาสิ่งใด ควรจะให้ผู้นำชาวชนบทเหล่านั้นมีโอกาสได้เห็นตัวอย่างที่ดี ดังนั้น หากจะให้ชาวชนบทพัฒนาด้านใด ควรได้ให้ผู้นำของหมู่บ้านได้เห็นประโยชน์ที่เป็นรูปธรรม และยอมรับเสียก่อน ก็จะเป็นแนวทางนำไปสู่การพัฒนาชนบทได้

โครงการแปลงสวนครัวรวม

คณะผู้วิจัยได้ไปพบสมาชิกกลุ่ม อสพม. และกรรมการหมู่บ้าน เพื่อติดตามโครงการพัฒนาของกลุ่ม อสพม. ในช่วงระหว่างวันที่ 12 - 14 พฤษภาคม 2533 ปรากฏว่า หลังจากที่มีกิจกรรมโครงการพัฒนาถนนในหมู่บ้านแล้ว เริ่มเข้าสู่เทศกาลบุญบั้งไฟ ซึ่งเป็นพิธีกรรมที่ใหญ่โตและครึกครื้นที่สุดในรอบปี ชาวบ้านจะละทิ้งกิจกรรมต่าง ๆ มารวมตัวกันเพื่อเตรียมบั้งไฟ ซึ่งใช้ระยะเวลาประมาณ 2 สัปดาห์ และทำพิธีจุดบั้งไฟ ในวันที่ 5 พฤษภาคม 2533 หลังจากงานบั้งไฟแล้ว ก็จะเริ่มต้นฤดูกาลเพาะปลูก ระยะเวลา นับจากนี้ไปจนถึงเดือนมีนาคม ของปีต่อไป ชาวบ้านจะไม่มีเวลาสำหรับทำกิจกรรมอื่นใดเลย แต่สภาพปัญหาพื้นฐานทางด้านการครองชีพมีเพิ่มขึ้นเนื่องจากต้องเสียค่าใช้จ่ายไปในช่วงการทำบุญบั้งไฟมาก และในช่วงฤดูกาลเพาะปลูก ชาวบ้านไม่มีเวลาทำงานอย่างอื่น แม้กระทั่งการทำอาหาร ส่วนใหญ่จึงต้องซื้อกับข้าวทั้ง 3 มื้อ การเพาะปลูกพืชสวนครัว ก็ไม่มีโอกาสดำเนินการ สมาชิกกลุ่ม อสพม. จำนวน 10 คน

จากทั้งหมู่ 3 และหมู่ 9 ได้รวมตัวกันทำกิจกรรมร่วมกัน คือการจัดทำแปลงสวนครัวรวม โดยดำเนินการตามขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหา

สมาชิกกลุ่ม อสพม. และคณะผู้วิจัย ได้ประชุมร่วมกันเพื่อคิดกิจกรรมที่จะดำเนินการร่วมกันต่อไป โดยร่วมกันจัดทำแปลงสวนครัวรวม และสมาชิกกลุ่ม อสพม. ได้วิเคราะห์สภาพปัญหา และแนวทางแก้ไขปัญหาดังต่อไปนี้

สภาพปัญหาการครองชีพในปัจจุบัน : ชาวบ้านมีรายจ่ายสูงกว่ารายได้และไม่มีเวลาที่จะไปประกอบอาชีพเสริมอื่น เพื่อเพิ่มรายได้ และในช่วงฤดูกาลเพาะปลูก ชาวบ้านต้องซื้อข้าวทั้ง 3 มื้อ เพราะไม่มีเวลาไปจัดหาอาหารที่มีอยู่ตามธรรมชาติ และไม่มีเวลาปลูกสวนครัวไว้เพื่อการบริโภค

แนวทางการแก้ปัญหา : เนื่องจากชาวบ้านไม่มีเวลาที่จะไปประกอบอาชีพเสริม จึงต้องหาทางเพิ่มรายได้โดยการลดค่าใช้จ่ายในการครองชีพลง โดยเฉพาะค่าใช้จ่ายในด้านอาหาร แต่ก็ไม่มีเวลาที่จะเพาะปลูกพืชสวนครัวของตนเอง สมาชิกกลุ่ม อสพม. จึงร่วมมือกันที่จะทำแปลงสวนครัวรวม โดยมีวัตถุประสงค์หลักเพื่อการบริโภคภายในครอบครัวของสมาชิก เพื่อลดค่าใช้จ่ายในครัวเรือน และหากเหลือจากการบริโภค ก็จะได้นำไปจำหน่ายเพื่อเพิ่มรายได้ให้แก่สมาชิก การร่วมกันทำสวนครัวรวม จะประหยัดเวลาของสมาชิกที่จะต้องมาดูแลแปลงสวนครัวด้วย เพราะสามารถจัดแบ่งหน้าที่และเวลาดูแลได้ สมาชิกไม่ต้องเสียเวลามาดูแลทุกวัน

ขั้นตอนที่ 2 การมีส่วนร่วมในการวางแผนดำเนินกิจกรรม

การดำเนินการในขั้นตอนนี้ คณะผู้วิจัยได้เชิญ นางดวงเดือน ประสาร เกษตรประจำตำบลยางชุมน้อย เข้ามาเป็นที่ปรึกษาโครงการ เพื่อให้คำแนะนำและปรึกษาในกรณีที่มีปัญหา และคณะผู้วิจัยได้ร่วมสังเกตการณ์การประชุม เพื่อวางแผนดำเนินกิจกรรมของโครงการนี้ด้วยการวางแผนดำเนินกิจกรรมนี้ดังนี้

สมาชิกกลุ่ม อสพม. ได้ประชุมร่วมกันเพื่อพิจารณาเลือกสถานที่ ที่จะดำเนินการเป็นร่องแรก ซึ่งนายแถว ชาติมนตรี ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 9 และภานัน ตำบลยางชุมน้อย ซึ่งได้เข้าร่วมประชุมด้วย ได้เสนอให้ใช้ที่สาธารณประโยชน์ซึ่งเป็นตรกร้างว่างเปล่าบริเวณใกล้กับศาลปู่ตา

เป็นที่ทำแปลงสวนครัวรวม หลังจากนั้นกลุ่มได้ร่วมกันคิดเลือกพืชที่จะปลูก โดยคำนึงถึงความนิยมของชาวบ้านด้วย เพื่อนำไปจำหน่ายในกรณีที่เหลือจากการบริโภค สำหรับพืชผักที่จะปลูก ได้แก่ ผักบุ้ง ถั่วฝักยาว แตงน้ำฝน ผักกาดและมะละกอแขกดำ ในตอนท้าย กลุ่มได้นัดหมายวางแผนดำเนินการ โดยคิดว่าจะใช้ปรับที่แล้ว ในระยะแรกกลุ่มจะช่วยกันจัดเตรียมพื้นที่และดำเนินการเพาะปลูก

ขั้นตอนที่ 3 การมีส่วนร่วมในการลงทุนและปฏิบัติงาน

คณะผู้วิจัย เป็นผู้ลงทุนออกค่าใช้จ่ายในการดำเนินงานทั้งหมด โดยสมาชิกกลุ่มที่ร่วมกันทำแปลงสวนครัวรวม เป็นผู้วางแผนร่วมแรงดำเนินการ โครงการนี้เริ่มต้นช้ากว่าที่กำหนดไว้ในแผนงาน เนื่องจากรอให้กำหนดติดต่อจ้างรถไถมาปรับพื้นที่หลังจากรอประมาณ 1 เดือน สมาชิกกลุ่มจึงจัดสินใจดำเนินการปรับพื้นที่เอง โดยทุกคนมาช่วยกันทำเป็นเวลา 3 วัน การปรับพื้นที่จึงเสร็จเรียบร้อย หลังจากนั้นจึงเริ่มลงเมล็ดพันธุ์ แล้วแบ่งเวรกันมาดูแล ในระหว่างนั้นมีปัญหาเรื่องควายของชาวบ้านเข้ามาเหยียบย่ำทำลายพืชที่ปลูกไว้ สมาชิกกลุ่มจึงปรึกษาร่วมกันเพื่อแก้ปัญหาโดยในตอนแรก จะปรับเจ้าของควาย 500 บาท แต่ในที่สุดตกลงกันได้ และสมาชิกกลุ่มได้ทำรั้วล้อมรอบแปลงผักเป็นการแก้ปัญหา และในช่วงกลางเดือนกรกฎาคมก็สามารถเก็บผลผลิตได้บางส่วน

ขั้นตอนที่ 4 การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผลงาน

สมาชิกกลุ่ม อสพม. ได้ดูแลแปลงสวนครัว ตั้งแต่เริ่มต้นจนสามารถนำผลผลิตบางส่วนไปจำหน่ายให้กับร้านค้าในหมู่บ้าน และได้ประเมินผลการดำเนินงาน โดยใช้การลงทุน กับ ผลตอบแทนที่ได้รับเป็นเกณฑ์ พบว่ามีรายจ่ายมากกว่ารายได้ ทั้งนี้เนื่องจากการปลูกถั่วได้ผลผลิตต่ำ เพราะเมื่อไถ จากการวิเคราะห์ปัญหาพบว่าสภาพของดินในบริเวณที่ทำแปลงสวนครัวมีความอุดมสมบูรณ์มากเกินไป เนื่องจากพื้นที่ในบริเวณนั้น เคยเป็นที่ที่ชาวบ้านมาทุ่งเป็นประจำ แนวทางแก้ปัญหาคือ คราวต่อไปควรเลือกปลูกพืชชนิดอื่นก่อน และจะเริ่มดำเนินการใหม่อีกครั้ง ในช่วงประมาณเดือนกุมภาพันธ์ 2534

การรายงานผลการปฏิบัติงานของผู้เข้าร่วมโครงการ

นายศุภชัย สืบวงศ์ และนางสาวจิตราอารีย์ นายมนตรี สมาชิกกลุ่ม อสพม. ได้รายงานผลการปฏิบัติงานว่า โครงการนี้มีผู้เข้าร่วมโครงการ จำนวน 10 คน เมื่อได้เริ่มโครงการไประยะหนึ่ง มีผู้เห็นผลงานและสนใจที่จะเข้าร่วมโครงการด้วย แต่สมาชิกส่วนใหญ่เห็นว่า จำนวนคนที่มีอยู่ เหมาะสมกับปริมาณงานที่จะต้องทำอยู่แล้ว จึงตกลงใจไม่รับสมาชิกเพิ่ม กิจกรรมในโครงการนี้ ประกอบด้วย การประชุมวางแผนเพื่อกำหนดสถานที่ดำเนินการ กำหนดชนิดของพืชที่ปลูก และระดมกำลังปรับพื้นที่เป็นเวลา 3 วัน หลังจากนั้นจึงลงพื้นที่พืช ดูแลรักษา และเก็บผลผลิต

ประโยชน์ของโครงการ

โครงการแปลงสวนครัวรวม ของสมาชิกกลุ่ม อสพม. ส่งผลกระทบต่อชุมชนบ้านบอน ดังนี้

1. การรวมกลุ่มกันทำกิจกรรม เป็นพื้นฐานที่สำคัญสำหรับการพัฒนา เพราะการพัฒนาชนบทนั้น ไม่สามารถทำเพียงคนเดียวได้ และในการรวมกลุ่มกันทำแปลงสวนครัวรวมนั้น ชาวบ้านบอนได้ให้ความสนใจมาก เพราะเห็นผลที่เกิดขึ้นอย่างเป็นรูปธรรม ซึ่งถ้าหากโครงการนี้ประสบความสำเร็จ ก็จะเป็นจุดเริ่มต้นของการรวมกลุ่มกันทำกิจกรรมในลักษณะนี้อีก ซึ่งจะส่งผลประโยชน์ต่อชาวบ้านโดยตรง

2. หลังจากที่โครงการนี้เริ่มต้นได้ไม่นานนัก นายบุญเรือง ชาติมนตรี ครูใหญ่ โรงเรียนบ้านบอน ได้เห็นตัวอย่างของแปลงสวนครัว จึงได้เกิดความคิดที่จะดำเนินการจัดทำแปลงสวนครัว โดยจะให้นักเรียนช่วยกันทำ เพื่อนำผลผลิตมาเป็นโครงการอาหารกลางวันให้นักเรียน

การประเมินผลของคณะผู้วิจัย

การร่วมมือกันทำแปลงสวนครัวรวมของสมาชิกกลุ่ม อสพม. นี้เป็นผลมาจากความตระหนักในความสำคัญของการร่วมมือกันทำงาน เพื่อพัฒนาหมู่บ้าน ซึ่งเป็นผลจากการดำเนินการตามโครงการส่งเสริมการพัฒนาครอบครัว โดยได้รับแนวคิดในการพัฒนาจากหมู่บ้านดีเด่น ที่ได้ไปรับฟังการบรรยายสรุป และศึกษาดูงานที่หมู่บ้านกันทรน้อย และนอกจากนี้สมาชิกยังได้รับประสบการณ์จากการจัดกิจกรรมกลุ่ม ในระหว่างการอบรมด้วย

ขั้นการรับรู้และเรียนรู้

สมาชิกกลุ่ม อสพ. ที่รวมกลุ่มกันทำแปลงสวนครัวรวม ได้รับรู้แนวคิดในการร่วมมือกันอย่างจริงจังในการพัฒนา และได้เห็นผลที่เป็นรูปธรรมจากหมู่บ้านตัวอย่างที่พัฒนาแล้ว ผนวกกับการเรียนรู้จากประสบการณ์ร่วมมือกันทำกิจกรรมกลุ่ม ในขั้นตอนของการอบรม ซึ่งสมาชิกได้ฝึกการร่วมมือวางแผนดำเนินการ และปฏิบัติงานร่วมกันสังเกตได้จากการประชุมเพื่อวางแผนในการดำเนินการโครงการนี้ การระดมกำลังปรับพื้นที่ร่วมกัน และการแบ่งหน้าที่รับผิดชอบดูแลแปลงสวนครัว ส่วนการเรียนรู้ของชาวบ้านทั่วไปในหมู่บ้านนั้น ทราบจากหอกระจายข่าว และได้เห็นตัวอย่างที่เป็นรูปธรรม คือแปลงสวนครัวซึ่งเจริญเติบโตอย่างรวดเร็ว

ขั้นการริเริ่มและร่วมแรง

ขั้นตอนนี้ เกิดขึ้นจากการที่สมาชิกกลุ่ม อสพ. ซึ่งได้รวมตัวกันวิเคราะห์ปัญหาในการครองชีพ โดยอาศัยความสามารถและความชำนาญในเรื่องการเพาะปลูกซึ่งมีมาอยู่แต่เดิม ผนวกกับแนวคิดที่ได้เห็นผลจากการร่วมมือกันอย่างจริงจังในการทำงาน จึงเกิดความคิดริเริ่มที่จะปรับปรุงสภาพความเป็นอยู่ โดยการลดรายจ่ายเพื่อเพิ่มรายได้ให้กับตัวเอง และยังสามารถแก้ปัญหาในเรื่องข้อจำกัดของเวลาทำงานของสมาชิกด้วย โดยการร่วมแรงกันทำงาน และแบ่งเวลากันรับผิดชอบงานของกลุ่มอย่างยุติธรรม กิจกรรมนี้ สอดคล้องกับวัฒนธรรมดั้งเดิมของสังคมชนบทไทย นั่นคือการลงแขก ซึ่งปัจจุบันวัฒนธรรมเช่นนี้ในหมู่บ้านนี้ได้เลิกกันไปแล้ว หากบ้านใดต้องการแรงงาน ก็จะจ้างคนในหมู่บ้าน ดังนั้นลักษณะการทำงานร่วมกันในหมู่บ้านจึงมีลักษณะที่ต่างผลัดกันเป็นลูกจ้างและนายจ้าง

แนวคิดที่ได้จากโครงการแปลงสวนครัวรวม

การเพาะปลูกพืชสวนครัว เป็นกิจกรรมที่มีประโยชน์ต่อทุกครัวเรือน แต่ในสภาพความเป็นจริง ในหมู่บ้านนี้แทบจะไม่มีการค้าขายดังกล่าว เนื่องจากสภาพการตั้งบ้านเรือนในหมู่บ้านค่อนข้างแออัด ไม่มีพื้นที่มากนัก หากโครงการนี้ประสบความสำเร็จ เห็นผลประโยชน์ที่เป็นรูปธรรม ก็จะมีส่วนกระตุ้นให้ชาวบ้านคนอื่น ๆ ได้เกิดแนวคิดที่จะร่วมมือกันทำตามอย่าง เนื่องจากไม่มีความพร้อมในด้านต่าง ๆ ที่จะดำเนินการตามลำดับได้ ซึ่งจะเป็นประโยชน์ในการฝึกการทำงานเป็นกลุ่ม การวางแผนงานร่วมกัน และการแบ่งหน้าที่รับผิดชอบในการทำงาน อันจะเป็นจุดเริ่มต้นในการก่อให้เกิดแนวคิดในการพัฒนาด้านอื่น ๆ ต่อไป

โครงการพัฒนาถนนในหมู่บ้าน

หลังจากที่คณะผู้วิจัยได้ดำเนินการขึ้นเตรียมชุมชนเสร็จสิ้น เมื่อวันที่ 29 มีนาคม 2533 ประธาน และสมาชิกกลุ่ม อสพม. หมู่ 9 ได้ริเริ่มและชักชวนประชาชนในหมู่บ้าน เข้ามาร่วมพัฒนาถนนในหมู่บ้าน ซึ่งนับเป็นโครงการพัฒนาโครงการแรก ที่ประชาชนในหมู่บ้านได้ริเริ่มและร่วมมือกันดำเนินการ โดยดำเนินการในช่วงต้นเดือนเมษายน เป็นเวลา 1 สัปดาห์ การพัฒนาถนนนี้ สมาชิกกลุ่ม อสพม. ได้เห็นเป็นความจำเป็นเร่งด่วนที่จะต้องรีบดำเนินการ โดยคณะผู้วิจัยมิได้มีส่วนในการกระตุ้นใด ๆ เป็นความริเริ่มของสมาชิกกลุ่ม อสพม. เอง แนวความคิดนี้เกิดขึ้นจากประสบการณ์ที่ได้ไปทัศนศึกษา ณ บ้านกันทรน้อย อำเภอยะผิง จังหวัดศรีสะเกษ เมื่อวันที่ 27 มีนาคม 2533

หมู่บ้านกันทรน้อย เป็นหมู่บ้านดีเด่นในการพัฒนาทางด้านสาธารณสุข สภาพทั่วไปของหมู่บ้าน มีความสะอาดและเป็นระเบียบเรียบร้อย ทุกบ้าน มีรั้วกันตลอดแนวถนน ไม่มีขยะมูลฝอยปรากฏให้เห็น ทั้งบนถนนและบริเวณบ้าน ลักษณะเด่นของหมู่บ้านที่มีผู้นำที่มีความคิดริเริ่ม เสียสละ อุทิศตนในการทำประโยชน์เพื่อหมู่บ้านอย่างแท้จริง มีความพยายามในการจัดทำโครงการเพื่อแสวงหาเงินทุนจากหน่วยงานต่าง ๆ มาพัฒนาหมู่บ้านอยู่เสมอ ๆ

ผลจากการทัศนศึกษา และรับฟังการบรรยายสรุปจากผู้ใหญ่บ้านกันทรน้อย สมาชิกกลุ่ม อสพม. ได้แสดงความรู้สึก และความคิดเห็นว่า มีความประทับใจในเรื่องความสะอาดและความเป็นระเบียบเรียบร้อยของหมู่บ้านมากที่สุด และเกิดการเรียนรู้ว่า ในการดำเนินการใด ๆ เพื่อพัฒนาหมู่บ้านนั้น ควรจะต้องมีผู้นำที่มีความเสียสละตั้งใจทำงานเพื่อพัฒนาหมู่บ้านอย่างแท้จริง ซึ่งในสภาพปัจจุบัน บ้านบอน ยังขาดผู้นำอย่างแท้จริงอยู่ และได้แสดงปณิธานว่า จะร่วมมือกันพัฒนาหมู่บ้านของตนเอง

หลังจากเสร็จสิ้นการทัศนศึกษา ณ หมู่บ้านกันทรน้อยแล้ว สมาชิกกลุ่ม อสพม. ได้ประชุมร่วมกันที่บริเวณหน้าตึกห้วยแม่จัน เป็นระยะเวลาประมาณ 2 ชั่วโมง เพื่อนำประสบการณ์จากการทัศนศึกษา มาเป็นแนวทางในการพัฒนาและแก้ไขปัญหาของหมู่บ้าน ซึ่งโครงการแรกที่จะดำเนินการคือ การปรับปรุงถนนในหมู่บ้าน โดยได้ดำเนินการตามขั้นตอนดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหา

สมาชิกกลุ่ม อสพม. ได้ประชุมและประเมินผลการไปทัศนศึกษานมูบ้านดีเด่นว่า ทำให้เกิดแนวคิดในการนำประสบการณ์ที่ได้รับไปพัฒนานมูบ้าน โดยสิ่งที่ประทับใจมากที่สุดคือ ความสะอาดของนมูบ้าน ความเป็นระเบียบเรียบร้อย และถนนที่มีรั้วกันตลอดแนว จึงได้คิดที่จะดำเนินการปรับปรุงถนนในนมูบ้าน เป็นอันดับแรก โดยได้วิเคราะห์สภาพปัญหาและแนวทางแก้ไขดังต่อไปนี้

สภาพปัญหาของถนนในนมูบ้าน : ถนนในนมูบ้านบอน เป็นถนนดินราบตัดผ่านไปตามบ้านเรือน มีสภาพคับแคบและคดเคี้ยว พื้นถนนบางตอนเป็นที่เนิน ไม่สม่ำเสมอ ไม่มีทางระบายน้ำ ทำให้น้ำทั้งจากบ้านเรือนซึ่งแออัดอยู่สองข้างถนนไหลลงมาขังในแอ่งหรือที่ลุ่ม ในช่วงฤดูฝน น้ำจะขังเฉอะแฉะ ทำให้การสัญจรไปมาเป็นไปด้วยความยากลำบาก

แนวทางแก้ปัญหา : ปรับปรุงเซาะบริเวณสองข้างถนนเพื่อทำเป็นแนวระบายน้ำ ทำให้น้ำไม่ขังในถนน และกันรั้วบ้านที่อยู่ริมถนนเป็นแนวขอบถนน โดยใช้ไม้ไผ่ ซึ่งเป็นวัสดุที่สามารถหาได้ในนมูบ้าน นำมาผูกกันเป็น 3 ตอน

ขั้นตอนที่ 2 การมีส่วนร่วมในการวางแผนดำเนินกิจกรรม

โครงการพัฒนาดูแลนมูบ้าน สมาชิกกลุ่ม อสพม. มิได้มีการวางแผนดำเนินกิจกรรมไว้อย่างชัดเจน จากการสัมภาษณ์ผู้เข้าร่วมโครงการนี้ ทำให้ทราบว่า ผู้ริเริ่ม คือ นายศูนย์ สิบวงศ์⁹ ประธานกลุ่มฯ และนางสาวจิตราอารีย์ นามมนตรี เลขาธิการกลุ่มฯ ได้ชักชวนสมาชิกกลุ่ม 4 - 5 คน มาริเริ่มดำเนินการ ซึ่งเป็นผลสืบเนื่องจากการประชุมในขั้นตอนที่ 1

ขั้นตอนที่ 3 การมีส่วนร่วมในการลงทุนและปฏิบัติงาน

การปฏิบัติงานในระยะแรก ผู้เข้าร่วมปฏิบัติงานคือ ประธาน และสมาชิกกลุ่ม อสพม. เท่านั้น ที่ออกแรงและปฏิบัติการ ในช่วงระยะเวลาต่อมา ประชาชนทั่วไปในนมูบ้านทราบข่าวโดยบางกลุ่มได้เห็นสมาชิกกลุ่ม อสพม. ปฏิบัติงานด้วยตนเองบางกลุ่ม ทราบข่าวจาก

⁹ปัจจุบัน บ้านบอน ได้แบ่งหมู่การปกครองใหม่ โดยเพิ่มนมูบ้านอีก 1 หมู่ คือ หมู่ที่ 13 นายศูนย์ สิบวงศ์ ได้รับการเลือกตั้งเป็นผู้ใหญ่บ้าน หมู่ 13 และนางสาวจิตราอารีย์ นามมนตรี เป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน

การประชาสัมพันธ์จากหอกระจายข่าว จึงได้เข้ามาร่วมปฏิบัติงานเพิ่มขึ้น ประกอบกับมีนักวิจัยเข้ามาทำโครงการวิจัยตามโครงการน้ำพระทัยจากในหลวงฯ เข้ามาทำการวิจัยในหมู่บ้าน ได้เห็นจากการริเริ่มดำเนินงานของกลุ่ม อสพม. จึงได้เข้าร่วมดำเนินการด้วย ดังนั้น ในขั้นตอนนี้จึงมีสมาชิกกลุ่ม อสพม. ของทั้งสองหมู่บ้าน และประชาชนทั่วไปจำนวนมาก รวมทั้งนักวิจัย ซึ่งอยู่ในพื้นที่ในขณะนั้น ได้ร่วมกันพัฒนาถนนในหมู่บ้าน โดยกันรั้วตามแนวกถนน และขุดเจาะร่องสองข้างถนนเป็นแนวระบายน้ำ

การเข้ามาร่วมโครงการในครั้งนี้ เกิดขึ้นจากการที่ประชาชนได้เห็นกลุ่ม อสพม. ซึ่งนำโดย นายศูนย์ สืบวงศ์ ได้เริ่มออกมาปรับปรุงถนนในหมู่บ้าน จึงทำให้ความสนใจ และเข้ามาร่วมดำเนินการในที่สุด ใช้เวลาประมาณ 1 สัปดาห์ ทำงานวันละ ประมาณ 8 - 9 ชั่วโมง ถนนในหมู่บ้านก็สำเร็จ เรียบร้อยตามแผนที่ได้คิดไว้

ขั้นตอนที่ 4 การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผลงาน

โครงการนี้ มิได้มีการดำเนินการในขั้นตอนนี้

ประโยชน์ของ โครงการ

โครงการพัฒนาปรับปรุงถนนในหมู่บ้าน โดยการกันแนวรั้วตลอดถนน และการขุดเจาะร่องสองข้างถนนเป็นแนวระบายน้ำ ก่อให้เกิดประโยชน์แก่หมู่บ้านบอน ดังนี้

1. การปรับปรุงถนนมิให้น้ำขัง และการกันรั้ว ทำให้เกิดความเป็นระเบียบดูสะอาดตาขึ้น การสัญจรในหมู่บ้านสะดวกขึ้น ประชาชนในหมู่บ้านมองเห็นประโยชน์ที่เกิดขึ้น และได้รับประโยชน์โดยทั่วกัน

2. ประชาชนส่วนใหญ่ พร้อมทั้งจะเข้าร่วมกิจกรรมในการพัฒนาหมู่บ้านของตนแต่ขาดความคิดริเริ่ม และรอให้มีผู้นำเข้าไปดำเนินการก่อน เมื่อเห็นประโยชน์จึงจะเข้าไปร่วม ซึ่งลักษณะเช่นนี้ เป็นลักษณะของประชาชนในชนบททั่ว ๆ ไป

3. โครงการนี้มีจุดเริ่มต้นจาก การที่กลุ่ม อสพม. ซึ่งเป็นองค์กรพัฒนาในหมู่บ้าน ได้เรียนรู้และริเริ่มการพัฒนาเป็นโครงการใหม่ การดำเนินการตามโครงการได้ผลดี เป็นผลให้ความผูกพันของสมาชิกในกลุ่มมีมากขึ้น และกลุ่มมีความมั่นคงมากขึ้น สมาชิกของกลุ่มได้รับความนิยมน และการยอมรับจากประชาชนมากขึ้น

การประเมินผลของคณะผู้วิจัย

การดำเนินการพัฒนาถนนในหมู่บ้าน ของประชาชนในหมู่บ้านบอน หมู่ที่ 9 เป็นผลจากการดำเนินการในกิจกรรมขั้นเตรียมชุมชน ของคณะผู้วิจัยที่ได้นำสมาชิกกลุ่ม อสพม. ไปทัศนศึกษาหมู่บ้านดีเด่น ซึ่งก่อให้เกิดผลดังนี้

ขั้นการรับรู้และเรียนรู้

สมาชิกกลุ่ม อสพม. ได้มีโอกาสเห็นสภาพของหมู่บ้าน ซึ่งเป็นหมู่บ้านดีเด่นทางด้านสาธารณสุข และได้รับฟังคำบรรยายถึงแนวทางในการร่วมมือกันพัฒนาหมู่บ้าน จึงได้เกิดแนวคิดที่จะทำโครงการพัฒนาหมู่บ้านของตนโดยนำแบบอย่างจากตัวอย่างที่ได้เห็นเป็นรูปนามธรรมจากหมู่บ้านดีเด่น ส่วนการรับรู้ของประชาชนทั่วไปในหมู่บ้าน เกิดขึ้นจากการได้เห็นสมาชิกกลุ่ม อสพม. ริเริ่มดำเนินการทำประโยชน์ให้แก่ชุมชน และนอกจากนี้ นายบุญเรือง ชาติมนตรี ครูใหญ่โรงเรียนบ้านบอน ได้ประชาสัมพันธ์ โดยใช้หอกระจายข่าวให้ประชาชนในหมู่บ้านได้รับรู้ถึงกิจกรรมนี้

ขั้นการริเริ่มและร่วมแรง

ขั้นตอนนี้ เกิดขึ้นจากการที่สมาชิกกลุ่ม อสพม. ได้เห็นตัวอย่างในการพัฒนาแล้วจึงเกิดความคิดที่จะพัฒนาหมู่บ้านของตน โดยการวิเคราะห์สภาพปัญหาของหมู่บ้านของตน เปรียบเทียบกับสิ่งที่ได้พบเห็นและเรียนรู้จากการไปทัศนศึกษา นำมาเป็นแนวคิดในการพัฒนาดังนั้น สิ่งที่เกิดขึ้นมากจึงเป็นสิ่งที่ดี ได้เห็นตัวอย่างที่ดีแล้วจึงเกิดความประสงค์ที่จะปรับปรุงหมู่บ้านของตน หลังจากเกิดแนวคิดที่จะพัฒนาหมู่บ้านของตนแล้ว สมาชิกจึงได้ร่วมแรงร่วมกันดำเนินการพัฒนาตามแนวคิดที่ได้ริเริ่ม และกระตุ้นให้ประชาชนทั่วไปในหมู่บ้านเกิดความรู้สึกเห็นประโยชน์ และได้เข้ามาร่วมมือกันทำงานจนเสร็จสิ้น

แนวคิดที่ได้จากโครงการพัฒนาถนนในหมู่บ้าน

ลักษณะทางวัฒนธรรมในการพัฒนาของประชาชน ในหมู่บ้านบอน มีลักษณะเช่นเดียวกับประชาชนชนบททั่ว ๆ ไป คือ ขาดความริเริ่มในการพัฒนา แต่พร้อมที่จะดำเนินการและให้ความร่วมมือ เมื่อได้รับการกระตุ้น เช่น ได้เห็นตัวอย่างจากหมู่บ้านอื่น ก็สามารถที่จะเกิดความริเริ่ม

พัฒนาหมู่บ้านของตนได้ ข้อคิดจากโครงการนี้ คณะผู้วิจัย มีข้อเสนอแนะเพื่อเป็นแนวทางการพัฒนาชนบททั่ว ๆ ไป ดังนี้

1. จากลักษณะทางวัฒนธรรมในการพัฒนา ของประชาชนในชนบทส่วนใหญ่มีข้อจำกัดของศักยภาพที่จะคิดริเริ่มในการพัฒนา แต่สามารถดำเนินการได้เองหากได้รับประสบการณ์ หรือ ได้เห็นตัวอย่างที่เป็นรูปธรรม ในการวิจัยครั้งนี้ มีข้อจำกัดในเรื่องระยะเวลา และงบประมาณ จึงได้นำประชาชนไปทัศนศึกษาเพียงหมู่บ้านเดียวที่เป็นหมู่บ้านดีเด่นทางด้านสาธารณสุข ดังนั้น ความริเริ่มในการพัฒนา จึงถูกจำกัดอยู่เพียงตัวอย่างที่ได้เห็นมาเท่านั้น หากประชาชนในชนบทได้เห็นตัวอย่างในการพัฒนาที่เป็นรูปธรรม หลาย ๆ ด้าน ก็จะเป็นการกระตุ้นให้เกิดความคิดริเริ่มในการพัฒนาได้หลากหลายยิ่งขึ้น ตัวอย่างที่เป็นรูปธรรม จะรับได้ง่าย ดังจะเห็นได้จากการที่กลุ่ม อสพม. ได้ริเริ่มทำโครงการพัฒนาถนนเป็นโครงการแรก

2. โครงการพัฒนานี้ ประชาชนขาดการมีส่วนร่วมในขั้นการวางแผนดำเนินการ ทำให้การดำเนินการไม่ดีเท่าที่ควร ขาดการวางแผนทางด้านเทคนิคในการดำเนินการ กล่าวคือ สภาพถนนในหมู่บ้านบอน เป็นถนนดิน การขุดเจาะร่องถนนจะอยู่ในสภาพดี เมื่อไม่มีฝนตก แต่ปรากฏว่า ในช่วงต้นเดือนพฤษภาคม 2533 มีฝนตกอย่างหนัก ในบริเวณจังหวัดศรีสะเกษ ซึ่งรวมทั้งหมู่บ้านบอนด้วย ทำให้ร่องถนนที่ได้ขุดเจาะไว้เป็นแนวในการระบายน้ำพัง และกลับสู่สภาพเดิม อย่างไรก็ตาม สิ่งที่เกิดขึ้นนี้ เป็นประสบการณ์ที่ประชาชนจะเกิดการเรียนรู้ในการพัฒนาโครงการอื่น ๆ ต่อไป

3. การพัฒนาชนบท จะเกิดขึ้นได้เมื่อมีผู้นำได้ริเริ่มทำเป็นตัวอย่าง ดังนั้นรัฐบาลจึงควรจะได้มีการฝึกอบรมผู้นำในระดับหมู่บ้าน เพื่อให้เป็นแกนนำในการพัฒนา

4. กลุ่ม อสพม. เป็นองค์กรในหมู่บ้าน องค์การหนึ่ง ที่มีศักยภาพพร้อมที่จะรองรับการพัฒนาได้ หากได้มีการส่งเสริม สนับสนุน อบรมให้ความรู้อย่างต่อเนื่อง องค์การดังกล่าวจะเป็นเครื่องมือในการพัฒนาที่มีประสิทธิภาพ

การเปรียบเทียบการดำเนินการในการพัฒนาระหว่างหมู่บ้าน เพื่อศึกษาประสิทธิภาพของ
การดำเนินงานขั้นเตรียมชุมชน

เนื่องจากในช่วงระยะเวลาที่คณะผู้วิจัยได้ไปประเมินผลจากการจัดกิจกรรมขั้น
การเตรียมชุมชนนั้น ในหมู่บ้านโนน หมู่ที่ 5 ซึ่งเป็นหมู่บ้านเปรียบเทียบ มิได้มีโครงการพัฒนา
ใด ๆ ในช่วงระยะเวลาดังกล่าว จึงอาจกล่าวได้ว่า กิจกรรมในการพัฒนาที่เกิดขึ้นที่บ้านบอน
เป็นผลเนื่องมาจากการทดลองใช้โครงการส่งเสริมพัฒนาครบมิติ ซึ่งแสดงให้เห็นแสดงให้เห็น
ว่า โครงการฯ นี้ มีประสิทธิภาพ

บทที่ 4

สรุปผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง "การส่งเสริมการพัฒนาครอบครัว เพื่อสร้างคุณภาพชีวิตของประชาชนในหมู่บ้านด้อยโอกาส" เป็นการวิจัยภาคสนาม มีวัตถุประสงค์เพื่อจัดทำ ทดลองใช้ และประเมินผล โครงการส่งเสริมการพัฒนาครอบครัว เพื่อเพิ่มคุณภาพชีวิตของประชาชน สถานที่ดำเนินการวิจัยตามท่ ส่วนโครงการมหาวิทยาลัย โครงการมหาวิทยาลัยเพื่อพัฒนาภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ตาม โครงการน้ำพระทัยจากในหลวงฯ กำหนดให้คือ บ้านบอน หมู่ที่ 3 และหมู่ที่ 9 ตำบลยางชุมน้อย อำเภอยางชุมน้อย จังหวัดศรีสะเกษ โดยคณะผู้วิจัยได้กำหนดให้ บ้านโนน หมู่ที่ 5 เป็นหมู่บ้าน เปรียบเทียบ ไม่มีการจัดโครงการส่งเสริมการพัฒนาในหมู่บ้านดังกล่าว ระยะเวลาดำเนินการ อยู่ระหว่าง เดือนธันวาคม 2532 - กันยายน 2533

คณะผู้วิจัย ได้ศึกษาทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาตามหลักสังคมศาสตร์ รวม 7 ทฤษฎี คือ ทฤษฎีทางประวัติศาสตร์ ทฤษฎีวิวัฒนาการ ทฤษฎีทางเศรษฐศาสตร์ ทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่ ทางสังคมวิทยา ทฤษฎีทางจิตวิทยา ทฤษฎีการแพร่กระจาย หรือทฤษฎีนวัตกรรม และทฤษฎี สหวิทยาการ ในการศึกษาสภาพทั่วไปและการเปลี่ยนแปลงของสังคมชนบท ประกอบด้วย การศึกษาแนวคิดและหลักการในการพัฒนาสังคมชนบท สรุปเป็นกรอบความคิดในการวิจัยซึ่งมี ขั้นตอนในการดำเนินการที่สำคัญ 4 ขั้นตอน คือ การสำรวจสภาพหมู่บ้าน การจัดทำโครงการ ส่งเสริมการพัฒนาครอบครัว การทดลองใช้โครงการส่งเสริมการพัฒนาครอบครัว และการประเมินผล โครงการส่งเสริมการพัฒนาครอบครัว ซึ่งประกอบด้วย การประเมินเนื้อหาของโครงการฯ และ การประเมินประสิทธิภาพของโครงการฯ การดำเนินงาน ทั้ง 4 ขั้นตอนนี้ มีความเกี่ยวข้อง เชื่อมโยงกัน ผลจากการดำเนินงานในขั้นตอนแรก จะเป็นข้อมูลพื้นฐานสำหรับการดำเนินงาน ในขั้นตอนต่อไป ผลรวมของการดำเนินงานทั้งหมด เป็นการแทรกแซงกระบวนการพัฒนาตาม ธรรมชาติในหมู่บ้าน โดยประชาชนในหมู่บ้านจะรับรู้ถึงการแทรกแซงน้อยที่สุด ประชาชนจะ เกิดการเรียนรู้ พัฒนาจิตลักษณะความเป็นผู้นำ และริเริ่มคิดโครงการพัฒนาของหมู่บ้านด้วยตนเอง มีการร่วมแรงดำเนินการ และประเมินผลโครงการด้วยตนเอง คณะผู้วิจัย เป็นเพียงผู้แนะนำ และอำนวยความสะดวกเท่านั้น ในขั้นตอนการดำเนินการตามโครงการพัฒนาของประชาชนใน หมู่บ้าน

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรในการวิจัยครั้งนี้ เป็นหมู่บ้านชนบทในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งเข้าอยู่ในโครงการมหาวิทยาลัยเพื่อพัฒนาภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ตามโครงการน้ำพระทัยจากในหลวงฯ จำนวน 12 หมู่บ้าน จาก 102 พื้นที่ ใน 17 จังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

กลุ่มตัวอย่างในการวิจัย เป็นหมู่บ้านด้อยโอกาสที่ส่วนโครงการมหาวิทยาลัยฯ เป็นผู้กำหนดจากหมู่บ้านที่อยู่ในโครงการ คือ บ้านบอนหมู่ที่ 9 และคณะผู้วิจัย ได้เลือกหมู่บ้านใกล้เคียง ที่มีขนาดของหมู่บ้าน สภาพเศรษฐกิจ การปกครอง และการพัฒนาใกล้เคียงกัน เข้าร่วมโครงการอีก 1 หมู่บ้าน คือ บ้านบอน หมู่ที่ 3 และได้เลือกบ้านโนน หมู่ที่ 5 เป็นหมู่บ้านเปรียบเทียบ

เครื่องมือและการเก็บรวบรวมข้อมูล

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้ ประกอบด้วย แบบสัมภาษณ์ 2 ชุด แนวทางการสนทนากลุ่ม 1 ชุด และแบบประเมินผลการดำเนินการพัฒนา 1 ชุด แบบสัมภาษณ์ชุดแรก เป็นแบบสัมภาษณ์ชุมชน สัมภาษณ์เกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของหมู่บ้าน โครงสร้างของหมู่บ้าน การจัดระเบียบทางสังคมในหมู่บ้าน ลักษณะอาชีพ เครือข่ายทางสังคม ขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรมที่สำคัญของหมู่บ้าน แบบสัมภาษณ์ชุดที่สอง เป็นแบบสัมภาษณ์ผู้เข้าร่วมโครงการ ประกอบด้วยข้อมูลพื้นฐาน สถานภาพทางเศรษฐกิจ สถานภาพทางสังคม สถานภาพทางการศึกษา และประสบการณ์ในการเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน ส่วนแนวทางการสนทนากลุ่ม เป็นแนวทางในการสนทนาเพื่อประเมินผลการดำเนินงานขั้นเตรียมชุมชน เกี่ยวกับหลักสูตรอบรม การไปทัศนศึกษาหมู่บ้านตัวอย่าง และแนวคิดในการพัฒนาหมู่บ้าน และแบบรายงานผลการปฏิบัติงาน ในการดำเนินการพัฒนา ของผู้เข้าร่วมโครงการหรือสมาชิกกลุ่ม อสม.

วิธีดำเนินการวิจัย

การดำเนินการวิจัยนี้มี 4 ขั้นตอน ซึ่งสอดคล้องกับกรอบความคิดในการวิจัย กล่าวคือ ขั้นตอนแรก คณะผู้วิจัยได้ออกพื้นที่เพื่อสำรวจข้อมูลพื้นฐานของหมู่บ้านระหว่างวันที่ 3 - 5 ธันวาคม 2532 โดยการสำรวจ สัมภาษณ์ระดับลึก และสัมภาษณ์เป็นกลุ่ม ขั้นตอนที่สอง เป็นการ

จัดทำโครงการส่งเสริมการพัฒนาครอบครัวที่มีลักษณะเป็น โครงการที่มุ่งเน้นการพัฒนาคนควบคู่ไปกับ สิ่งแวดล้อม ลักษณะของโครงการประกอบด้วย การอบรมให้ความรู้ในการนำไปพัฒนาความเป็น อยู่ การจัดตั้งองค์กรเพื่อเป็นแกนนำในการพัฒนา และการทัศนศึกษาหมู่บ้านดีเด่น ขั้นตอนที่สาม เป็นการทดลองใช้โครงการส่งเสริมการพัฒนาครอบครัว ซึ่งดำเนินการระหว่างวันที่ 13 - 27 มีนาคม 2533 กิจกรรมในขั้นตอนนี้ ได้แก่ การจัดกิจกรรมกลุ่มสัมพันธ์ การฝึกอบรมให้ความรู้ เรื่อง การเกษตร การตลาด การจัดอาชีพเสริม การสหกรณ์ บริการตรวจสอบสุขภาพโดยการ จัด หน่วยแพทย์เคลื่อนที่ การจัดตั้งองค์กรพัฒนาหมู่บ้าน และการทัศนศึกษาหมู่บ้านดีเด่น ขั้นตอนที่สี่ เป็นการประเมินผลโครงการส่งเสริมการพัฒนาครอบครัว โดยแยกประเมินเป็น 2 ตอน ตอนแรก เป็นการประเมินเนื้อหาของโครงการ โดยมีสมาชิกกลุ่ม อสพม. เป็นผู้ประเมิน โดยคณะผู้วิจัย ใช้วิธีการจัดกลุ่มสนทนา ตอนที่สองเป็นการประเมินประสิทธิภาพของโครงการส่งเสริมการพัฒนา ครอบครัว ซึ่งสมาชิกกลุ่ม อสพม. ได้ดำเนินการระหว่าง เดือนพฤษภาคม - สิงหาคม 2533 โดยประเมินจากจำนวนโครงการที่ดำเนินการในช่วงดังกล่าว และการมีส่วนร่วมในการพัฒนา ซึ่งมีกรอบในการประเมิน 2 ขั้น คือ ขั้นการรับรู้และเรียนรู้ ขั้นการริเริ่มและร่วมแรง ซึ่งเป็น ผลมาจากการเข้าร่วมโครงการส่งเสริมการพัฒนาครอบครัว

ผลการวิจัย

~~สรุปผลการวิจัย~~

ผลการวิจัย แยกเสนอเป็น 4 หัวข้อคือ (1) ผลการสำรวจข้อมูลพื้นฐานของหมู่บ้าน (2) การจัดทำโครงการส่งเสริมการพัฒนาครอบครัว (3) การทดลองใช้โครงการส่งเสริม การพัฒนาครอบครัว (4) การประเมินผลโครงการส่งเสริมการพัฒนาครอบครัว ซึ่งแยกเป็น การประเมินเนื้อหาของโครงการและประเมินประสิทธิภาพของโครงการ และ (5) ผลการ เปรียบเทียบผลการดำเนินการในการพัฒนาระหว่างหมู่บ้านเพื่อศึกษาประสิทธิภาพของโครงการ สรุปผลการพัฒนาทั้ง 5 หัวข้อ มีดังนี้

1. ผลการสำรวจข้อมูลพื้นฐานของหมู่บ้านบอน

1.1 ประวัติความเป็นมาของหมู่บ้าน เป็นชุมชนของกลุ่มชาติพันธุ์ลาว ซึ่งอพยพ มาจากบ้านกระท่อมโนนบัว เมื่อประมาณร้อยปีเศษที่ผ่านมา สาเหตุที่ซื้อบ้านบอนเนื่องจากเดิมใน ครอบหมู่บ้าน มีดินบอนน้อยอยู่เป็นจำนวนมาก

1.2 สภาพทั่วไป บ้านบอน ตั้งอยู่ที่อำเภอขามน้อย จังหวัดศรีสะเกษ ลักษณะการตั้งบ้านเรือนกระจุกตัวหนาแน่นอยู่สองฟากถนน กัษตรารมย์ - ขามน้อย และลึกเข้าไปด้านใน บริเวณที่ตั้งหมู่บ้านเป็นเนินดินสูงจากพื้นที่โดยรอบ มีพื้นที่ประมาณ 100 ไร่เศษ สภาพการตั้งบ้านเรือนค่อนข้างหนาแน่นถึงแออัดในบางบริเวณ ภายในหมู่บ้านมีวัดประจำหมู่บ้าน ชื่อวัดบ้านบอน และมีโรงเรียน 1 แห่ง เปิดสอนตั้งแต่ชั้น ป.1 - 6 ตัวหมู่บ้านห่างจากโรงพยาบาลประมาณ 3 กิโลเมตร ประชาชนมีไฟฟ้าใช้เกือบทุกครัวเรือน มีแหล่งน้ำที่สามารถกักเก็บน้ำได้ตลอดปี

1.3 สภาพสังคมและวัฒนธรรม ชาวบ้านบอนทั้งหมด มีนามสกุลอยู่เพียงไม่กี่นามสกุล และที่พบมากที่สุดคือ "พิมพ์โคตร" และ "ชาติมนตรี" ซึ่งเป็นพวกที่สืบเชื้อสายจากผู้อพยพเมื่อร้อยปีที่ผ่านมา การแต่งงานมักเกิดขึ้นระหว่างหนุ่มสาวในหมู่บ้าน ชาวบ้านในหมู่บ้านปัจจุบันจึงเป็นญาติทางสายเลือดกันเป็นส่วนใหญ่ แบบแผนการแต่งงาน มีทั้งการแต่งงานแบบที่ให้เขยเข้ามาอยู่ในหมู่บ้าน และให้สะใภ้เข้ามาอยู่ในหมู่บ้าน งานประเพณีของชาวบ้านบอน ส่วนใหญ่เป็นงานบุญ การเลี้ยงผี ในแบบแผนของวัฒนธรรมอีสานทั่ว ๆ ไป พิธีกรรมที่ใหญ่โตครึกครื้นที่สุดในรอบปีคืองานบุญบั้งไฟ

1.4 การประกอบอาชีพ ชาวบ้านบอนเกือบทั้งหมดมีอาชีพหลักคือ การทำนา นอกฤดูกาลทำนา มีการทำสวนเป็นอาชีพรอง พืชที่ปลูก ได้แก่ หอม กระเทียม และพริก

1.5 สุขภาพอนามัย ชาวบ้านเมื่อเกิดอาการเจ็บป่วยส่วนมากจะไปซื้อยาชุด ถ้ามีอาการทรุดลงเรื่อย ๆ จึงจะไปหาหมอที่โรงพยาบาล ซึ่งชาวบ้านนิยมที่จะไปโรงพยาบาลที่จังหวัดอุบลราชธานี ส่วนชาวบ้านที่มีฐานะดีก็จะไปหาหมอตามคลินิกเพราะเชื่อว่าจะได้ยาที่มีคุณภาพ และจะทำให้หายเร็วกว่าปกติ แม้จะต้องจ่ายค่ารักษาพยาบาลมากกว่าก็ตาม

1.6 การครองชีพของคนในหมู่บ้าน การดำเนินชีวิตประจำวันมีค่าใช้จ่าย ได้แก่ ค่าอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค การศึกษา การบันเทิง และงานพิธีกรรมต่าง ๆ โดยเฉพาะงานบุญบั้งไฟ โดยสรุปแล้วส่วนใหญ่มีรายจ่ายมากกว่ารายรับ -

2. ผลการจัดทำโครงการส่งเสริมการพัฒนาครอบครัว

2.1 การจัดทำโครงการส่งเสริมการพัฒนาครอบครัว ประกอบด้วย มีกรอบมเพื่อส่งเสริมการพัฒนา โดยให้มีเนื้อหาที่สอดคล้องกับสภาพข้อมูลพื้นฐานของหมู่บ้าน ซึ่งประกอบด้วย การจัดกิจกรรมกลุ่มสัมพันธ์ การให้ความรู้ด้านการพัฒนา การเกษตร สาธารณสุข การจัดตั้งองค์กรเพื่อพัฒนาหมู่บ้าน และการทัศนศึกษาหมู่บ้านดีเด่น

2.2 การอบรมประชาชนเพื่อเป็นแกนนำในการพัฒนา มีผู้เข้าร่วมโครงการจากสองหมู่บ้าน จำนวน 53 คน แยกเป็นชาย 38 คน หญิง 13 คน ส่วนใหญ่จบการศึกษาระดับชั้นประถม 4 ดำเนินการอบรมระหว่างวันที่ 24 - 26 มีนาคม 2533 และได้มีการจัดตั้งองค์กรเพื่อพัฒนาหมู่บ้านชื่อกลุ่ม "อาสาพัฒนาหมู่บ้าน" (อสพม.) ในวันที่ 26 มีนาคม 2533 และเดินทางไปทัศนศึกษาหมู่บ้านตัวอย่างดีเด่น ที่บ้านกันทรอมน้อยในวันที่ 27 มีนาคม 2533 หลังจากนั้น ได้มีการประชุมสรุปสิ่งที่พบเห็นมาเพื่อนำมาเป็นแนวทางในการพัฒนาหมู่บ้าน

3. การประเมินผลการทดลองใช้โครงการส่งเสริมการพัฒนาครบมิติ ใช้วิธีการจัดกลุ่มสนทนา โดยให้ชาวบ้านที่เข้าร่วมโครงการเข้าร่วมสนทนา เพื่อประเมินผลการอบรม และการไปทัศนศึกษา พบว่า เนื้อหาในการอบรมเป็นประโยชน์แต่ในการปฏิบัติจริงอาจทำได้ยากเนื่องจากขาดความรู้พื้นฐานที่ดีพอ ส่วนการไปทัศนศึกษานั้นมีประโยชน์ทำให้เห็นแนวทางในการพัฒนาหมู่บ้านของตน แต่มีปัญหาคือขาดผู้นำที่มีความเสียสละ และข้อเสนอแนะสำหรับการพัฒนาคือต้องพัฒนาคนก่อน

4. การประเมินประสิทธิภาพของโครงการส่งเสริมการพัฒนาครบมิติ ซึ่งประเมินจากโครงการพัฒนาที่สมาชิกกลุ่ม อสพม. ได้จัดดำเนินการในช่วงระหว่างเดือนเมษายน - สิงหาคม 2533 มี 4 โครงการ ซึ่งในการดำเนินงานในแต่ละโครงการ ชาวบ้านจะมีส่วนร่วมในการดำเนินการ 4 ขั้นตอน คือ มีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหา และสาเหตุของปัญหา มีส่วนร่วมในการวางแผนดำเนินการกิจกรรม มีส่วนร่วมในการลงทุนและปฏิบัติงาน มีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผลงาน ซึ่งคณะผู้วิจัยได้ประเมินผลแต่ละโครงการตามกรอบการประเมิน 2 ขั้น คือ ขั้นการรับรู้และเรียนรู้ และขั้นการริเริ่มและร่วมแรง ในแต่ละโครงการดังนี้

4.1 โครงการจัดตั้งกองทุนและเวชกัมภ์ประจำหมู่บ้าน การจัดตั้งกองทุนฯ ได้เคยดำเนินการมาแล้วและประสบความสำเร็จ โครงการนี้จึงมีใช้ของใหม่ ในการประเมินผลขั้นการรับรู้และเรียนรู้พบว่า การดำเนินการนี้มีจุดเริ่มต้นจากการรับรู้ในการอบรม พบว่าการเรียนรู้จากประสบการณ์เดิมที่เคยดำเนินการมาและประสบความสำเร็จ ซึ่งแสดงว่าผู้เข้าร่วมโครงการนี้เกิดการเรียนรู้ในการแก้ปัญหาของตนด้วย ส่วนการริเริ่มและร่วมแรงผู้เข้าร่วมโครงการได้ร่วมมือกันดำเนินการทุกขั้นตอน และร่วมหุ้นสมทบกองทุนด้วย

4.2 โครงการประกวดบ้านสะอาด โครงการนี้ดำเนินการในช่วงเดือนมิถุนายน 2533 ผลการประเมินขั้นการรับรู้และเรียนรู้ พบว่า กิจกรรมของโครงการนี้เกิดขึ้นจาก

ประสบการณ์ที่ได้เห็นตัวอย่างที่ดีจากหมู่บ้านดีเด่น และการเรียนรู้จากการอบรมในด้านสาธารณสุข
 มูลฐาน ผลการประเมินขั้นการริเริ่มและร่วมแรง พบว่า โครงการนี้เกิดขึ้นจากความคิดริเริ่มของ
 ชาวบ้าน และเข้าร่วมดำเนินการในโครงการ

4.3 โครงการแปลงสวนครัวรวม โครงการนี้เป็นผลมาจากความตระหนักใน
 ความสำคัญของการร่วมมือกันทำงาน โดยได้เริ่มดำเนินการในช่วงกลางเดือนมิถุนายน 2533
 ผลการประเมินขั้นการรับรู้และเรียนรู้ พบว่า ชาวบ้านได้เห็นผลที่เป็นรูปธรรมจากหมู่บ้านตัว
 อย่างที่พัฒนาแล้ว ผนวกกับการเรียนรู้จากประสบการณ์ร่วมมือกันทำกิจกรรมกลุ่มจากการอบรม
 ผลการประเมินขั้นการริเริ่มและร่วมแรง พบว่า ชาวบ้านเกิดความริเริ่มในการเพิ่มรายได้โดย
 การลดรายจ่ายค่าอาหาร และร่วมแรงกันทำงานและแบ่งเวลารับผิดชอบงานของกลุ่มอย่าง
 ยุติธรรม

4.4 โครงการพัฒนาถนนในหมู่บ้าน โครงการนี้เป็นผลมาจากการไปทัศนศึกษา
 หมู่บ้านดีเด่น ดำเนินการในช่วงปลายเดือนมีนาคม 2533 ผลการประเมินขั้นการรับรู้และ
 เรียนรู้ พบว่าชาวบ้านได้รับรู้การพัฒนาโดยได้เห็นสมาชิกผู้เข้าร่วมโครงการมาดำเนินการเป็น
 แบบอย่างในการทำประโยชน์แก่ชุมชน จึงได้เข้ามาร่วมมือกันทำงานเป็นจำนวนมาก การเรียนรู้
 เกิดขึ้นจากการรับฟังการบรรยายถึงแนวทางในการร่วมมือกันพัฒนา การประเมินผลขั้นการริเริ่ม
 และร่วมแรง พบว่า ความริเริ่มในการดำเนินการเกิดขึ้นจากการได้เห็นตัวอย่างจากการไป
 ทัศนศึกษา และได้ร่วมแรงในการดำเนินการ จนสำเร็จตามที่ได้ตั้งใจไว้

5. ผลการเปรียบเทียบการดำเนินการในการพัฒนาระหว่างหมู่บ้านเพื่อศึกษา
 ประสิทธิภาพของการดำเนินงานขั้นเตรียมชุมชน พบว่า ในหมู่บ้านเปรียบเทียบได้มีโครงการพัฒนา
 ใด ๆ ในช่วงระยะเวลาที่คณะผู้วิจัย ได้ไปติดตามและประเมินผลการจัดกิจกรรมขั้นเตรียมชุมชน
 ซึ่งแสดงว่า กิจกรรมการดำเนินงานขั้นเตรียมชุมชนโดยการจัดอบรมแกนนำเพื่อเป็นองค์กรใน
 การพัฒนามีประสิทธิภาพ

อภิปรายผลการวิจัย

จากผลการวิจัยที่กล่าวมาข้างต้น คณะผู้วิจัยพบว่า มีประเด็นที่น่าสนใจจึงขอนำมา
 อภิปรายดังนี้

1. โครงการส่งเสริมการพัฒนาครอบครัว ซึ่งเป็นโครงการที่ดำเนินการเพื่อเตรียมชุมชน
 โดยจัดตั้งองค์กรที่เป็นแกนในการพัฒนา มีส่วนกระตุ้นให้เกิดโครงการพัฒนาและประชาชนมี

ศักยภาพที่จะดำเนินการพัฒนาหมู่บ้านของตนเอง แนวคิดนี้สอดคล้องกับแนวคิดของ โรเจอร์ นกฤษฎินวัตกรรม ที่เสนอไว้ว่า นวัตกรรมที่จะเป็นที่ยอมรับได้ต้องให้ประโยชน์มากกว่าของเดิม และมีลักษณะสอดคล้องกับนวัตกรรมเดิมของสังคมนั้น กระบวนการยอมรับนวัตกรรมต้องอาศัย สื่อสารเป็นปัจจัยสำคัญ ซึ่งในการวิจัยนี้ใช้กิจกรรมชั้นเตรียมชุมชนที่พัฒนาบนพื้นฐานข้อมูล การสำรวจสภาพชุมชน เป็นเครื่องมือในการสื่อสารกับประชาชน และเมื่อประชาชนยอมรับแล้ว ก็สามารถที่จะดำเนินการดัดแปลงให้เหมาะสมกับสภาพของชุมชนได้

2. ประชาชนมีความรู้สึกตระหนักถึงปัญหาของหมู่บ้านและสามารถที่จะร่วมมือกันพัฒนาชุมชนของตน หากมีผู้นำที่เข้มแข็งและเสียสละ ดังจะเห็นได้จากโครงการพัฒนาดนในหมู่บ้าน ที่เริ่มจากการที่มีชาวบ้านเพียง 4 - 5 คน มาดำเนินการปรับปรุงถนนโดยทำงานกันอย่างจริงจัง ทำให้ชาวบ้านส่วนใหญ่ได้เห็นความเสียสละของคนกลุ่มนี้ และตระหนักถึงประโยชน์ที่จะเกิดขึ้น จึงได้เข้าร่วมโครงการกันเป็นจำนวนมาก ผลที่เกิดขึ้นนี้ สอดคล้องกับทฤษฎีการพัฒนาตามหลัก สังคมศาสตร์ ที่ให้ความสำคัญต่อการพัฒนาความเป็นผู้นำซึ่งจะมีส่วนสำคัญยิ่งต่อการพัฒนาชุมชน

3. ผลจากการดำเนินการในการวิจัยนี้ ปรากฏว่ามีสมาชิกที่เข้าร่วมโครงการ ได้รับคัดเลือกให้เป็นผู้นำในชุมชน คือเป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน และเป็นผู้ใหญ่บ้าน จำนวน 2 คน แสดงให้เห็นว่าโครงการนี้มีส่วนในการพัฒนาลักษณะความเป็นผู้นำได้

4. เครือข่ายการเรียนรู้ของคนในชนบท สามารถเกิดขึ้นได้โดยการถ่ายทอดความรู้ระหว่างหมู่บ้าน เมื่อชาวบ้านได้ไปศึกษาดูงาน และแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับชาวบ้านในหมู่บ้านอื่น เห็นได้ชัดจากผลการวิจัยที่พบว่า โครงการพัฒนาหลายโครงการ เกิดขึ้นจากการได้เห็นตัวอย่างที่ดีจากหมู่บ้านอื่น และได้นำมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาหมู่บ้านของตน ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ อคิน รพีพัฒน์¹ ที่กล่าวถึงเครือข่ายการเรียนรู้ : กรณีของภาคอีสาน ว่าชาวบ้านสามารถเรียนรู้ระหว่างกันสองลักษณะคือ การให้ชาวบ้านจากที่ต่าง ๆ ได้มาแสดงให้เห็นว่าที่ ไหนมีอะไรที่เป็นความสำเร็จของการพัฒนาหมู่บ้านของเขา โดยการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกัน และการพาชาวบ้านจากหมู่บ้านหนึ่ง ไปดูงานหมู่บ้านอื่น ๆ ซึ่งเมื่อกับมาก็สามารถที่จะทำได้

¹อคิน รพีพัฒน์. "เครือข่ายการเรียนรู้ : กรณีของภาคอีสาน," วารสารการศึกษา แห่งชาติ. 2533. หน้า 48.

และสอดคล้องกับการศึกษาของ สมทรง รัชค์เฒ่า² ที่พบว่าชาวบ้านสามารถถ่ายทอดความรู้กันเองระหว่างหมู่บ้านได้

5. ความเป็นอยู่ของคนในภาคอีสาน ชอบอยู่ตามสบาย โครงการประกวดบ้านสะอาด จะช่วยส่งเสริมสุขนิสัย อันจะส่งผลต่อสภาพความเป็นอยู่ที่ดีในชีวิตประจำวัน

6. ผลที่เกิดขึ้นจากการวิจัยนี้ เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจากการดำเนินงานในระยะเวลาสั้น ๆ ลักษณะของโครงการที่เกิดขึ้นส่วนใหญ่เป็นโครงการในระยะสั้น ๆ เป็นเพราะชาวบ้านไม่ค่อยมีเวลาทำกิจกรรมอื่น ๆ เพราะชาวบ้านในหมู่บ้านทั้งสองนี้ต้องทำมาหากินตลอดทั้งปี อย่างไรก็ตาม ผลการวิจัยนี้เป็นเครื่องยืนยันว่า ชาวบ้านสามารถที่จะดำเนินการพัฒนาหมู่บ้านของตนได้

หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชนบท จึงควรมีบทบาทที่จะเข้าไปกระตุ้นให้เกิดการพัฒนาตนเองในหมู่บ้าน และมีหน้าที่เป็นพี่เลี้ยงคอยอำนวยความสะดวกในระยะแรก ๆ และถอนตัวออกมา เมื่อชาวบ้านมีความสามารถที่จะดำเนินการได้โดยลำพัง โครงการพัฒนาใด ๆ ควรมีจุดเริ่มต้นจากความต้องการของชุมชนอย่างแท้จริง

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะสำหรับการพัฒนา

จากผลการวิจัยที่ได้เสนอมานั้น คณะผู้วิจัย ได้ข้อเสนอแนะสำหรับการพัฒนาดังต่อไปนี้

1.1 การเตรียมชุมชน โดยการจัดโครงการส่งเสริมการพัฒนาครบมิติมีประโยชน์สามารถกระตุ้นให้เกิดการพัฒนาได้ แต่ในการจัดทำโครงการครั้งต่อไปควรเน้นในด้านการปฏิบัติให้มากขึ้น รวมทั้งการจัดทัศนศึกษา ให้เห็นลักษณะของหมู่บ้านที่ดีเด่นหลาย ๆ ลักษณะ เพื่อให้ชาวบ้านได้เห็นตัวอย่างที่ดี อันจะเป็นแนวทางกระตุ้นให้เกิดการพัฒนาหมู่บ้านของตน

1.2 นักพัฒนาควรเข้าไปจัดทำโครงการส่งเสริมการพัฒนาครบมิติ เพื่อเตรียมชุมชนได้ แต่เมื่อชาวบ้านได้ริเริ่มจัดทำโครงการพัฒนา นักพัฒนาควรทยอยออกมาเป็นผู้อำนวยความสะดวก ชี้แนะ เพื่อให้ชาวบ้านได้ดำเนินการพัฒนาหมู่บ้านของตนเองอย่างสอดคล้องกับความต้องการของหมู่บ้าน และสามารถดำเนินการได้เองเมื่อนักพัฒนาได้ถอนตัวออกมาจากหมู่บ้านแล้ว

1.3 โครงการพัฒนาที่ชาวบ้านคิดขึ้น ได้รูปแบบจากการที่ชาวบ้านได้ไปเห็นจากการทัศนศึกษา ซึ่งเป็นไปตามทฤษฎีการพัฒนา เพราะชาวบ้านไม่รู้นวัตกรรม ดังนั้น โครงการมหาวิทยาลัยเพื่อพัฒนาภาคตะวันออกเฉียงเหนือ หรือโครงการของกรมพัฒนาชุมชน ควรเน้นในด้านการส่งเสริม เผยแพร่นวัตกรรม และการจัดประสบการณ์ให้ชาวบ้านได้เห็นตัวอย่างโครงการพัฒนาที่ดี

1.4 ในการพัฒนาชนบท ความมุ่งเน้นที่การพัฒนาคน โดยเฉพาะการพัฒนาคุณลักษณะความเป็นผู้นำ ซึ่งมีความสำคัญมากต่อการพัฒนา เพราะผู้นำมีส่วนสำคัญยิ่งที่จะผลักดันให้เกิดการพัฒนาหมู่บ้าน

1.5 การพัฒนาครบมิติ เป็นการพัฒนามองไปทุกด้านพร้อมกัน ทำให้เกิดดุลยภาพ ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญ นักพัฒนาต้องมอบให้ครบทุกด้าน ดังนั้น ในการพัฒนาทุกฝ่ายควรต้องทำงานร่วมกันเพื่อพัฒนาหลาย ๆ ด้าน พร้อม ๆ กัน

1.6 ผลการวิจัยครั้งนี้ยืนยันว่า การพัฒนาคนและสิ่งแวดล้อมต้องดำเนินการควบคู่กันไป การพัฒนาที่เน้นทางวัตถุอย่างเดียวไม่พอ ต้องพัฒนาคนและจิตใจควบคู่กันไปด้วย

2. ข้อเสนอแนะทางวิชาการ

2.1 ในการพัฒนา ทฤษฎีสหวิทยาการมีความเหมาะสมต่อการพัฒนาในสังคมไทยมากที่สุด จึงเป็นเครื่องยืนยันว่า หากจะให้ผู้เรียนมีความเข้าใจสภาพชุมชนควรจัดการเรียนการสอนเป็นแบบสหวิทยาการ ไม่ว่าจะเป็นการศึกษาระดับใด

2.2 งานวิจัยนี้มีข้อจำกัดในการเลือกพื้นที่ ถ้ามีการทำวิจัยในพื้นที่ที่ได้เลือกโดยการสุ่ม โดยมีกลุ่มควบคุมที่มีลักษณะเปรียบเทียบกันได้ ผลการวิจัยที่ได้จะเป็นประโยชน์ต่อวงวิชาการมากกว่านี้

2.3 การวิจัยนี้ ใช้เทคนิควิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลหลายแบบ ได้แก่ การสังเกต การสำรวจ การสัมภาษณ์เป็นกลุ่ม และการสัมภาษณ์ระดับลึก การจัดกิจกรรมกลุ่มสนทนา ซึ่งเป็นการผสมผสานวิธีการต่าง ๆ ทำให้ได้ข้อมูลละเอียดเป็นแนวคิดที่จะนำไปใช้ได้ว่า การที่จะลงไปทำวิจัยในชนบท ควรต้องรู้เทคนิคการวิจัยหลาย ๆ ด้าน ซึ่งต้องอาศัยบุคลากรของมหาวิทยาลัยหรือมีการร่วมกันทำงานเป็นทีม

บรรณานุกรม

นภาพร ะหวานนท์. "การศึกษาความคิดและทัศนะของคนจากการจัดกลุ่มสนทนา,"
เอกสารประกอบการประชุมปฏิบัติการ : วิธีการรวบรวมข้อมูล. หน้า 1 - 17.
บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2534.

✶ บัณฑิต แก้วส่อง. รูปแบบทางสังคม - จิตวิทยา สำหรับอธิบายการมีส่วนร่วมของประชาชน
ในกระบวนการพัฒนา. ปริญญาโท กศ.ด. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัย
ศรีนครินทรวิโรฒ 2531. อัดสำเนา.

ไพรัตน์ เสงี่ยมรัตน์. การบริหารงานพัฒนาชุมชน. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2524.

สมทรง รักษ์เฒ่า. "การถ่ายทอดความรู้ระหว่างหมู่บ้าน," วารสารการศึกษาแห่งชาติ.
กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี,
2533.

✶ สนิท สมัครการ. วิธีการศึกษาสังคมมนุษย์กับตัวแบบสำหรับศึกษาสังคมไทย. กรุงเทพฯ :
ไทยวัฒนาพานิช, 2518.

✶ สัตยา สัตยาวิวัฒน์. การพัฒนาชุมชน. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2526.

✶ อคิน รพีพัฒน์. "เครือข่ายการเรียนรู้ : กรณีของภาคอีสาน," วารสารการศึกษาแห่งชาติ.
หน้า 47 - 51. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ
สำนักนายกรัฐมนตรี, 2533.

Ayal, E.B. "Value Systems and Economic Development in Japan and
Thailand," Journal of Social Issues. Vol. 19. No. 1
p. 35 - 51. 1963.

Embree, John F. Loosely Structured Social System : Thailand in
Comparative Perspective. Yale University Cultural Report
No. 171968.

Jacobs, Nornan. Modernization Without Development : Thailand as on
Asian Case Study. Praeger, New York : 1971.

Phillips, Herbert P. Thai Peasant Personality. Berkley,
University of California Press, 1965.

Rogers, Everett M. Diffusion of Innovation. New York : Free Press, 1983.

Sanith. Primate Society : A Paradoxical Model on Financial Administration. Nida : 1959. mimeograph.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

1. โครงการปฏิบัติงานการอบรมเพื่อเตรียมแกนนำในการพัฒนาชุมชน
2. แบบสอบถามผู้เข้ารับการอบรม
3. แบบสอบถามสำหรับชุมชน
4. แนวทางการสนทนากลุ่ม
5. แบบรายงานผลการปฏิบัติงานโครงการพัฒนา

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร

กำหนดการปฏิบัติงานในโครงการวิจัย

เรื่อง "การส่งเสริมการพัฒนากระบิตเพื่อเพิ่มพูนคุณภาพชีวิตของประชาชนในหมู่บ้านด้อยโอกาส

ณ ศาลาวัดบ้านบอน ต.บ้านบอน อ. ยางชุมน้อย จ.ศรีสะเกษ

วัน เดือน ปี	กิจกรรม	หมายเหตุ
24 มีนาคม 2533	1. ดำเนินการขั้นเตรียมชุมชน อบรมผู้เข้าร่วมโครงการ จากบ้านบอน หมู่ 3 จำนวน 25 คน หมู่ 9 จำนวน 25 คน รวม 50 คน ระหว่างวันที่ 24 - 27 มีนาคม 2533 ตามกำหนดดังนี้ 8.00 น. สัมภาษณ์ผู้เข้าร่วมโครงการ 12.00 น. อาหารกลางวัน 13.00 น. เริ่มการอบรม - การจัดกิจกรรมกลุ่ม เพื่อพัฒนา คุณลักษณะในด้านความมีน้ำใจ ความสามัคคี การร่วมแรง - แนวทางการพัฒนาหมู่บ้าน 15.00 น. กิจกรรมกลุ่มสัมพันธ์ 19.00 น. ฉายภาพยนตร์	นัดพร้อมกันที่ศาลาวัด บ้านบอน เสริมความรู้ด้านอนามัย และสาธารณสุขให้แก่คน ในชุมชน

วัน เดือน ปี	กิจกรรม	หมายเหตุ
25 มีนาคม 2533	9.00 น. บริการหน่วยแพทย์เคลื่อนที่ตรวจ รักษาโรค (ได้รับความอนุเคราะห์ จากโรงพยาบาลยางชุมน้อย)	บริการให้กับประชาชนทั่วไป
	13.00 น. อบรมสาธารณสุขุมูลฐาน	
26 มีนาคม 2533	9.00 น. อบรมเรื่องการเกษตร - การปรับปรุงคุณภาพดิน - การใช้ปุ๋ย/การจัดทำปุ๋ยหมัก - การเพาะปลูกเห็ดฟางกองเตี้ย 12.00 น. พักรับประทานอาหารกลางวัน 13.00 น. อบรมเรื่องการผลิตพืช - การตลาด/การจัดระบบสหกรณ์ 17.00 น. อาหารเย็น	
26 มีนาคม 2533	2. <u>เตรียมการพัฒนา</u> 18.00 น. ประชุมจัดตั้งองค์กรเพื่อพัฒนาชุมชน	
27 มีนาคม 2533	8.00 น. นำผู้เข้าอบรมไปทัศนศึกษาหมู่บ้าน ดีเด่น ประเมินผลโครงการ ระยะที่ 1	

วัน เดือน ปี	กิจกรรม	หมายเหตุ
29 มีนาคม 2533	จัดกิจกรรมกลุ่มสนทนา 8.30 - 10.00 น. กลุ่มที่ 1 10.30 - 12.00 น. กลุ่มที่ 2 13.00 - 14.30 น. กลุ่มที่ 3 15.00 - 16.30 น. กลุ่มที่ 4	ผู้เข้าอบรมแยกแบ่งเป็น หมู่บ้านละ 2 กลุ่ม ๆ ละ ประมาณ 12 - 13 คน
16-30 เมษายน 2533.	วางแผนการพัฒนาหมู่บ้าน กำหนดเป้าหมาย การพัฒนาและดำเนินการพัฒนาตาม โครงการที่กำหนดประเมินผลโครงการ ระยะที่ 2	ผู้เข้าอบรมเป็นแกนนำใน การพัฒนาโดยระดมกำลัง และประชาชน ในหมู่บ้าน และในหมู่บ้าน โดยมีคณะ ผู้วิจัยร่วมสนับสนุน

แบบสอบถามผู้เข้ารับการอบรม

.....

ชื่อผู้ให้สัมภาษณ์.....บ้านเลขที่.....คัมภีร์.....

สถานะในครอบครัวเป็น ☐ หัวหน้า ☐ สมาชิก ☐ อื่น ๆ (ระบุ).....

1. ข้อมูลพื้นฐาน

1.1 เพศ ☐ ชาย ☐ หญิง

1.2 อายุ.....ปี

1.3 เชื้อชาติ.....

1.4 จำนวนสมาชิกในครอบครัว

รายชื่อผู้อาศัยในครัวเรือน	ความสัมพันธ์	เพศ	อายุ	การประกอบอาชีพ		
				ทำงานกับครอบครัว	อื่น ๆ	ไม่ได้ทำงาน
(1).....						
(2).....						
(3).....						
(4).....						
(5).....						
(6).....						
(7).....						
(8).....						
(9).....						

2. สถานภาพทางเศรษฐกิจ

2.1 แหล่งรายได้

อาชีพ (ระบุรายละเอียดประเภทของงาน)	ผลผลิต ต่อไร่
(1) เพาะปลูก ข้าวเจ้า/พันธุ์..... ข้าวเหนียว/พันธุ์..... หอม (ช่วงเวลาที่ปลูก)..... กระเทียม (ช่วงเวลาที่ปลูก)..... พริก (ช่วงเวลาที่ปลูก)..... พืชอื่น ๆ (ระบุ)..... (2) เลี้ยงสัตว์ (ระบุ)..... (3) งานช่างฝีมือ (ระบุ)..... (4) เกือบของขาย (ระบุ)..... (5) รับจ้างด้านเกษตรกรรม (ระบุ)..... (6) รับจ้างด้านอื่น ๆ (ระบุ)..... (7) ทำธุรกิจของตนเอง (ร้านค้า/บริการ)..... (8) อื่น ๆ (ระบุ).....	

เมื่อเสร็จแล้วให้ถามว่าอาชีพใดเป็นแหล่งรายได้หลัก และภาาเครื่องหมาย
หน้าข้อนั้น

2.2 เครื่องมือทำการเกษตร

- ☐ มีวัวควายไว้ใช้งานของตนเอง
- ☐ มีรถไถหรือควายเหล็ก
- ☐ ไม่มีวัวควายของตนเอง/ต้องเช่าเสียค่าเช่าปีละ.....บาท
- ☐ อื่น ๆ (ระบุ).....

2.3 ขนาดที่ดินถือครอง

- ☐ เป็นเจ้าของ ☐ ซื้อ
- ☐ ได้รับตกทอด
- ☐ เช่าจากผู้อื่น

2.4 เงินออม ขณะนี้มีเงินสะสมไว้ (มากกว่า 5,000) หรือไม่

- ☐ มี ☐ ไม่มี

ตารางการใช้เงินของครอบครัว

เดือน	ลักษณะการใช้ (เช่นซื้อวัสดุการเกษตร)
.....	
.....	
.....	
.....	
.....	

2.5 ภาวะหนี้สิน

- ☐ ไม่มีหนี้สิน
- ☐ มีหนี้สิน แหล่งเงินกู้ จำนวน
- (1) จำนวน.....บาท
- (2) จำนวน.....บาท
- (3) จำนวน.....บาท

2.6 ที่อยู่อาศัย

2.6.1 บ้านที่อยู่อาศัยขณะนี้

- ☐ ของตัวเอง ☐ พ่อแม่ของภรรยาหรือสามี
- ☐ บ้านเช่า ☐ อื่น ๆ (ระบุ).....

2.6.2 ฝาบ้านทำด้วยวัสดุอะไร

☐ บุน อีฐ	☐ ครึ่งบุน (อีฐ) ครึ่ง ไม้
☐ ไม้	☐ ไม้ไผ่
☐ พาง/หญ้า/ใบไม้	☐ อื่น ๆ (ระบุ).....

2.6.3 วัสดุที่ใช้ทำหลังคาบ้าน

☐ กระเบื้อง	☐ สังกะสี
☐ แผก/ใบไม้/ใบหญ้า	☐ อื่น ๆ (ระบุ).....

2.6.4 บ้านมีไฟฟ้าหรือไม่

☐ มี	☐ ไม่มี

2.6.5 บ้านมีส้วมชนิดใด

☐ ส้วมซึม	☐ ส้วมหลุม
☐ ไม่มีส้วม	

2.7 ฐานะโดยสรุปแล้วท่านมีฐานะ

☐ ดี/มั่งคั่ง	☐ ปานกลาง/พอกินพอใช้
☐ ยากจน/ไม่พอกิน ไม่พอใช้	

2.8 ตามปกติท่านเคยออกไปทำงานนอกหมู่บ้านหรือไม่

☐ ไม่เคย	☐ เคย ที่ (ระบุ)

งานที่ทำ (ถ้าทำงานนอกหมู่บ้านเป็นฤดูกาล) (ให้ระบุ).....

3. สถานภาพทางสังคม

3.1 ท่านเกิดในหมู่บ้านนี้ใช่หรือไม่

☐ ใช่	
☐ ไม่ใช่/ระยะเวลาที่อาศัยอยู่ในบ้าน.....ปี	

3.2 สถานภาพการสมรส

☐ โสด	☐ ม้าย/หย่า
☐ แต่งงาน/มีบุตร.....คน	

3.3 ผู้อาวุโสที่สุดในครอบครัวคือ

อายุ.....ปี มีความสัมพันธ์เป็น.....

3.4 สถานภาพทางสังคมในหมู่บ้าน

- ☐ เป็นสมาชิกของหมู่บ้าน
- ☐ เป็นผู้นำกลุ่มสนใจ
- ☐ เป็นกรรมการหมู่บ้าน

4. สถานภาพทางการศึกษา

4.1 จบการศึกษาระดับชั้น.....เมื่อปี.....

สถานศึกษา ☐ โรงเรียนในหมู่บ้าน☐ ศึกษานอกระบบ ที่.....☐ อื่น ๆ /ระบุ.....

4.2 ความสามารถในการอ่าน/เขียน

☐ อ่านออก ☐ ไม่สามารถอ่านหนังสือได้☐ เขียนได้ ☐ ไม่สามารถเขียนได้

4.3 การบวช

☐ ไม่เคยบวช☐ เคยบวช ☐ เณร.....พรรษา☐ พระ.....พรรษา☐ สถานที่บวช ☐ วัดในหมู่บ้าน☐ อื่นๆ / ระบุ.....

5. การเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน

ท่านเคยเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ เหล่านี้หรือไม่

5.1 การฝึกอบรม

(1) ด้านอาชีพต่าง ๆ (เช่น เกษตร จักสาน ไฟฟ้า ฯลฯ)

☐ ไม่เคย☐ เคย (ระบุจำนวนครั้ง/ระยะเวลา/สถานที่)

(2) ด้านการศึกษา (เช่น การศึกษาเบ็ดเสร็จ การรู้หนังสือ การจัดกลุ่มสนใจ

☐ ไม่เคย

☐ เคย (ระบุจำนวนครั้ง/ระยะเวลา/สถานที่)

(3) ด้านคุณธรรม/จริยธรรม

☐ ไม่เคย

☐ เคย (ระบุจำนวนครั้ง/ระยะเวลา/สถานที่)

(4) ด้านความมั่นคงของชาติ

☐ ไม่เคย

☐ เคย (ระบุจำนวนครั้ง/ระยะเวลา/สถานที่)

(5) ด้านสุขภาพอนามัย (เช่น การอบรมแม่บ้าน เลี้ยงดูเด็ก อนามัยแม่และเด็ก ฯลฯ)

☐ ไม่เคย

☐ เคย (ระบุจำนวนครั้ง/ระยะเวลา/สถานที่)

5.2 การเป็นผู้นำกลุ่มต่าง ๆ ของหมู่บ้าน หรือเป็นสมาชิกกลุ่มสนใจ

☐ เป็นหัวหน้าคุ้ม/กรรมการหมู่บ้าน

☐ เป็นกรรมการเยาวชนของหมู่บ้าน

☐ เข้าร่วมกลุ่มสนใจ (ระบุชื่อกลุ่ม.....)

☐ สถานภาพในกลุ่ม ☐ เป็นสมาชิก

☐ เป็นผู้นำกลุ่ม (ระบุตำแหน่ง).....

.....

แบบสอบถามสำหรับชุมชน

ผู้ให้สัมภาษณ์.....

ชื่อ - นามสกุล

ตำแหน่ง

อาษ

จำนวนปีที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้าน

[illegible]

1. ความเป็นมาของหมู่บ้าน

1.1 จุดเริ่มต้นของหมู่บ้าน เป็นชุมชนดั้งเดิม หรืออพยพมาจากไหน
จำนวนครัวในระยะแรกตั้งหมู่บ้าน

[illegible]

1.2 ตำนานความเชื่อต่าง ๆ เกี่ยวกับชื่อหมู่บ้าน ความเป็นมาของหมู่บ้าน

.....

.....

.....

.....

.....

.....

1.3 ลักษณะการตั้งบ้านเรือน/การแบ่งแปลงบ้าน

.....

.....

.....

.....

.....

.....

1.4 การแบ่งเขตการปกครอง/ที่ทำการคุ้ม

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

2. สภาพทั่วไปของหมู่บ้าน

2.1 การตั้งถิ่นฐาน

รวมกันเป็นกลุ่ม

กระจัดกระจาย

บางส่วนเป็นกลุ่ม บางส่วนกระจ่าย

เรียงรายตามแนวถนน

2.2 จำนวนประชากร.....คน

2.3 การคมนาคม

(1) การติดต่อกับจังหวัด

ก. ระยะทางจากหมู่บ้าน ไปตัวจังหวัด.....กม

ข. วิธีการเดินทาง ไปตัวจังหวัด (ระบุ).....

ค. ระยะเวลาที่ใช้เดินทาง ไปตัวจังหวัด.....นาท

(3) ประเภทของถนนสายหลักในหมู่บ้าน.....

2.4 สาธารณูปโภคในหมู่บ้าน

(1) ไฟฟ้า

ก. จำนวนครัวเรือนที่มีไฟฟ้าใช้ เปอร์เซ็นต์

8. มีไฟฟ้าใช้มานาน.....ปี

(2) น้ำประปา

ก. ในหมู่บ้านนี้มีน้ำประปาหรือไม่.....

ข. มีบ้านที่มีน้ำประปาประมาณ%

(3) การชลประทาน

ก. ในหมู่บ้านมีพื้นที่การชลประทานหรือไม่.....

ข. มีพื้นที่การชลประทาน%

ค. มีครอบครัวที่มีพื้นที่การชลประทาน.....%

ง. ระยะเวลาที่เริ่มมีชลประทาน.....ปี

2.5 อาชีพ

(1) อาชีพหลักของหมู่บ้านที่มีมากเป็นอันดับ 1.....

(2) อาชีพหลักของหมู่บ้านที่มีมากเป็นอันดับ 2.....

รายการ	จำนวนร้อยละ				
	น้อยกว่า 10%	10-39%	40-59%	60-89%	90%-ขึ้นไป
ข้อมูลของครัวเรือน					
1. จำนวนครัวเรือนที่ทำงาน					
เกษตรกรรมเป็นหลัก					
2. ครัวเรือนที่มีที่ดินเป็นของ					
ตนเอง					
3. ครัวเรือนที่เช่าที่ทำกิน					
4. ครัวเรือนที่รับจ้างทำงาน					
ในภาคเกษตรกรรม					
5. มีพื้นที่ใช้เครื่องจักร					
ในการทำนา					
ชนิดพืชหลักที่เพาะปลูก					
1.....					
2.....					
3.....					
4.....					
5.....					
อุตสาหกรรมในครัวเรือน					
(ชนิดของงานที่ทำ)					
1.....					
2.....					
3.....					
4.....					

รายการ	จำนวนร้อยละ				
	น้อยกว่า 10%	10-39%	40-59%	60-89%	90% ขึ้นไป
ประเภทแรงงานที่ทำในหมู่บ้าน					
1.....					
2.....					
3.....					
4.....					
5.....					

ขอทราบความคิดเห็นของท่านเกี่ยวกับฐานะทางเศรษฐกิจของคนในหมู่บ้าน และฐานะ
ของคนทั่ว ๆ ไป ในหมู่บ้านว่าแบ่งเป็นคนที่ฐานะดี ปานกลาง และยากจนอย่างละกี่เปอร์เซ็นต์

ชื่อ - นามสกุล	ระดับการประเมิน		
	ดี/มั่งมี	ปานกลาง	แย่/ยากจน
1.			
2.			
3.			
4.			
5.			
6.			
7.			
8.			
9.			
10.			
11.			
12.			
13.			
14.			
15.			
16.			
17.			
18.			
คนทั้งหมดในหมู่บ้าน			

แนวทางสนทนากลุ่ม

เปิดการสนทนา

- * เหตุผลที่เชิญทุกคนมาร่วมวงสนทนา เพื่อพูดคุยเกี่ยวกับสิ่งที่เราได้ทำไปในช่วงอาทิตย์ที่แล้ว
- * ขอให้ทุกคนแสดงความคิดเห็นอย่างเต็มที่
- * ขอให้ทุกคนบอกชื่อตนเองอีกครั้ง
- * เริ่มคำถามอุ่นเครื่องด้วยการพูดคุยเรื่องทั่ว ๆ ไป เช่น คิดว่าจะเริ่มลงมือทำนาได้เมื่อไร คิดว่าฝนฟ้าปีนี้จะเป็นอย่างไร

ทศนะเกี่ยวกับการทำนาหากินในหมู่บ้าน

- * ส่วนใหญ่คนในหมู่บ้านนี้ทำอะไรเป็นอาชีพหลัก (คนจะตอบว่าทำนา)
- * นอกจากทำนาแล้ว โดยทั่วไปคนปลูกพืชอย่างอื่นหรือไม่ (ตะล่อมถามว่า ปลูกอะไรบ้าง)
- * คิดว่ามีคนที่ทำนาอย่างเดียว โดยไม่ได้ปลูกพืชอย่างอื่นหรือไม่
 - + ถ้าตอบว่ามี ให้ถามว่า ทำไมเขาจึงไม่ปลูกพืชอย่างอื่น
 - และถามต่อว่า ถ้าทำนาอย่างเดียวพอกินไหม ถ้าตอบว่า ไม่พอ ถามว่า ทำไมไม่พอ
- * ในการทำนา ทำสวน มีปัญหาเรื่องอะไรบ้าง
 - (ตะล่อมถาม เรื่องน้ำ บั้ย ยาม่าแมลง ผลผลิตต่ำ)
- * คิดว่าปัญหาดังกล่าวสามารถแก้ไขได้หรือไม่
 - + ถ้าได้ ทำอย่างไร
 - + ถ้าไม่ได้ ทำไมไม่ได้
- * จากการที่ได้ฟังเจ้าหน้าที่เกษตรมาพูดในวันก่อน มีประโยชน์หรือไม่
 - + ถ้ามี มีประโยชน์อย่างไร
 - + ถ้าไม่มี ทำไม
- * ในการขายผลผลิต มีปัญหาอะไรบ้าง
 - (ตะล่อมถามเรื่อง ราคา ความสะดวกในการขาย)

*คิดว่าปัญหาดังกล่าวสามารถแก้ไขได้หรือไม่

+ถ้าได้ทำอย่างไร

+ถ้าไม่ได้ ทำไมไม่ได้

*จากการที่ได้ฟังเจ้าหน้าที่พาณิชย์มาพูดในวันก่อน มีประโยชน์หรือไม่

+ถ้ามี มีประโยชน์อย่างไร

+ถ้าไม่มี ทำไม

*นอกจากการทำนา ทำไร่ ทำสวน ของตนเองแล้ว โดยทั่วไปคนไปรับจ้างรายวันไหม

+ถ้าตอบว่า ไป ให้ถามว่า คนที่ไปเป็นใครบ้าง และไปทำที่ไหน (นอกหมู่บ้าน หรือในหมู่บ้าน) ได้ค่าจ้างวันละเท่าไร

+ถ้าตอบว่า ไม่ไป ให้ถามว่า ทำไมไปนั้นเป็นเพราะไม่มีงานให้ทำหรือเป็นเพราะอย่างอื่น

*คิดว่าทำอย่างไร คนในหมู่บ้านจึงจะมีรายได้เพิ่มขึ้น

ทักษะเกี่ยวกับการคล่องชีพของคนในหมู่บ้าน

*ปกติแล้ววัน ๆ หนึ่งคนต้องจ่ายเงินซื้ออะไรบ้าง

(ให้ตะล่อมถามเรื่องค่าอาหาร ค่าใช้จ่ายสำหรับลูก ค่ายา ค่ารถ)

*นอกจากรายจ่ายประจำวันแล้ว คนยังมีรายจ่ายอะไรอย่างอื่นไหม อะไรบ้าง

*คิดว่าปกติคนใช้เงินไปในเรื่องใดมากที่สุด

*คิดว่าคนส่วนใหญ่ มีรายได้พอที่จะใช้จ่ายไหม ถ้าไม่พอ ทำอย่างไร

(ตะล่อมถาม หยิบยืมผู้อื่น/หยุดการใช้จ่าย/ใช้จ่ายให้น้อยลง)

*คิดว่าทำอย่างไรจึงจะช่วยลดรายจ่ายลงได้

ทักษะเกี่ยวกับสุขภาพอนามัยของคนในหมู่บ้าน

*มีโรคอะไรบ้างที่คนในหมู่บ้านเป็นกันบ่อย ๆ

*เวลาเจ็บป่วย คนทำอย่างไร (ตะล่อมถาม ซื้อยากินเอง ไปหาหมอมกลางบ้าน ไปโรงพยาบาล)

*คิดว่าคนชอบไปที่ไหนมากที่สุด ทำไม

*คิดว่าไปที่ไหนที่ต้องเสียเงินมากที่สุด

*คิดว่า ไปที่ไหน ได้ผลดีที่สุด

*คิดว่าวันที่มีหน่วยแพทย์ เคลื่อนที่ เข้ามาในหมู่บ้านนั้น มีคนเจ็บป่วยที่ไม่มารับการรักษา
ไหม ถ้ามี ทำไมเขาจึง ไม่มา

ทักษะต่อการ ไม่ เยี่ยม เยียนหมู่บ้านอื่น

*วันที่ไปเที่ยวหมู่บ้าน-----สนุกไหม อยากไปอีกไหม

*ชอบอะไรที่หมู่บ้านนั้นมากที่สุด ทำไมจึงชอบ

*มีอะไรบ้างที่หมู่บ้านนั้นมี แต่หมู่บ้านเราไม่มี

*มีอะไรบ้าง ใ้หม่ที่อยากใ้หมู่บ้านเรามีเหมือนหมู่บ้านนั้น

+ถ้ามี ใ้ถามว่า ทำไม และคิดว่า จะทำอย่างไร

+ถามต่อ *ใครบ้างควรเป็นคนทำ

*ต้องใช้เงินสักเท่าไร

*ควรเริ่มทำเมื่อไร

*คิดว่าจะเสร็จเมื่อไร

*คนในหมู่บ้านจะได้ประโยชน์อะไรบ้าง

+ถ้าไม่มี ใ้ถามว่า ทำไม หรือ เพราะอะไร

+ถามต่อว่า อยากช่วยกับทำอะไรใ้หมู่บ้านเราบ้างไหม

*อยากทำอะไร และจะทำอะไร

*ใครบ้างควรเป็นคนทำ

*ต้องใช้เงินสักเท่าไร

*ควรเริ่มทำเมื่อไร

*คิดว่าจะเสร็จเมื่อไร

*คนในหมู่บ้านจะได้ประโยชน์อะไรบ้าง

จบการสนทนา ขอขอบคุณทุกคนที่ให้ความร่วมมือ

รายชื่อผู้เข้าร่วมโครงการ หมู่ 3 บ้านบอน ต.ยางชุมน้อย

ที่	ชื่อ - นามสกุล	บ้านเลขที่	หมายเหตุ
1.	นายบุญธรรม พิมพ์โคตร	171	
2.	นายสมจิต ชาทิมนตรี	174	
3.	นายทัน พิมพ์โคตร	205/1	
4.	นายบุญมา พิมพ์โคตร	145/1	
5.	นายถนอม ชาทิมนตรี	175/3	
6.	นายเข้มพร ชาทิมนตรี	151/3	
7.	นายพยัคฆ์ พิมพ์โคตร	126/2	
8.	นายสีหา ทองอินทร์	126/3	
9.	นายรินทร์ พิมพ์โคตร	108/1	
10.	นายโจ้ย พิมพ์โคตร	157/1	
11.	นายแก้ว พิมพ์โคตร	181/1	
12.	นายเสาร์ โมคศิริ	109	
13.	นายพ้อย พิมพ์โคตร	195	
14.	นายสุบัน สารโท	-	
15.	นายอุทร พิมพ์โคตร	173	
16.	นายจุล ชาลี	117	
17.	นายชุมพร มณีนิล	4/2	
18.	นายบุญธรรม ชาทิมนตรี	-	
19.	นายพรหมา ชาทิมนตรี	175/2	
20.	น.ส. ประหยัด ชาทิมนตรี	140/2	
21.	น.ส. ประเสริฐ พิมพ์โคตร	140	
22.	น.ส.อรพิน ชาทิมนตรี	212	
23.	น.ส.จันทร์ฉาย ชาลี	203/2	
24.	น.ส.ศรีสุดา พิมพ์โคตร	194	

ที่	ชื่อ - นามสกุล	บ้านเลขที่	หมายเหตุ
25.	นายดวงเนตร พิมพ์โคตร	117/4	
26	นางประกอบ พวงราช	1/2	
27	นายทองบน ชาติมนตรี	218	
28.	นายคำ พิมพ์โคตร	-	

รายชื่อผู้เข้าร่วมโครงการ หมู่ 9 บ้านบอน ต.ยางชุมน้อย

ที่	ชื่อ - นามสกุล	บ้านเลขที่	หมายเหตุ
1.	นายทองสา ทองอินทร์	20	
2.	น.ส.จิตรอารี นามมนตรี	38	
3.	น.ส.ไสว โมคติรี	39/1	
4.	ด.ช.อนุชาติ พิมพ์โคตร	21/3	
5.	นายอำพร เยี่ยมถือสัตย์	35/1	
6.	นายสำรวย ชาติมนตรี	32/1	
7.	นางพัก พิมพ์โคตร	201/1	
8.	นายสาคร พิมพ์โคตร	35/3	
9.	นายกัน พิมพ์โคตร	200	
10.	นายเสถียร ชาติมนตรี	85/1	
11.	นายถ่ม โมคติรี	200	
12.	นายสุทิน ชาลี	34/1	
13.	น.ส.คำเพียร บุษบงค์	18	
14.	ลันต้า พิมพ์โคตร	20/1	
15.	นายสถิตย์ พิมพ์โคตร	48	
16.	นายเวียงชัย ชาติมนตรี	40	
17.	นายเตรียม โมคติรี	116/6	
18.	นายจกั๊ด พิมพ์โคตร	90/2	
19.	นายสายัณห์ พิมพ์โคตร	83	
20.	นายบัวพันธ์ วรบุตร	125/2	
21.	นายพัค พิมพ์โคตร	135	
22.	นายสองสี สมใจ	193	
23.	นายบัน พิมพ์โคตร	134	
24.	น.ส.อากร พิมพ์โคตร	81	

ที่	ชื่อ - นามสกุล	บ้านเลขที่	หมายเหตุ
25.	น.ส.บุษรัตน์ ชาดิมนตรี	79	
26.	นายแหวง ชาดิมนตรี	96	
27.	นายวันนา พิมพ์โคตร	35/2	
28.	นายพิสิทธิ์ วรงค์	17	

